

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА V

БРОЈ
19-20

АВГУСТ
2008.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Dragutin Vukobrat

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
АВГУСТ, 208

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Никишићка вукодлакологија	4
---------------------------------	---

РАЗГОВОР

Ратко Вулановић	9
Јован Дујовић: Ратко Вулановић	15

ЈЕЗИК

Радоје Симић	20
Драга Бојовић	28

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Косто Нинковић	33
----------------------	----

БЕЛЕТРИСТИКА

Иво Андрић	46
Бећир Вуковић	52
Виктор Иго	61
Жан Вентурини	64
Ранко Крстајић	65
Слободан Бранковић	69
Радосав Бато Ђурковић	72
Марица Митрић	73

ПРИЗНАЊА

Миодраг Павловић	76
Јован Делић	90
Милутин Мићовић	102

ИСТРАЖИВАЊА

Милош Вукићевић	106
Ана Пејановић	122
Горан Максимовић	137
Петар Рмуш	155

САДРЖАЈ

ОСВЈЕТЉАВАЊА

Предраг Драгић Кијук	164
Драган Дринчић	176

КРИТИКА

Јелица Стојановић	184
Лидија Томић	192
Милица Краљ	198
Благоје Нишавић	201

СТАВОВИ

Радмило Маројевић	203
-------------------------	-----

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић	241
--------------------------	-----

ПРОМОЦИЈЕ

Милица Краљ	250
Коста Радовић	252

У СПОМЕН

Вуко Велаш (1947-2008)	255
Борис Боћо Вујовић, Оливера Доклесић	

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш	259
------------------	-----

ФОТОГРАФИЈЕ: *Камени град* у Никшићу,
фото - Жељко Шапурић

Веселин МАТОВИЋ

НИКШИЋКА
ВУКОДЛАКОЛОГИЈА

Недавно је, заправо, пред сам почетак уписа нових студената, Наставно-научно вијеће Филозофског факултета у Никшићу, након што је Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности на истом факултету, већином гласова својих чланова, одбио захтјев бившег министра просвјете Слободана Бацковића да се та катедра, нуклеус високог образовања у Црној Гори, преиначи у катедру (или ти – по болошки – студијски програм) за тзв. црногорски језик и јужнословенске књижевности (што је требало да буде завршни чин расрбљења црногорског културног и духовног бића) - у процијепу између науке и политике - предложило „компромисно“ рјешење: да се, засад, задржи Катедра за српски, под истим именом, али да се оснује и Катедра за црногорски језик, што је Сенат Универзитета убрзо и усвојио.

Споља гледано, то многима може дјеловати као разумно, прагматично и одговорно рјешење. Говорници српског језика могу бити и задовољни што се, ето, иако за длаку, ипак сачувала бар та посљедња матица српске културе и србистике, која им подгријава наду да у Црној Гори није баш све за њих изгубљено и растемељено, а нарочито зато што је у јавности била створена атмосфера да је њено укидање готова ствар. Напокон, може се то посматрати и као, каква-таква, побједа разума и науке над политичком вољом и идеолошким сљепилом, што се ријетко дешава на овим просторима.

Међутим, ако мало боље размислимо, видјећемо да се и ту, опет ради о политикантском марифетлуку са истим концепцијским полазиштем које је претходило преименовању српског језика у црногорским школама и касније – установљењу тзв. црногорског као службеног у новом уставу, а чији је крајњи циљ, како год се коме чинило – уништење те институције. Јер све док она буде постојала и док се око ње буду сабирала водећа имена српске лингвистике и филологије, ковачи лажних језика, идеолошки трафиканти и страначке кириције, окупљени око мјесечарске фантазмагорије зване монтенегристика, не могу имати мирног сна.

Наиме, иако су сви признати лингвисти и сва лингвистичка наука, наши и иностранци, негирали, тј. научно доказали (најодлучније на прошлогодишњем симпозијуму *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација*, одржаном у Црногорској академији наука и умјетности), неоправданост тезе о постојању црногорског језика, како са лингвистичког тако и са сваког другог (историјског, културолошког итд.) становишта, Наставно-научно вијеће никшићког факултета га је (без обзира на добре намјере и одлучност ставова већине његових чланова да се сачува Катедра за српски језик), давањем сагласности за оснивање таквих, научно неутемељених студија (без програма, без уџбеника, без стручне литературе, без часописа, без стручног кадра, чак и без најављене кодификације непостојећег али Уставом проглашеног језика, без, дакле, икакве претпоставке за озбиљно студирање), ипак, признало, негирајући тиме смисао властитог имена и постојања. (А и за то је била потребна већина!)

Није чудно што је већина чланова једне научно-образовне институције заступала оно што је научно оправдано и утемељено, али како то да се, опет већина из истог скупа, zaloжила и за оно друго? Очигледно, нека је, али каква - сигурно не мала, мањина допуњавала обје већине. (Неки су, наравно, гласали против овакве одлуке, јер су били против оснивања катедре за тзв. црногорски, а други – јер су били против опстанка Катедре за српски језик.) Тако је, лисичјим прескакањем (у стилу „напријед пете, а позади прсти“) провидна страначка нагодба у Скупштини Црне Горе коначно добила званично признање и од, за то питање, најкомпетентније научне установе у држави, а то је оно што је њеним креаторима још недостајало и до чега им је, у ствари, једино било и стало. И сад, без обзира на чињеницу што се то на(под)метнуто „признање“ ни по каквој логици не може сматрати признањем науке, они ће њиме с правом махати као таквим. Прогласиће га крштеницом тзв. монтенегристике, боље рећи – некромантије и волшебништва, јер, у чему би, принципијелно гледано, била разлика (у научно-теоријском и научно-методолошком смислу), да је та, или нека друга, научна институција, на сличан начин и у сличним околностима (захваљујући некој, унутар себе, научно амбивалентној мањини), признала постојање вјештица, вампира и вукодлака, па пристала на оснивање студијске групе за вјештичарење, вампирологију и вукодлакологију, односно за валетање, прегасивање и заврчивање, као компромис (и залог) за опстанак, рецимо, философског или медицинског факултета?

С друге стране, ко је год макар и привирио на врата било које средње школе, зна (или би морао знати на основу елементарне логике) да је свака наука прво одређена својим предметом и да науке без предмета нема, што значи ни студија, ни студијског програма, чак ни болоњског. А да га овај, новоосновани течај у Никшићу, нема, рекао је и сам његов предлагач, наводећи у образложењу свог предлога да ће се те пригодне, назови студије разликовати од постојећих само у једном или два предмета (тај сигурни ће се звати савремени црногорски језик, а за онај могући још нијесу смислили име). То је само собом доказ да су ковачи тзв. црногорског језика, међу њима, наравно, многи управо са тога факултета, дубоко свјесни истине о његовом непостојању, те да, и поред све њихове домишљатости, не могу измислити садржај макар пет основних предмета које имају све филолошке студије, прије свега - историју, фонетику, морфологију и синтаксу језика (нема па нема, има само – страначки програм и политички задатак), па да би прикрили (и одгодили) своју неминуовну компромитацију (која је већ и услиједила, самим тим што су се на првом конкурс за упис на те студије пријавила само три кандидата, иако је тражено петнаест + пет), пред науком и јавношћу (политика и њени симулакруми су једно – наука и стварност друго), пристају тобоже на компромис по принципу: ево, ми прихватимо да постоји оно што постоји, али и ви, с друге стране, прихватите онда да постоји оно што не постоји.

И ту се крије тајна: предлагачи оваквог „компромисног“ рјешења, не би сачували Катедру за српски језик из поштовања према њој и њеном имену, нити науке ради, него само зато што у овом тренутку не могу, а неће никада ни моћи, утемељити ону – за црногорски, па им ова дође као паразитска подлога на коју су покушали прилијепити тај отровни лишај, тај црни пришт, звани Студијски програм за црногорски језик, надајући се да ће је он, ипак, уз одавно обезбијеђену и разрађену државну политичко-пропагандну логистику, веома брзо расточити, што се, с обзиром на планирано наметање некакве нове језичке стандардизације, те притисак на дјецу и родитеље који траје већ годинама, начин запошљавања итд., може лако и догодити. (На жалост, процес је већ почео, јер се и за студије српског у овом уписном року пријавио недовољан број кандидата.) Довољно је, рецимо, у нашим условима (економске биједи и духовне приземности – они на то и рачунају), да предност при запошљавању добију студенти са течаја тзв. црногорског језика (узгред – биће то

углавном кандидати из накнадних уписних рокова који се ни на које друге студије не буду могли уписати), да им се обезбиједи стипендије, сигурна пролазност на испитима и сл. па да се на студије српског више мало ко уписује. А за то је, чини се, све већ и припремљено: тзв. црногорски језик је „службенији“ у држави од оних који су у „службеној употреби“, што би, по њима, требало да значи и „обавезанији“ у школама, његово „познавање“ је, по новом закону, услов за добијање црногорског држављанства (то не важи и за српски и остале из уставног депоа „у службеној употреби“), а та његова „стандардизација“, већ од септембра, наређено је, постаје саставни дио свих наставних програма у школама.

Па ко ће онда, гдје и зашто запошљавати професоре српског језика? („Образовање без запошљавања нема смисла“ – изјави недавно пред ТВ камерама представник Министарства просвјете, заборављајући да је управо обратно: да без образовања нема запошљавања, осим у друштвима заснованим на шверцу, превари и криминалу, какво је одавно постала независна држава Црна Гора, у којој, по тврдњи предсједника националне академије наука (ЦАНУ), „нема ниједног патента који није креиран изван ње“. Неће га ни бити све док о смислу образовања буду овако размишљали они који њиме руководе, и док се кључним научним институцијама, од стране власти, буду наметали (и подметали) бесмислени страначки пројекти као што је оснивање Студијског програма за црногорски језик на никшићком Филозофском факултету.)

На крају, властодршци ће, ако се то догоди, ако Катедра за српски језик, захваљујући њиховим притисцима, једног дана заиста остане без студената, казати: ето, нијесмо је ми укинули него се она сама од себе угасила. (Они су демократе и легалисти, они не забрањују и не укидају, они само – уништавају.) И то ће прогласити коначном побједом тзв. црногорског над српским језиком у Црној Гори!

Зато су протести (у главним емисијама тзв. јавног сервиса, и другдје), што се ова зихерашка преферанс-партија није завршила након првог дијелења, незнавених (а нестрпљивих, да што прије добију обећане им пиксле и напојнице) крупнијеа и кибицера (који у црногорским националшовинистичким играма, ипак, нијесу одмакли даље од таблица), у најмању руку гротескни, да не кажем – помало и лешинарски. А валетање о тобожњој комплементарности програма за тзв. црногорски (и за

какве му драго) и српског језика (непостојећих са постојећим), и у склопу тога потурање преименованих наставних планова за предмете Студијског програма за српски језик као планова за студије тзв. црногорског језика – само је конверзитски цинизам (и фрустрација што нијесу успјели да укину катедру на којој су и сами студирали, стекли научна звања и предавали) неколицине дојучерашњих професора српског језика, којима, пошто су се одрекли и својих звања и своје професије, безнадно изгубљеним у мрежи политичке канализације, није ни преостало ништа друго до ругање и са истином, и са науком и са свеколиким вриједностима живота и стварања, а у ствари понајвише са самим собом. (Све је релативно, све је дозвољено „Васкрсења не бива без смрти“, а „ко васкрсне, частићу га кафом“!) Благо школи која те родила!

Наравно, ова шибицерска логика (и посувраћена памет) не би смјела да поколеба младе талентоване људе, свјесне свог српског језичког и културног идентитета, и своје историјске одговорности, па да одустају од студирања српског језика и књижевности. Јер, за разлику од непостојећег црногорског, како рече проф. Јелица Стојановић, „српски језик има своју историју, културу и традицију“, он је „истина и наука и једина права будућност Црне Горе“. И, опет, за разлику од новоустановљеног течаја за тзв. црногорски језик, Катедра за српски језик на Филозофском факултету у Никшићу има, а имаће и убудуће, и „стручни и научни кадар, и дугу традицију и континуитет“ – она „има шта да понуди својим студентима“, који ће моћи да раде и своја знања шире, не само у духовно осакаћеној Црној Гори (у којој, ипак, већина грађана говори српским језиком и, шта год ко тренутно мислио и намјеравао, њима нико неће моћи ускратити право школовања на том језику), него и на свеколиком десетомилионском српском говорном подручју (ако рачунамо само оне са српском етничком самосвијешћу), на коме су настала, и на коме ће настајати, и многа између најзначајнијих дјела свјетске културне баштине. Они би требало да знају да ће управо њима, прије свих, припасти част и обавеза да буду чувари духовних темеља истинске Црне Горе. А то није мало! Студирати данас, у Црној Гори, српски језик и књижевност равно је свештеном и подвижничком чину и они који се буду за то определијелили унапријед су запослени у предузећу у коме се добијају највише плате.

Оно се зове -српски језик!

РАЗГОВОР

РАЗГОВОР

Ратко
ВУЛАНОВИЋ

Разговор водио
ВЕСЕЛИН МАТОВИЋ

ГРАД МАЛИ, А ДРЖАВА НИШТАВНА

Камени град у Никшићу је Ваше животно дјело. Јесам ли у праву када то кажем?

Не бих смио сада да тврдим да је то моје животно дело. Можда је, пре него што су га срушили то био, али сада морам читаву ствар да апстрахујем не бих ли се спасио и не бих ли нашао неки излаз из читаве ситуације, да ме тај бол који су ми задали не уништи.

Јесте ли, с обзиром на многа чуда која се дешавају у Црној Гори, очекивали да се то може догодити?

Знао сам и раније да око мог *Каменог града* тиња страшана нетрпељивост код појединих људи, која се граничи са лудилом. Веровао сам, ипак, да неће то урадити јер је он као уметничко дело прешао границе бивше Југославије и ушао у Европу, много раније.

Како се осјећа уметник када му власт уништи његово

животно дјело?

Како се осећам? Осећам се, једноставно, понижено. Жао ми је Никшићана и младих људи, који су туда пролазили, седели и волели то.

Знате ли неки сличан примјер данас у свијету?

Не знам сличан пример осим Талибана који су рушили будистичке скулптуре старе по пет хиљада година. Појавиле су се незналице као и ови у Никшићу, данас. На жалост, то је урађено из презира, љубоморе и освете према мени. Сигурно су знали, имали су стручне људе да им кажу да тај *Камени град* није промашена скулптура.

Да сте присталица актуелне власти и њене идеологије би ли био срушен Камени град?

Не! Никада не би био срушен! Само да сам се уписао у дукљанску причу.

Али, ја то не могу, нити хоћу! Нисам ни почео са том идејом. То је православна скулптура, сваки лаик види да је то ћирилично писмо. А знамо како су прошли професори који су бранили ћирилицу, православље и везаност за нашу прапричу.

Италијански архитекта и стручњак за заштиту споменика културе Освалдо Мартинез, који је поводом најаве рушења Каменог града, боравио у Никшићу, препоручио је Никшићанима „испробани лијек – живи зид, па да видимо хоће ли власт палицама ударити на те људе?“ А Никшићани, је ли ико ишта покушао?

У великом народу и великој држави, овакво нешто се не би могло десити! Никшићани су сада показали да не постоје, да им је град мали, а држава ништавна.

Нико од ликовних уметника није реаговао, а има их стотину у Никшићу. Можда би се скупило пет или седам њих који би бранили. Остали су за рушење, јер знам какво је расположење никшићких уметника. Ова власт је опасна, јер не дозвољава више никоме да мисли. Она је до те мере моћна да може да уради све што год хоће под капом небеском, мислећи да за то

неће одговарати... а и те како ће одговарати, то је сигурно...

Не вјерујем у спонтане колективне реакције грађана. Људе би требало неко да организује, активира. Ко је у Никшићу имао обавезу да то учини: странке, невладине организације, умјетничка удружења?

Прво бих навео њихово уметничко удружење, јер нису срушили само Камени град и мене...Срушили су све њих. Камени град није био мој, био је град скулптура. По томе се види колико су људи из ових крајева талентовани... Стално се прича да су Црногорци са Богом даног подручја, са којег излазе генијални типови... Ово је доказ да је све то лаж и да они, у ствари, не постоје. Појавио се човек из Италије да реагује. Више се реаговало у Београду, Скопју,... него у УЛЦГ... Они немају своје мишљење, мисле као актуелна власт и за то су мало нешто и награђени. Ту уметника нема. То је најобичнија пустош. Поштено су реаговали и Камени град бранили писци и песници српског језика. Њима свака част!

Не би то имало много сврхе, али би Никшићу колико-толико сачувало образ. Он је овај вијек започео прогоном

професора, а, ево, наставља уништавањем умјетничких дјела. Шта је то с Никшићем и с Никшићанима?

То је потреба да се обемисли и очисти од свега што је до јуче било наше и на шта смо се до јуче наслањали - Немањићи, Петровићи, Ловћен... Професори српског језика...

Директор Центра за културу је такође вајар, уз то и професор универзитета у Косовској Митровици. Камени град се налазио тик испред прозора његове канцеларије. Шта је он, прије свега као умјетник и колега, предузео да га спаси?

Он је предузео сву своју моћ да се то сруши, заједно са својом колегиницом Олгом Перовић, која већ година прогања, мене и моју уметност. Разумем га, њему је то сметало јер му је недостижно. Он, иначе, ради скулптуре од отпадака који остану испод мог глета и чекића. Негује исту поезију и није могао да поднесе да испод његовог прозора постоји такво, како би други рекли, ремек дело савремене модерне скулптуре.

Хоћете ли се жалити судовима, домаћим и иностраним? Јесте ли се обраћали УНЕСКО-у?

Сигурно је да ћу се жалити. Прећи преко овога не могу. На то имам морално и естетско право.

Они свој вандализам правдају тиме што ће на мјесту Каменог града изградити ботаничку башту. А шта ако изграде кафану, коцкарницу или бордел? Би ли то заправо била права слика нове никшићке и црногорске културе и духовности? И Никшића...?

Ништа морално и вредно неће изградити. Једини повод им је био да се то сруши. Када сам их питао да ли постоји на територији Никшића игде парче земље да би се Камени град могао поставити, рекли су - Не! Него, склањај! Није у питању ботаничка башта...У питању је инат и моја непоколебљива одлука да им се никада нећу примаћи и да ћу се од њихове приче дистанцирати, па макар се селио и на Исланд.

Пролазећи поред њега, а пролазио сам често, ја сам Камени град, у некој својој визији, стално уздизао горе, на врхове Требјесе. Шта мислите да једнога дана Камени град васкрсне као Град на гори, управо на врху Требјесе?

Камени град сам иза дворца направио по наговору тадашње власти. Тада је директор Центра за културу

био Нико Мартиновић који је са мојим добрим другом, покојним Бранком Сјеклоћом највише учествовао у том пројекту, тражећи од мене да га поставим баш ту. Може се лако десити да једног дана осване на врху Требјесе, када не буде више ових зликоваца. Тренутно, сам неподношљиво уморан за Никшић, али не и за друга мјеста. На суду ћемо видјети ко је био у праву...

Камени град је, при-ремено, разваљен, али, да ли је и уништен? Је ли га било могуће уништити? Остале су фотографије, цртежи, сјећања...?

Не, *Камени град* не могу никада уништити. Он је сада уништен физички, али не духовно. Остало је толико фотографија и филмова. Направио сам на хиљаде слика на ту тему. Нема ни једне визуре, ни једног угла који нисам сликарски и цртачки обрадио, и сад припремам изложбу... овог пута ме неће зауставити. Ово рушење ми је, можда, и помогло да и даље трагам, и даље се борим, да се не дам.

Нека они раде свој посао, а ја ћу свој.

Хоћемо ли га, ако Бог да, ускоро видјети на некој другој, или, можда, истој локацији?

На истој локацији и

у Никшићу док је актуелна дукљанска идеологија сигурно не. Али ако би се нешто променило, ја бих се поново вратио, јер је Никшић мој град,... и те како мој! Они ми га никада не могу узети. Могу ме шиканирати и забрањивати, али не и одузети ми оно што ми припада рођењем.

Рекли сте да је Камени град „настао у времену када се све рушило (1993) и тако је постао симбол хаоса који још увијек траје“. Хоћете ли нам то мало шире елаборирати?

Кад је велика рушилачка идеја наступила, не од нашег православног народа,... као и сваки уметник, осетио сам да је хаос на помолу, па сам тај хаос забележио преко мојих цртежа, скулптура и слика. Можда мало и предвидео, јер сам са изложбом *Велики преддео* (1988), скулптуре које су ми такође уништили, наговестио да ће једног дана завладати на овим просторима безумље и рушење... И остати само подаци да је некада постојало нешто...

„Скулптуре су одавно досадне, а моје је да обликујем пејзаже“. Ово је, опет, Ваша мисао. Је ли она и основ ваше поетике?

Јесте, јер ја већ одавно не правим скулпуру. Нисам

галеријски скулптор, човек галерија, простора, подрума музеја. Ја сам градитељ слободног простора.

Изложбе скулптура од алуминијума, камених мегалита на Ади Циганлији, и у Будви... видели су их на хиљаде и хиљаде људи и туриста. Никшићки *Град* је био најкомплекснија моја прича коју су видели сви Никшићани и знало свако дете, домаћица, пролазник... Сигурно је да га они неће лако избрисати из сећања.

Чини ми се да сте негдје, такође, казали да је за Вас камен знак Божијег присуства. Је ли то оно Микеланђелово „у камену спавају богови“, или нешто, друкчије, православније?

Наш камен је православље од којег су сазидане све наше православне грађевине, направљена огњишта, ограде, споменици. Најближи је мени и нашем размишљању, он је обликовао овај народ, као што народ од њега обликује своје куће.

Познати архитекта Михајло Митровић Вас је упоредио са Сизифом. Да ли је Ваш рад сизифовски и у ком смислу?

Професор Михајло Митровић, чувени наш и светски архитекта је видео у томе што ја радим непоновљиву причу - да се то једном дешава у сто, двеста година и он ме у томе искрено брани и пише о томе. Сваки посао који се искрено ради је Сизифовски посао. Овај је можда мало тежи од осталих, али зато сам и ја мало јачи од других.

Нудили сте Камени град за чен бијелог лука. Зашто баш за то?

Нудио сам *Камени град* за само једну лепу реч, чен белог лука, осмех, стисак руке, пријатељку добронамерност... Али ни то нису хтели учинити. Доживели су свој велики успех у рушењу и уништењу Каменог града, до краја.

Јован ДУЈОВИЋ

РАТКО ВУЛАНОВИЋ

*

*Знао сам
Док су нас
Тобоже
„Замјењивали“
Да нећемо
С анђелима пловити
К рајској обали!*

Ратко Вулановић
Личност митских особина
Стамена стататура
Атлетских мишића
Надљудске снаге
Спеченог лица
Бијеле браде
Златних руку
Нераздвојник крша
Који цијелог живота
Свој свијет
Обликује у
Најпостојанијем
Природом
Бићу
Камену

Киклопске долмене
Планетарни репер
Стоунхенџа
Никад није видио
Али је својим
Просвјетљењем

Спознао његову
Исполинску снагу
Вјечитост
И постојаност
Исказујући тако
Волшебност човјекову
Затомљену
У каменом загрљају

Стално
У кохабитацији
С природом
Вулановић је
Почео невиним
Бијелим
И шареним облацима
Потом се станио
Међу распусне блокове
Чије облике је
Клесарским длијетом
Њежно умивао
Удахњујући му тако
Нови живот

Наговорен Мојсијевом
 Другом књигом
 Скрајнуо је оштри
 Клесачки алат
 А прихватио се
 Дивовског чекића
 И љутог тесача
 Исконски обрађујући
 Громаде и пирамиде
 Попут долмена
 И менхира
 Подижући градове
 Од тешких блокова
 In virgo intacta –
 Слажући један на други
 Трећи
 Стоти
 Док не би продисао
 Велељепни
 Камени град
 Чиме је
 Очигледно
 Срдио богове
 Доњег свијета
 Који су кренули
 Да их руше

Могло би се рећи
 Да је Вулановић
 Данима
 Мјесецима
 Лицем у лице
 Одваљивао
 Лубардина брда
 И египатским
 Домешатељством
 На својим
 Снажним рукама

Преносио их
 До подножја љепоте
 Рођеног тла

У древној Будви
 Уз њену моћну тврђаву
 На голој
 Каменој плошчади
 Успио је
 Да укомпонује
 Камену симфонију
 Најурбанију креацију
 У овом дијелу
 Свијета
 Монументалнију
 Од Калдерона
 Неизвјесног
 Герица...
 Који су могли
 Да му завиде
 На инвенцији
 И челичним рукама
 Што су
 Из камена
 Извлачиле чудесну
 Синергију
 Усхићења
 И самопоштовања

Прави љубитељи
 Умјетности
 Силни туристи
 Обични грађани
 Нису могли да буду
 Равнодушни
 Пред чудесним склоповима
 У којима су се могли
 Препознати и наслутити

Камена царства
 Луксора
 Балбека
 Помпеје
 Њихове фантамазгоричне
 Улице
 Пјацете
 Колонаде
 Капители
 Портали

А онда су
 Малоумни богови
 Доњег свијета
 Упрли прст
 Према нашем Сизифу
 Наређујући
 Да се Камени град
 Уништи
 Као што би
 Сизифу суђено
 Тако и
 Ратко Вулановић
 Опет камен по камен
 Сада у Никшићу
 Гради нови
 Још већи
 И много љепши
 Град

Колико ли би се
 Држава и градова
 На свијету
 Поносило оваквом
 Умјетничком
 И надасве
 Људском творевином
 Опет су зли дуси
 Они који су

Донедавно обећавали
 И тврдили
 Да ће све бити исто
 Иако ударише крвнички
 На вјеру и писмо
 Професоре
 Барјак
 Крстове
 Сада чине
 Да више никад
 Не буде
 И одлучише
 Да се
 И из Никшића
 Уклоне Улице
 Љубави и умјетности

Поново је
 Наш Сизиф
 На грдним мукама
 Пред енигмом
 Када ће да крене
 Сизифов камен
 Низ брдо и
 Куда ће
 С обореним
 Громадама

Узулуд ће
 На овај полом
 Вајарства
 Из Италије
 Долазити
 Репрезент
 Међународне
 Асоцијације
 За спасавање
 Умјетничких дјела
 Освалдо Мартинез

Ко данас поштује
 Међународна права
 Поготово не
 Црногорски репрезенти
 И њихови
 Културтрегери
 Које
 Не интересују
 Националне
 Вриједности
 Од којих немају
 Никакве користи
 А громадне скулптуре
 Не могу
 Да се горопаде
 Њиховим
 Хацијендама

Свјестан
 Да такво дјело
 Нема цијене
 Ратко Вулановић га
 Нуди покољењима и
 Будућим корисницима
 За један чен
 Бијелог лука
 (allium sera.)
 Који би га
 У вјековима штитили
 Од провјерених
 Демона

*Унјесмио Јован Дујовић
 према тексту арх. Михајла
 Митровића - „Политика“ 13.
 април 2008.*

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Радоје СИМИЋ:
СРПСКА ГРАМАТИКА
ДИМИТРИЈА МИЛАКОВИЋА

Драга БОЈОВИЋ:
„ЦРНОГОРСКИ“
НА УНИВЕРЗИТЕТУ

Радоје СИМИЋ (Београд)

СРПСКА ГРАМАТИКА
 ДИМИТРИЈА МИЛАКОВИЋА
 – ПРВИ ПОКУШАЈ ОБУХВАТНОГ
 ОПИСА МОРФОЛОШКЕ
 СТРУКТУРЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

1. Уопште о *Српској граматици* Д. Милаковића

1. Године 1838., «У Црној Гори, у књигопечатњи Правитеља црногорскога», изашао је школски приручник Димитрија Милаковића, историчара по струци и тадашњег Његошева секретара¹, са насловом *Србска граматика састављена за црногорску младеж. Част прва*. Аутор скромно изјављује «да правила у њој изложена, по већој части, почерпнута су из разни напечатани Граматика, које је он при руци имао. Сљедоватељно, штогод је у овом дјелцу добро – туђе је, а што је рђаво и недостаточно, то је његово собствено...». Сви истраживачи говоре о неоригиналности Милаковићева дела у општим поставкама², па и непоузданости у неким детаљима. Уз то је и писано смешаним правописом, са *ћ* и *ђ* из Вукове реформисане азбуке, а јеровима, јатом прејотованим вокалима из предвуковског итд.³ Све су то слабости које би

1 «Милаковић, Димитрије, историчар (Шума, Херцеговина, 1804 – Дресден 1858). Гимназију завршио у Новом Саду, у Пешти је учио филозофију, а у Бечу права. Из Беча је отишао у Црну Гору, гдје је био секретар Његошев, а затим неко вријеме и књаза Данила. Уређивао алманах Грлицу, 1835-39, 1838 издао на Цетињу своју Српску граматику. Најпознатије је његово дјело: *Историја Црне Горе, Задар 1856*».

2 Вл. П. Гудков, «Србска граматика» Димитрија Милаковића и њен значај за науку о српскохрватском језику, ЈФ XXXI, Београд 1974-1975., 57, утврдио је да Милаковићев текст репродукује читаве пасусе из граматика руског језика двојице тада водећих руских лингвиста А. Востокова и Н. Греча.

3 Овај рад није конципиран као уско стручно истраживање, а и објављује се у часопису опште културне намене. Стога су цитати из Милекићевог приручника пренесени у транскрибованом виду, са очувањем само неких одлика оригинала да би се уочила разлика према савременом српском правопису, а они елементи који би оптеретили текст и учинили га мање приступачним публици – изостали су.

говориле да књига спада у ред трећеразредних приручника. Али није тако, јер по неким својим квалитетима Милаковићево дело заслужује сваку пажњу. Овде нам је посебно стало до једнога њеног квалитета који је истакнут у наслову – а то је ауторов покушај да обухвати морфолошку структуру српскога језика као целине. О томе ћемо водити расправу у овом раду.

2. Милаковићево дело, рекосмо, по општој оцени није оригинално. У општим филолошким поставкама полази од руске граматичке мисли, а извесним стручним детаљима и налазима ослоњено је на Вукову *Српску граматику* из 1818.

2.1. О српским акцентима Милаковић је изнео мање одређене и мање јасне идеје од Вукових. Он као и Вук разликује «четири ударенија»⁴, али у њиховој карактеризацији углавном само делимично репродукује Вукове, такође не сасвим прецизне налазе. Ево његових објашњења:

а) «Кад се писме какво изговара оштро онда треба да стои над њим удареније кратко (´); напр. дим, хљеб, вода, дуд, брдо, пјевати и т. д.»

б) «Кад се кое писме изговара мало протегнуто, онда треба да стои над њим удареније протегнуто (˘); на пр. рука, храна, љубав, клети, полупати и т. д.»

в) «Кад се писме какво изговара тако протегнуто, да се у протезању глас пење и спушта, онда ваља да над њим стои удареније округло (ˆ); напр. рђд, плѐсан, сђ, подѐшје, стојѐње, пѐмтити и т. д.»

г) «Кад се писме какво изговара тако здраво протегнуто, да протезање прелази и на друга писмена изза њега, онда треба да над њим стои удареније дугачко (˜); на пр. Србљи имају добри списатељља. Ово удареније стои у свима ријечима у родитељном множественог броја»⁵.

Милаковић не разликује кратке акценте, па му је заједно са осталим примерима, који сви имају кратки силазни, наведена и вода, која данас управо овако бива обележена у стручним радовима, и има кратки узлазни акц.

4 Код Вука ‘гласоударенија’ или ‘ударенија гласа’: Вук Ст. Караџић, Српски рјечник 1818, Сабрана дела Вука Ст. Караџића II, Просвета, Београд 1966., XXXVI.

5 Све на стр. 4-5. Код њега је ‘округло удареније’ стварно обло, и тачно одговара дугом силазном. ‘Дугачко удареније’ обележено је уском квацицом са отвором на доле. Ми овде преносимо Милаковићеве акценте сагласно техничким могућностима нашег рачунара.

‘Удареније мало протегнуто’ тачно одговара дугом узлазном, а ‘протегнуто’ дугом силазном. Потоње је прецизније описано него код Вука⁶. Милаковић као да прати цетињски, а не херцеговачки изговор, јер томе одговарају подишје и стојање.

2.2. Вук говори о ‘српским словима’ одвојено (28 на броју), а о ‘славенским’ одвојено (XXIX-XXXV). Милаковић се у томе поводи за предвуковским схватањима, па утврђује листу од 38 слова раздјелених у три класе: ‘гласна писмена’ (вокали, има их 12 на броју), ‘согласна писмена’ (консонанти – 24), и ‘безгласна писмена’ (танко и дебело јер = 2).

3. Али неке Милаковићеве идеје у предности су у односу на Вукове, те му омогућују да постави брану према дијалекатском локализму, и да књижевни језик држи у чистим и јасним границама у односу на народску реч. Наиме, Вук је имао тешкоћа да свој књижевни језик супротстави плурализму локалних говора. Прво је мислио да тај плурализам не смета, али касније је увидео да он негативно утиче на стабилност књижевне речи. Управо у време кад је Милаковић писао свој спис, и Вук се морао интензивније бавити тим питањем, па је 1839. формулисао своју тезу о ‘господској’ варијанти херцеговачког дијалекатског типа, коју је нешто касније заменио идејом о ‘опћеној’ правилности. Милаковић пак, под утицајем руских граматичара⁷, износи схватање о различитости књижевног језика и народне речи: «Скуп ријечи, кои служи да изрази мисли зове се говор. – Говор, по избору ријечи, које га састављају, може бити: – (1) Важан или благородан, кои се зове такођер књижевни језик. – (2) Простонародни, другачие назван простачки језик» (5).

2. Милаковићев опис грађе

2.1. Аналитички поступак

1. Милаковићу се заиста мора приговорити због неоригиналности. Као што је у теоријским схватањима био зависан од руских граматичара, тако је у опису грађе полазио од Вука. Али је понегде покушавао да се осамостали од Вука и да да сопствена решења.

6 Вук се домишља да овај акценат «стоји над оним словом, ђе се глас као округло разлази», XXXVI.

7 Исп. Вл. Гудкова, 58.

1.1. Вук је у *Српском рјечнику* од 1818. одустао од употребе х, што му је у више праваца задавало тешкоћа.

а) Прва од тих тешкоћа јесте писање ген. мн. заменица и придева⁸: ном. *žûtî* према ген. *žûtî*, *žûtije*; ном. *vgûcí* према ген. *vgûcí*, *vgûcíje*.

б) Друга је разврставање речи и облика у морфолошке категорије. Вук је, наиме, приморан да именички тип *grije*, *mije*, *smije* прикључи именицама на *-e*⁹, а то онда намеће невоље са инстр. једине и множинским облицима због изостанка алтернације *o/e*: «Мије, грије, смије – покушава он ово да ублажи мистификацијом, – може бити да би у млож. броју могли имати и на еви (мијеви и т. д.); али (по Рес. нарјечију) ме, гре, сме, и у твор. јед. имају само на ом»¹⁰. Године 1836. Вук уклања ову тешкоћу одлучујући се да препоручи писање х «ђе му је по етимологији мјесто».

1.2. Милаковић уводи х у свој граfiјски систем, и то му даје прилику да превазиђе Вукове невоље. Али он се том повољношћу не користи до краја.

а) Он наиме пише *захлађе*, *хладак*, *христианка*, *христианин*, *духови*, *успјех*, *орак-ораха-орачу*, *прах*, *сиромах* итд. Употребљава дакле – у начелу – увек х у основама речи.

б) У облицима, међутим, он нити је сигуран када х ваља употребити, нити га редовно употребљава.

ба) На једној страни нпр. он у придевском ген. мн. препоручује облик без крајњег х: *жути*, *риђи*, *сињи*, *божји* итд. м. *жутих*, *риђих*, *сињих*, *божјих* (61-66), - те и у замненичком: *мои*, *ови*, *кои* м. *мојих*, *ових*, *којих* и др. (98-102). Код глагола се колеба па имперф. пише са крајњим х: *бјех-бјеху* (118), *хотијох-хотијоху* (120), *читах-читаху* (136), *сањох*, *дадијох*, *знадијох*, *имадијох* (138), *орак-орачу*, *везох-везаху* (141) итд.; аорист пак препоручује без х: *ја би* (118), *ја хте*, *хтедо* (120), *ја чита*, *ја дадо*, *знадо* *имадо* (138), *ја ора*, *ја веза* (141) и сл.

бб) На другој страни, у особитим правилима, изјављује: «Овдје сва суштествителна, не пазећи ни на род ни на склонение (какогод и сва прилагателна и мјестоименија прилагателна) у род. множ. броја узимају на концу обичног окончања додаток х; напр. *јелена-х*, *колача-х*, *мјехова-х*, *сужања-х*, *славуја-х*». Одавде

8 Вук, XLIV-XLV.

9 Вук, XXXVII.

10 Вук, XXXVIII.

изузима именице које «пред послједњим гласним писменом већ имају х, она остају без тог додатка; напр. Влага, сиромаша, ораша, а не: Влагаш, сиромашах, орашаш» (34-35).

2.2. Нормативни аспекти

1. Управо поменути моменти говоре не о недоследности описа, него заправо о томе како Милаковић гледа на нормативни проблем. ‘Овдје’ за њега у ствари мора значити ‘у Црној Гори’, тј. у оном њеном делу којем припада цетињска област и околина – запремљена староцрногорским говорним типовима. Видели смо да је у акценту он допустио локални изговор, али у морфологији видимо да се дистанцира од њега и приклања се Вуковом решењу из *Српске граматике*.

2. Тако је и у многим другим детаљима. Чак се може утврдити да је аутор начелно разликовао две области интерпретација: структурну и нормативну. Он заправо установљава две врсте напомена: «обшта» и «особита правила». У оквиру ових других налазе се између осталог напомене о регионалној дистрибуцији облика и локалној варијацији. При томе су доминантне ознаке ‘сремачки’ и ‘херцеговачки’, и равноправне, дакле закључујемо: подједнако су нормативно прихватљиве¹¹.

2.1. Тако код именица његове прве врсте стоје две такве напомене.

а) О множинском уметку код ових именица нпр. стоји: «У множ броју многа имена у сремачком нарјечју нарасту, а у херцеговачком остају онако; напр. цареви (х. цари), мачеви (х. мачи), ножеви (х. ножи), краљеви (х. краљи). Но и у Херцеговини има доста ријечи, кое ваља да нарасту, зашто нико не говори: сини (м. синови), гради (м. градови), попи (м. попови), зеци (м. зецови), мијеси (м. мјехови), бои (м. боеви) и т. д.» (33).

б) О множинском ген. наставку -и: «Нека имена у род. множ. броја имају окончание и мјесто а; напр. мрав, мрави; мјесец, мјесеци; пут, пути; црв, црви; залагај, залагаји; растеглај, растеглаји; и пр. – Ово се овако говори у Срему, а у Херцеговини по обштем правилу: мрава, црва, залагаја и т. д.» (34).

2.2. Код именица друге Милаковићеве врсте таквих примедба је више.

а) О именицама типа снаха, муха и сл. аутор даје следећу

11 Код Вука су примедбе оваквог типа стављене у фусноте, чиме је свакако сугерирано да имају споредну важност и не тичу се норме.

напомену: «Имена, која се у сремачком нарјечију свршују на аа или уа, као што су: снаа, муа, буа и пр., у дателъ. и предлож. јед. броја имају по правилу, а могу и добити с пред окончанијама; на пр. поручи по твојој снаи или снаси; ни муи или муси зла не мисли. Она и остала овакова имена у херцеговачком нарјечију свршују се (као што је и по етимологији) на ха, и у предпоменутима падежима не премјењују (као што би према славенском језику требало да премијене) х на с; на пр. реци твојој снахи» (40-41).

б) Имена «која се у сремачком нарјечију свршавају на а или на ја, а у херцеговачком на о, која ништа друго нису него умилитељна, као: Пера, Гаја, она имају јединствени звателъни на о, као: Перо, Гајо. Умилитељна мужка имена у херцеговачком нарјечију сва се у именит. падежу јед. броја окончавају на о, као: Перо, Гајо, и склањају се по четвртом склоненију» (41).

в) «Гдјекоја имена, особито у кои пред окончанием а или ја стоје два согласна писмена, у род. множ. броја имају на концу и мјесто а или мјесто ја; напр. вагра, вагри; врста, врсти; црква, цркви; шкољка, шкољки; млада, млади; лађа, лађи; грабље, грабљи и т. д. – Ове и остало вакове ријечи, кое се у Срему овако говоре, у Херцеговини иду по обштем правилу» (42).

г) «Рука, нога, слуга, у род. множ. броја у сремачком нарје-чију има руку, ногу, слугу, а у херцеговачком правилно: рука, нога, слуга» (42)¹².

д) «Код гдјекоји имена, у предложном мн. може се усјећи на крају ма, напр. по ливада, у новина. – Ово је сремачки» (42)¹³.

2.3. Трећа Милаковићева врста садржи и иначе мало напомена, па и нормативних. Две именице заслужују његову пажњу са тога гледишта: «По сремачком начину назване нити и јасли у род. множ. броја имају (по другом склоненију као што се херцеговачки зову ните и јасле) нита и јасала» (46).

2.4. Четврта врста праћена је такође неким напоменама.

а) О старом локативу овом приликом не каже да је ‘сремачки’: по брди, по сели, под коли, у пољи, у поученија (52-53).

б) Понавља опаску о херцеговачко-сремачкој опозицији типа Пера/Пера, али сада налази апелативе као примере: «попо

¹² Опаска је непрецизна, јер наставак – у у ген. мн. није само ‘сре-мачки’..

¹³ И ова тврдња је непрецизна, и показује да Милаковићу није позната ситуација у косовско-браничевским и староцрногорским (и уопште у зетско-рашким) говорима..

(ср. попа), мршо (ср. мрша), крњо (ср. крња) и пр. У сремачком нарјечију ова имена и у јед. броју, по својству окончанија, склањају се по другом склоненију» (53).

в) «Гдјекоја имена за младе животиње говоре се у Херцеговини и у јед. броју, која се у Срему само у множ. броју чују; напр. јагњић, јагањчић, јарић, козлић, кучић, мачић и пр.» (53).

3. И код придева и заменица налазе се такође такве напомене о разлици ‘херцеговачког’ и ‘сремачког’ узуса.

а) «У творитељноме и предложноме множ. броја... усијеца се кадкад на концу ријечи ма; напр. на вјетрени крили, с добри наши пријатељи. – Ово је усијецање по сремачком обично, као и оно код суштествитељни првог, другог и четвртог сколненија» (70).

б) «Сав, у род. множ. броја осим сви, свију има и свије; а у дат., твор. и пред. множ. броја свију родова окром свима може имати и свјема, и ово је херцеговачко» (70).

4. Р. Шуковић мисли да се Милаковић «толерантно односио према локалним језичким цртама», али је ипак «и цјелином и појединостима свога дјела – определијелио језички развитак у правцу заједничког изграђивања књижевног језика»¹⁴. Но није Милаковић био истог расположења према свим локализмима у Црној Гори.

а) Тако он заиста без коментара извештава: «Мужка имена овога (другога) склоненија у множественом броју по некима мјестима постају женскога рода; напр. мој слуга, мое слуге, но у Црној Гори и у множественом броју остају мужкога рода; напр. наши стари владикје; наши храбри војводе» (41).

б) Слично се односи и према (зетско-рашким и косовско-браничевским) заменичким енклитикама: «Какогод што се вообште у србском језику може скратити код лични мјестоименија у јед. броју род., дат. и вин. а у множ. броју дат., тако Црногорци и у множ. броју код исти мјестоименија и лица говоре скраћено у дат. ни (м. нам), и ви (м. вам), у винит не (м. нас) и ве (м. вас)...» (97).

в) Али на другој страни упозорава да пуни заменички «датељни падежи мене, тебе, себе, у књижевном језику тежко ће се одобрити» (97).

Није приметио да пуни облици иду са енклитичкима и да захтевају заједнички нормативни третман. Верујемо – да је

14 Р. Шуковић, Србска граматика Димитрија Милаковића, 112.

приметио да би имао једнак став и према једном и према другом облику, тј. одбојан што се тиче њиховом прихватању у књижевни језик. Логика каснијег развоја то је и показала.

3. Закључак

1. Довољно је података који допуштају јасан увид у Милаковићеву методологију рада, као прво; и као друго: који осветљавају његову тежњу да својим описом обухвати целокупност српске језичке територије. Определивши се за онај модел описа који је применио Востоков, он је с правом књижевнојезичку грађу разграничио од провинцијализма, и тако омогућио себи да нормативно вреднује појединости које су у ‘херцеговачком’ нешто друкчије него у ‘сремачком’. При томе је оба варијетета сматрао саставним елементима књижевнојезичког материјала и вреднима да буду описани у граматичком приручнику књижевног српског језика.

2. Завршићемо цитирајући речи Р. Шуковића, који с правом утврђује: «Овим језичким приручником дато је преимућство народном језику у књижевности а књижевни језик благо усмјерен ка заједничком језичком типу и тиме отворен процес потпуне унификације језика, брисање у њему свих разлика насталих на основи локалних говора»¹⁵. Значај Милаковићева дела тиме је децидирано и прецизно одређен.

15 Р. Шуковић, 116.

„ЦРНОГОРСКИ“ НА УНИВЕРЗИТЕТУ

1. Црногорски медији и „црногорски језик“

Ситуација око стандардног језика у Црној Гори је суштински другачија него што се то у јавности, тј. средствима масовног информисања, усмјереним на једностран начин обавјештавања, показује. Такво стање медијске сцене у служби владајућег режима (тек узгред понешто и друкчије!) препуно је којекаквих изјава за смућивање гледалаца и читалаца и једна једина нит која повезује такве изјаве је да званичну политику, свјесно или несвјесно, би требало слијепо слиједити, да је она „сила“ која свима „природно“ прописује правце размишљања. На тај начин десило се да и појава која нема садржаја, и назива се црногорским језиком, добије простор као симулакрум симулиране „језичке“ стварности. Збрка код конзументата такве стварности временом прелази у „стварност смућености“ па је онда лако конструкторима програма кула од карата убирати плодове. Дуготрајан процес „умивеног фашизма“ режима којему је несвјесно подлегла и опозиција у циљу стварања амбијента за политократију, академски комфоризам, полтронско-фобична реакција просвјете и несвјесно-робовски положај родитеља, ђака којима се, (ето поштовања од власти!), омогућило „да бирају језик којим говоре“ произвела је демагошку творевину - црногорски језик.

Све и да јесте, а није, јер је то јасно чак и његовим креаторима, производ политике, „црногорски језик“ науку о језику, а самим тим ни Универзитет, ничим не обавезује, јер је универзитет мјесто гдје се, између осталог, његују и развијају науком утврђене истине. У Устав Црне Горе „црногорски језик“ уписан је као резултат политичког договора власти и дијела опозиције. Наиме, општепозната је ствар да и политичке одлуке науку, у овом случају науку о језику, не обавезују, мада, и као општепознату треба је понављати, поготову сад у Црној Гори у којој одлуке нијесу политичке него политократске и у којој је

Универзитет у доброј мјери под таквим утицајем. Проблемима језика, у широком дијапазону од садржаја до имена, примарно би требало да се баве наставно-научне, образовне, академске, институције културе, истакнути појединци, а Црна Гора је у том смислу дала и даје значајан научни допринос, те би политика и друштво требало да слиједи језичку политику која израста из захтјева које српски језик има према говорницима и културно-историјском мјесту простора Црне Горе у савременом свијету.

2. Стандардни језик у Црној Гори

Стандардни језик у Црној Гори, очито је, има име - *српски*, његову стандардизацију започео је В. С. Караџић прије два вијека и она је и дан-данас актуелна с обзиром на вјечито живи језички ток и на процес стандардизације једног језика.

Друштвено-политички посматрано стандардни језик - *српски* овјерен је и језичком већином те би као такав, са својим стандардолошким и културолошким покрићем, требало да постоји и као једини у службеној употреби (осим албанског који такође има статус стандардног језика), - у државним актима и институцијама система. Ако ништа, прагматичности ради, у малој Црној Гори. А познато је да неке државе и не уписују у Устав име стандардног језика, оно се подразумијева и на њему се, природно, одвија и „службена“ комуникација. Међутим, политикантским маневрима тзв. црногорски језик добио је статус службеног језика, без икакве стандардолошке литературе, послје исто таквог „пробоја“ у школски систем. До дана данашњег није урађен стандард, али се обећава (на кредит!) и експериментално, и то право на факултету, у септембру, „без икаквих проблема“. Према изјави проректора Универзитета, уз то и лингвисте, тај Студијски програм ће бити „паралелан са Студијским програмом за српски језик...“ и „кадровски покривен“?!? Тешко се, а прије свега узалудно, бавити значењима оваквих изјава, поготову ако се зна да ово не значи упоредно, тј. паралелно, похађање два Студијска програма, ако овај други (за црногорски језик) може тако и да се зове. Једини постојећи кадар за тај измишљени језик је „доктор црногорског језика“ (титула непознате формулације у филолошкој пракси!) који ће, вјероватно „све предмете покрити“. Куриозитета ради у медијима је објављено да је Црна Гора добила првог „доктора црногорског језика“, мада је тешко повјеровати да је иједна институција то могла потписати.

Начин информисња у медијима је тзв. спиновање јавности, а поготову будућих академица, како би се олако освојило нешто за шта и сам „спининг доктор“, па још и лингвиста, зна да је одвојено од стварности. То је неозбиљност која не приличи ни неорганизованим скупинама људи, а камоли институцијама и појединцима са академским знањима и звањима. Али, то науку о језику напросто не обавезује. Обавезује је у оној мјери да је дужна да увијек одговори на политичку моћ снагом научног аргумента, онамо гдје то служи њеној одбрани, развијању и добру народа, поготову младих генерација.

3. Спорови око катедре и имена

Незнавеност протагониста новог језика очитује се и у „процесима“ извођења самог имена „црногорски“, простим идентификовањем са називом за матерњи језик малог броја говорника на попису становништва, преко погрешног извођења од етнонима Црногорац, од имена државе („црногорична шума“) - а све, рекао би народ - како коме дуне у (не)памет, па чак до виђења универзитетског професора књижевности да је “опстанак Студијског програма за српски језик проглашавање Црногораца националном мањином“. Овакав коментар може се тумачити као нека врста *ad hoc* емотивне реакције професора који је засигурно упућен у основну терминологију и њен садржај, као и на савремено стање у Црној Гори. Очигледно, ту се све изводи путем прости аналогије „Црна Гора=све црногорско“ чиме би назив српски језик нарушио аналогију, иако он (гле чуда !), у Црној Гори, кореспондира са једином већином – језичком! И што је најважније - са научном истином.

Сходно политичким кретањима понашају се и надлежни или они који су се, због политичке подобности, прогласили надлежнима на Факултету и Универзитету - на једној страни екстремизам усмјерен на тзв. преименовање Одсјека за српски језик у одсјек (тј. студијски програм за црногорски), на другој „благоудобно“ компромисно рјешење: црногорски и остали јужнословенски језици..., било како било - услов за свако друго постојање је „катедра за црногорски“. Политократија је задобила облик бирократије на факултету путем доношења закона који дају неприкосновену власт деканима, а руководиоци студијских програма и рад вијећа су демонстрација демократије у бирократском амбијенту. Овом ситуацијом би се могао

позабавити неки смјели овдашњи психолог, социолог или психијатар. Имао би много занимљивог материјала јер се одједанпут поставила домишљата „дилема“: Дајем ти могућност да прихватиш идеолошку лаж (црногорски језик) да би опстала заједничка нам научна истина (српски језик)!? У сукобу таквих тенденција разоткрила се једна суштинска ствар: промућурност декана Филозофског факултета Бојке Ђукановић која заговара *компромис*, - у интерпретацији намјере да се „преименује“ катедра за српски у „катедру за црногорски“ закључује да се ради о негирању постојања црногорског језика од стране главног протагонисте тог језика - Рајке Глушице, редовног професора на Студијском програму за српски језик и књижевност. Неопрезна изјава је лоша процјена политичара - лингвисте и упорног борца за „црногорски језик“ да и из оних који заговарају „црногорски“, усљед, чини се, неких идеолошких разлога, може проговорити интелектуалац. А лингвиста, тј. србкroatиста, очигледно, није добро проучио ни лекцију из области коју предаје, тј. опште лингвистике: језички инжењеринг.

Острашћено форсирање идеолошких творевина пролазног карактера, демонстрирање поштовања Устава пуким пресликавањем онога што у њему пише - у настави и науци је „густо просипање магле“ на научну и језичку стварност. Стога, скретање од науке, у сусрет политици, не граде ни научника, ни политичара, ни професора. Политика не смије бити образац понашања, чак ни политичарима, а камоли професорима и младим генерацијама. И умјесто да се заједно окренемо важним задацима његовања и развијања српског језика у Црној Гори, и шире, - насупрот остатку свијета који се разумно објединитељски понаша, Црна Гора се цијепа по разним шавовима у име „савремене демократије“. Напречац се оснивају „програми за црногорски језик“, младегране „науке“, или се траже „компромиси“. У таквим условима наука о српском језику, мора увијек да одговори - да би опстала и добила минимум поштовања. Она одговара својим вриједним радом на свим пољима, али јој медији дају минималан простор, а често и неадекватну интерпретацију. Наука, зарад истине којој служи, искључује компромис, тај, за њу недозвољени демократски стил и ријеч коју су политичари и они који их слиједе на велика врата увели у парламенте, да би, у име те трагикомичне демократије релативизовали истине, зарад служења идеолошкој машинерији и сопственим, пролазним шићарлуцима.

4. Језикословна наклапања

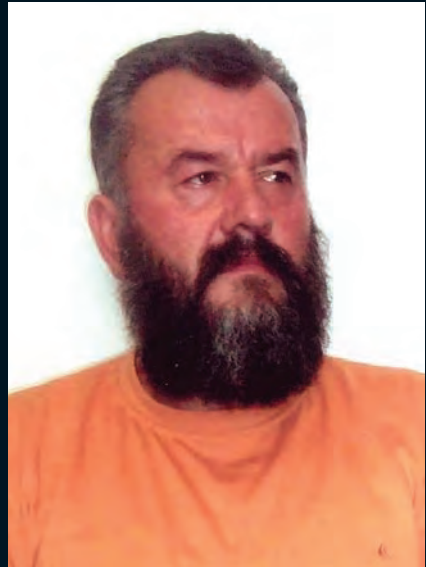
Како монтенегризовати језик медија по инструкцијама навигатора у струци језичкој - питање је сад. Њихов језик је, знају навигатори, најјачи опијум за народ, мада ће се свако грохотом насмијати када види рекламу на државној телевизији: ... можете пратити на display, *нећеља...*

Или, примјера ради, на билборду и рекламном листићу Црногорске комерцијалне банке пише: *дјечија* штедња (садржај листића је исписан латинично) у наставку пише – за нашу *ђецу* (драга *ђецо*; родитељи, баке и *ћедови*). Чудно је да наспрам „баке“ нијесу „*ћеке*“, али вјероватно зато што у говорима доминира облик са екавском замјеном *дека*, а она, површно гледано, мирише на српски језик. И лаик ће примијетити да овдје нешто није у реду, јер колико до јуче ријечи које су особина народног говора нијесу се уносиле у јавну комуникацију, али се сада, у недостатку књига за стандард промовишу, без икаквог критерија ријечи из дијалеката за „*службени језик*“ не би ли постале напречац стандардним. Знамо, уз велико научно поштовање језичког богатства, да многе ријечи из дијалеката у јавној комуникацији дјелују вулгарно, готово шаљиво и поспрдно. Остаје, међутим, питање зашто није и *ћечија* или *ћечина* штедња, када се зна да је и она у употреби у дијалектима, нпр.: *живота ми ћечина*. Некога би могао такав једносмјеран избор разгњевити. Познато је да појава јекавског јотовања неких сугласника није системска особина чак ни једног говора у Црној Гори. Сваки стандард тежи системности а овај „службени црногорски“ је изгледа толико отворен да можемо ускоро негдје на неком листићу прочитати, примјера ради *вр*. То јесте лексема која је скоро свугдје присутна у народним говорима, али шта ћемо кад *дјеца* (не, него *ђеца*) узвикну: *Врх!* То је жаргонски израз који означава да је нешто изузетно, да не може мимо тога. Како нашој „*модерној ђеци*“ сугерисати да говоре *вр* када би тиме ускратили то одушевљење изазвано и фонетским склопом ријечи? Можда ћемо их *утјешити* (не, него *ућешити*) говорећи да су тако говорили њихови (пра)*дједови* (sic! *праћедови*)?

Заиста је богата стандардолошка литература српског језика, па се творци стандарда „*црногорског службеног језика*“ могу позабавити избором „шта од кога преписати“ и гдје-гдје (*ђе-ће*) убацити нешто што би се у „рјечницима“ могло назвати „монтенегризам“. Све у свему: Какав наука тако и писање!

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Косто НИНКОВИЋ

Косто НИНКОВИЋ

Косто НИНКОВИЋ је рођен 1954. године у Мостару. Основну и средњу школу завршио у Требињу. Машински факултет у Подгорици. Живи у Никшићу.

Објављене књиге: *Мртав ти говорим* – Подгорица, 1981,
Особине нуле – Никшић, 1989, *Прво писмо* – Подгорица, 1999.

ОСОБИНЕ НУЛЕ

ИЗГУБЉЕНИ ЈЕЗИК

Своју посљедњу ријеч
Изговорио сам
Прије рођења

Тако нијем
Тумарам свијетом
Тражећи
Изгубљени језик

Звук који из мене допире
Ехо је твог говора
Твог присуства
Добри саговорнице

Моја празнина
Моје црно огледало
Нараста
У кораку пуноће
Коначи

ДВА СВИЈЕТА

Нису ме интересовали
Припитомљени симболи
Пређени пут
Искуство

Полазио сам у живот
Као да сам тек бануо
У овај свијет

Одлазио у ноћ
Са прикупљеним подацима
Са утиснутим облицима

Мимо своје воље
Бивао знак једнакости
Два свијета
У мени би преговарала до зоре

Остајало би само
Ваше нетачно
Тумачење живота

ОМЈЕР СНАГА

Моје сазнање
Моја узалудност
Као атомско наоружање
У општој
Немоћи
Мирује

И даље улажем
Будно пратећи
Омјер снага

БЕЗВРЕМЕНОСТ

Природо опрости
Моју безвременост
Другови

Мене бездруга
Опрости оче мој ненад
Моје немање
Мајко
Мене несина
Опрости
Сине моје неочинство
Опростите ми
Опростите
Ја морам да пасем

ВЕЛИЧАМ НЕМАЊЕ

Лишен права на самоубиство
Уништавам лично
Величам немање –
Богатим се

Нисам одавно у себи

Можете ме поздравити
У асфалтној смоли
У заборављеној цигарети
У промашеном
У тачном

Ваше упошљење
Љубав
Ваше имање
И страх
Органи су моје унутрашњости

У СРЖИ ПРАЗНОГ

Тамо гдје нема ничег
Моја се душа храни

У сржи празног
У нули
Срце прилегло

Отуда ми снага
Надмоћ и корак у себи

Отуда гвожђе биље
И моја нарав у њему

Отуда све што јесте
У поретку вањског вида

ПРОСТОРИ

Твоји унутрашњи удови
Простори
Који те творе
Не мијењају се
Од првог дана постања

У огледалу
Његовог израза
Провјери
Укупност
Своје присутности

У овом узроку
Нема дешавања
Центар
Кретања
Природно мирује

ТРЕНУТНА СМРТ

Ако својим свеопштим заумниш
Па то изговориш
Наступиће
Тренутна смрт

Тако се стари и умире
У храму сопствене вјечности

Свијет ће тако клонути
У нову намјеру будућу

ЈЕЗГРО

Моје предање ради
Упорно
Дише
Језгро је откривено

Ако се отвори
Ослијепиће ме
Ако не подржим
Вјечног
Нестаће ме

Колико
Личног
У простору има

САБОР СМЈЕРНИХ

Одложи сопствене моћи
Приступи сабору смјерних
Сва ће морања

Изнад тебе проћи
Кад свевид крене
И ти се покрени

Оно што те живи
Увијек је ново
Проходност чувај
Она земљу буди
Не одричи камен и олово
Честица свака
Свеприсутност љуби

Уочи мјеру
Рођене датости
Тачно се преведи
У све што јеси
Подударан покрећеш радости
И поредак
Укупне свијести

ПОДУДАРНОСТ КЉУЧЕВА

На прагу пребивања вјечног
Нема средишта светог
Кад се супротставиш времену
Љубав тражи пријесто

Како ћеш приступит понору
Из кога нађеност извире
Ако све твоје намјере
Нису од ткива свевишњег

Само једну честицу
Васељени док дугујеш
Подударност кључева
У смрти имати не можеш

НАДУМНА ПОВОРКА

Ако је мировање
Врховно кретање
А недешавање
У извору ушће
Буди плод цјелине
Издвојен
Присутан
У спрегнутом кораку
Рађајуће смрти

Нек влада дубина
Јединством узрока
У простору
Чулне одсутности
Круг затвара
Надумна поворка
Док се у свеплодној
Простоти утврдиш

СТРАДАЛНИ ВИДИЦИ

Садржај који узрокује јаву
Кроз укупан настанак
Налаже да вратиш
Преображен улог у тврђаву
Испред које
Ненађеност пламти

Подржавај извор
Простора кад тоне
Сва кретања уназад што теку
Нестајање
Ослонцу
Не разара споне
Са центрима
У живом поретку

Кад одумру својства
И свијет заруше
Страдалне видике измирено чека
Велики израз Творца васионе
Преведен у личност
У било човјека

ТАЈНА ОПСТАНКА

Кроз твоје очи
Васељена гледа
Њена меморија
Заборавом влада
Своју укупност
Поријеклу предај
Празнина те одваја
Од сопственог пада

Поредак је отворен
Прво се једначе
Супротности
Што се из незнаног дижу
Кад се демонтира
Узрок прапочетни
Времена се кроз мир
У одговор нижу

Познаћеш свјетове
И будућа здања
Свој траг у небу
Потом прст што пише
Да је тајна опстанка
Тајна умирања
За своју прволикост
И присуство Вишег

ВЕЛИКИ ПУТ

Немој писати
Немој сликати
Нипошто конструисати
Немој ничим
Трајност свијета уважавати

Љуби сваки капилар
Своје проходности
Чека те
Велики пут

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Иво АНДРИЋ

Бећир ВУКОВИЋ

Виктор ИГО

Жан ВЕНТУРИНИ

Ранко КРСТАЈИЋ

Слободан БРАНКОВИЋ

Радосав - Бато ЂУРКОВИЋ

Марица МИТРИЋ

Иво АНДРИЋ

НА ЛАТИНСКОЈ ЋУПРИЈИ

Ни у немирне летње месеце године 1878, када је Сарајево врвило од оружана и усплахирена људства, Архимандрит Сава¹ није напуштао свој обичај, да свако вече прошета оном утрином, на левој страни Миљацке, поред Латинске ћуприје.

Висок, сув, пргав и плаховит, али навикао да се савладава, он је имао памет која је прелазила круг његова живота у Сарајеву, и амбиције којима ни он сам није знао граница. Био је аскетска природа, опора и строга према самоме себи и према другима. Имао је само две страсти. Политику и дуван. Политика му није дала да постане владика а дуван му је ништио здравље. Патио је с времена на време од тровања никотином и од срчаних грчева који су га сатима држали на граници између смрти и живота. На прстима, у бради, на кожи лица, свуда се Архимандриту назирало то никотинско жутило. Само су му очи, велике и сиве, биле бистре и пуне неког чистог, хладног сјаја.

Ова његова поподневна шетња поред Миљацке била му је једина разонода и једини прави одмор, јер за време шетње није пушио. Али та шетња била је у исто време и нека врста аудијенције коју је Архимандрит и будући владика давао пријатељима и познаницима.

Само што сада није било никога од познаника да му приђе. Газде, Срби и Јевреји, који су волели да прошетају са Архимандритом и да кроз куцање зрна на бројаницама измене по коју реч, празну и готово без значења али достојанствену, љубазну и газдинску, повукли су се у своје куће и нису излазили никако.

Доктор Кечет, замишљен и рано остарео човек, са лицем тужног мађионичара, није се ових дана појављивао

¹ Архимандрит и каснији митрополит Сава Косановић (1839-1903) – Напомена приређивача.

никако, као ни доктор Галантај, румени Мађар, даровит и добар алкохолик са блеском делириума у очима. Нестало је и ситног, бистрог фра Грге, „љубезнејшег противника“, кога је Архимандрит подругљиво звао фра Кирилом, али чије је италијанске цитате ценио и волео више него што је хтео да покаже.

Једини је остао поп Ристо Новаковић, сталан пратилац Архимандритов на тим шетњама. Крупан и добричина, он је иако необразован и припрост човек ценио и волео Архимандрита и био му слепо одан и послушан. Он је био једини жив човек у Сарајеву коме је Архимандрит Сава могао да каже по неку своју мисао. Не зато што би га поп Ристо, сиромах, разумео, него што је Архимандриту понекад долазило да свисне и што је морао, па ма црној земљи, да каже нешто од онога што му је ломило душу и од чега је хтео да му прсне мозак.

Од како се почело поговарати о повлачењу турске и доласку аустријске војске и од како је ушао немир у народ, Архимандрит је имао брига и послова које није ником поверавао.

И овога јулског дана, пред вече Архимандрит је шетао као увек, прав и достојанствен. У десној руци му дуг, црн штап покован сребром, а у левој црвене бројанице. Уз њега поп Ристо.

У неко доба, појави се из Мерхемића сокака чиновник аустријског Консулата Херкаловић или „Господин Тома“ како га је звала чаршија. -Понемчен Личанин, бивши подофицир, он је имао ону природну личку даровитост, ограничену али јаку, којом Личани продиру и успевају свуда у Бечу, у Цариграду, у Русији или у Америци. Он је сам, својим знањем и својом муком успео да дође до овога положаја, што није мала ствар за сељачког сина из Лике, Тому Ркала. Он је био свестан свога успеха, грејао се на њему као на јединој срећи која је довољна да испуни цео живот. Није се никад женио. Радио је са одушевљењем и ревношћу свој посао. Као и сви сељачки синови самоуци, био је довољан сам себи, неначет сумњом ни пороком, једноставан, истрајан и лукав.

За Херкаловићем је, у прописном размаку, ишао драгоман Консулата, Мато Кулиер.

Поп Ристо се накашља. Архимандрит се тргну из мисли, и одмах му се чело смркне, јер није волео тога речитог Личанина. Поздравише се одвећ љубазно и гласно. Отпочеше разговор у коме је Архимандрит намерно и узинат употребљавао немачке изразе и читаве реченице на немачком. Говорили су о свему и свачем, али Архимандриту је било јасно да је Херкаловић послан да сазна његово мишљење о буни и догађајима који наступају.

Херкаловић је говорио свечано:

-Нису лака времена, пречасни. Данас има свако своју бригу, и војник и чиновник, и – свештеник.

Ту се у Архимандритовом лицу трже, као неприметна и зла муња, осмејак какав се виђа само код људи који дуго живе међу нижима од себе. Али одмах му се лице сложи у неки замишљен и миран израз. Загледа се некуд, за једну подланицу изнад Херкаловићеве капе и прекинувши га, изговори као да чита:

-Шта ћете, господине, ми свештеници морамо да водимо бригу о овом нашем народу; нарочито у оваквим приликама, кад се спремају велике промене и важни догађаји.

Херкаловић га прекиде провокаторски и невешто:

-О, ја мислим, пречасни, да Ви не треба да се плашите за судбину нашега народа који ће се ујединити пре или после.

-Ја се бринем за његово одржање, а што се тиче уједињења, не бринем се ни најмање; и то је за то, господине, јер је оно – немогућно и нестварно, и као такво, не може бити предмет разговора између озбиљних људи.

Ово посљедње му је рекао на немачком. Ту Архимандрит спусти поглед и настави гледајући чиновнику равно у очи:

-Ви знате, ми Срби живимо расути по Аустро-Угарској, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, и Старој Србији, дакле под пет разних управа и владавина. Да бисмо се ујединили, ми бисмо морали оружјем у руци сузбити Аустрију са Балкана, истерати Турке из Европе, и победити Бугаре. А то су све задатци и планови чије извођење је, дозволићете, немогућно и замислити.

Ту се Архимандритове очи чудно раширише и обасјаше жуто лице као осмјехом. Он још једном понови, овога пута немачки:

-Немогућно и неоствариво, Lieber Herkalovitch.

Узалуд је Херкаловић хтео још да говори о овим стварима. Архимандрит се љубазно и малко расејано опрости и одшета низ Миљацку са поп Ристом који је побожно ступао уз њега.

Херкаловић остаде поред камените ограде и загледа се у Миљацку на којој се јављао црвен одблесак сунчева заласка.

„Немогуће и неоствариво!“ „не може бити предмет разговора између озбиљних људи!“ Казаће Генералном Консулу те речи. Консул ће бити задовољан, известиће Министарство, и све ће тако бити у реду. Јер Генерални Консул Васић (Vassitsch), такође покатоличен и понемчен Србин, не воли непријатне вести ни компликације. Он не воли ни Херкаловића. И зато ће му Херкаловић казати умирујуће речи Архимандритове али му неће казати своју сумњу, ово што је више него сумња и што га као лична непријатност обузима свега, у овом часу, док стоји замишљен поред Латинске ћуприје.

Добро, „немогућно и неоствариво“. Добро је ако Архимандрит и његови заиста тако мисле. Али, ако једног дана зажеле да те немогуће планове остваре? (Колико је поносне горчине било у речима и непријатног сјаја у погледу Архимандритову!). Ако се већ сада потајно носе у себи са том мишљу? Све се у Херкаловићу подиже и побуни против таквих безумних и недогледних планова. – Зна да не би ништа користило да своје сумње и бојазни каже Генералном Консулу, зато ће их задржати у себи и с времена на време мислиће о њима, за себе и за свој рачун. Јер он, Херкаловић, има своју малу философију за коју не налази употребе у канцеларији и коју он негује приватно, тако рећи изван канцеларијског времена. Да, казаће Консулу све онако оптимистички и утешљиво како му је рекао „Der Teufelspore“ – тако су звали Архимандрита у Конзулату – али у себи, задржаће уверење, да разговори са оваквим људима не умирују и не веселе. И првом приликом кад остане сам, размишљаће о том.

Прену се из мисли. Све је било црвено око њега.

Сунце је зашло у жару, међу два јаблана, Херкаловић се трже и пође брзо преко Латинске ћуприје. Било га је мало стид драгомана и пролазника, што је, у свечаној униформи, остао тако дуго замишљен поред реке, као неко ђаче.

(*Политика*, Београд, 6,7,8. и 9. I 1929, XXVI, 7432, стр. 18)
(Преузето из: *Календар Просвјета*, Српско просвјетно и културно друштво, Пале, 2008)

Бећир ВУКОВИЋ

(Из нових рукописа)

КЛИКНИ

брије браду
бркове брије
веру погани
муко Исусова

уморан
од божанских обавеза
човек се изгуби

гура кишобран
са точковима

у кутији
дух ствари
дух играчки
дух пропасти

из канте за смеће
извесне енциклопедије
извади новине почне
читати

осмехне се
богзна чему

кроз раскрсницу
решава укрштеницу

хоризонтално

савршено се
водоравно
косо горе
поклапа
доле
идем
тамо

о да солун
престоница шиптарије

кликни
то јасно сваком идиоту

напредују темпом
меке технологије
тако нешто тако

лично израчунао
бил гејтс

тако испало
што сте зинули

да меморишемо
кликни

ГДЕ ДОБАВЉАТЕ КАРТОНСКЕ КУТИЈЕ
КЛИКНИ

живим у граду
не живим у свету

свакодневно град
се вежба на мени

живим у свету папирчина

нагризлих јабука
целуоида

умотан
у целофан

излазим у шетњу
предсобљем онда
низ амбис ходника

обронцима
спаваће собе
са два јастука
два сива облака

купохоличар
празна врећа
без културе

моја земља нема право
никакво право нада мном

ништа ништа у вези
мене ништа

САМОСАХРАЊИВАЊЕ

шта сте овде написали
не можете да прочитате
сопствени рукопис

предлажете
самосахрањивање
веома модерно
али неће моћи

(неће моћи
ове ноћи)

имам ваљда право
да радим са својим телом
шта хоћу

и каријером
па шта

НЕМА ВИШЕ УСАМЉЕНИХ

нико вас не схвата
ни црква
не разуме

шта хоћете појмом
култура кривице

да сте спремни
ради сличних несхватања
да се одрекнете
и објављивања

да сте себе
моделовали
по угледу на кафку
на к
на
тачку

нажалост
нисмо у стању
да одрадимо ваш захтев

да сте читали
где сте читали
да један
који један

да нисте можда ви ушли
у цркву
и одржали своју проповед
на гори

па шта
богом дана привилегија

www.beli.vuk@cg.yu

у недељу
након вербалне егзибиције
на почетку висећег моста
просио си

и анкетирао
редом

са теоријом
све у реду али
да се позабавимо
контрастима да ко

звоно се
сат откуц...

да ли има смисла
тражити смисао
типично за вас

кардинално питање
кардинала у вези
са чим србима
што омогућује
простор другом
питању надаље
фрањина бронза

преко цвикерића
гованце о тића
каква срића

шта вас господине
тера на лудост

хвала вам
али да ли
перпетум мобиле
откривен у биологији

молим лепо
ево адресе

вејб сајт
и - мејл
визитка
и сл

ухвати се
за свет

КЕЛМАЛ ПУШИ КАМЕЛ

треба свуда
дувати нос
уринирати
шмркати
пљувати
мршкати

и да сви личе
на портире
одреда
рекао
да и ово

ово поновили сте и ово
требало бомбардовати

да се осетимо
заштићеним а
не уплашеним
и попишаним

остави јебо те
те кутије остави

да импозантно
фолио издање
али прошегај

да ратне филмове
напад на Дубровник и сл
финансирају фабрике кечапа
боја и лакова
извесне месаре
рекао сам Кемове

на репертоару
и нема ничег
осим
можда
али и то срање

Кемо Поповић
ту и тамо али
Кемо даје

Али Кемала
алал му вера

УМРЕЖЕН
МИНИСТРАНТ ДУШЕ

Смрт и Јунг договорили
за живота
не објављивати
Проповеди смрти

Иако аутор нигде
не помиње
погодбу

Али аутор није успео
да потпуно избегне
обавезу
према чувању тајне

Пожелео да обелодани
делове разговора
а ко не би

Са Проповедима смрти
Јунг се издаје
да имао своју
Проповед на Гори

Двадесет стотина година
након што се вратила
празних руку са
Јерушалаимског брега
смрт села са човеком
лепо попричали и
признала
пораз

На обали женевског језера
Јунг скинуо округле наочари
и погледали се
очи у очи

Кад завеслао подземним
токовима свести
једног јутра извесна дама
издавачу предала рукопис
Смрти
и Јунга

И вратила се опет
у свет

Народи који у речнику
имају реч смрт
не часећи
читали

Виктор ИГО

ЦИНОВИ

Превод: Владимир Боричић

(Као што ждралови у дугим редовима лете, пјевајући своју јадиковку тако и ја видим да долазе сјене с јауцима, олујом ношене. - Данте)

Зидине, град
И лука
Уточиште мўка
Пучина плава
Гдје лахор малаксава
Све спава.

У пољу шум настаје
То ноћни дах је
Он пламти ко душа
Кад је жар љубави окуша.
Шум све јаче и јаче стење
Сличи на лудо расположење
И галоп патуљка што скаче
Час насрће, час узмиче
Потом у ритму на једној нози плеше
Чује се ехо његовог гласа
На крају таласа.

Све ближе је бука
Попут звона уклетог манастира
И буке масе
Што тутњи и што се ваља
Руши се и опет усправља.
Господе Боже! Зачу се глас гробни
Џиновии!....
Боже, какву буку дижу!

Потражимо спас под спиралом степеништа
Већ се гаси моја лампа
А њена сјенка дуж зида пузи, пењући се до
плафона

Цинови се у ковитлацу роје и звижде
Тисовина се под налетом ломи
И пуцкета ко кад боровина гори
А њихово стадо гломазно и брзо
Просторе празне у лету пуни
И личи на облак оловне боје
Опточен златом по рубу своме

Ту на домаку су! Нека је соба затворена
Да им можемо пркосити
Напољу је страшна бука одвратне војске
Змајева и вампира!
Откачена греда с крова
Повија се попут влажне траве
А стара врата рђом начета
Тресу се и из шарки лете.

Паклени крици! Глас што урла и рида
Страшни рој уз налете сјеверног вјетра
без сумње на мој дом насрће.
И зид се нагиње пред црним батаљоном
Вришти кућа и нахерена се тетур
Као да је вјетар ишчупану витла и носи
Попут сувог листка претура и гони.

Ох промисли! Ако ме рука твоја спасе
Од тих нечастивих демона ноћи
Ничице ћу пасти пред твоје кадионице свете
Ал' учини да им дах на вратима мојим замре
И да узалуд канце њихових крила
Шкрипе и цијучу по окнима црним!

Протутњали су! Одлијећу и бјеже кохорте те
Престали су њихови ударци по вратима мојим

Сад је зрак испуњен звекетом ланаца
У оближњој шуми хрстови стари јече
И савијају се под налетом ватре!

Смањује се топот крила што одлијећу
Уз нејасан и замршен шум равнице
Сад то личи на крхки гласић скакавца
Ил' к'о кад град пршти
По старом лименом крову
Још се чују гласови чудни
К'о да Арапи вичу ил' труби рог
Пјесма на обали одзвања,
А за тренутак уснуло дијете
Златне снове сања.
Злокобни џинови,
Покојника синови
Журно грабе по тмини
Рој њихов тутњи
Дубок и невидљив
Мумља талас

Тај шум таласа сненог
С обале долази
Жалопојка је то
Скоро замрла
Од неког свеца
За мртвацем

Слути се
Ноћ...
Слушам
Све нестаје
Све губи моћ
Простор
Брише
Шум

(Оријенталке)

ЖАН ВЕНТУРИНИ

КРВ

Превод: Владимир Боричић

Вода, горка вода немирних океана
Умјесто крви венама мојим тече...

Бонаце и пуни дани надимају
Моја плућа, претходећи бијелим
Заносима океана...

Полипи прстима својим шуштаву свилу
Извлаче. Очи бистре и жмиркаве
У мене упиру...

Иструле улатне галије, катарке,
Гвоздене мамузе у метежу пролазе
Кад плиме надлазе

Сво мистично прстење јадранских лагуна
Имам тада и могу га дати женама
Које волим.

И кад су љубавни часи, у рукама
Су ми таласи што брује и о стјење бију...

Но најчешће грлим нестварну пјену бијелу
Што измиче мом похотљивом тијелу...

(Outlines)

Жан Вентурини (1921-1940). *Поријеклом Корзиканац, млади марокански пјесник. Жан Вентурини погинуо је 1940. године у деветнаестој години на морској пучни код Казабланке. Пркосан попут Рембоа објавио је једну једину збирку пјесама, новембра 1939. године у Казабланци. Најављивао је великог пјесника. Како не помислити, читајући га, да је пјесник "видовит човјек" и да је обдарен изузетним предосјећањем?*

Ранко КРСТАЈИЋ

ЛЕПТИР

Тог дана, који ће заувек бити уписан у историју зимских спортова, у Грамишпатеркирхену је освануло лепо и прозрочно јутро, иако је претходне ноћи падао снег, и све је изгледало да ће такмичење бити одложено.

Јан Подборски се по трећи пут пробудио, плашећи се да ће негде закаснити. Имао је утисак да је спавао дуго, мада је на електричном сату који је зујао на ноћном сточићу било тек шест и двадесет. Неко време лежао је на леђима не схватајући где се налази. Столна лампа коју је био заборавио да угаси ублажавала је светлост зоре на прозору. Пара је шуштала у цевима и у соби се осећао мирис загрејаних радијатора. У суседној соби неко се ужурбано спремао; у купатилу је клокотала вода.

Јан Подборски је устао и отишао до прозора на којем се беше задржало мало леда, танког и набраног као пена. Небо је било ведро, град је спавао мирно и спокојно, попут зеленкастоплаве лагуне с глазуrom од опала, у даљини су се оцртавали лучни отвори звоника, а даље, у плавичасто мразној измаглици, нежно су светлеле још увек упаљене уличне светиљке.

Тада, на светлоплавом хоризонту, тик изнад уснулих кровова, Јан Подборски угледа један ружичасти облачак, сличан лептиру, и обузе га нека чудна радост. Дуго је стајао крај прозора не могавши да се нагледа те изненадне и непојамне лепоте, која га је испуњавала све више и више.

За то време град је полако оживљавао. Службе за рашчишћавање снега и одржавање стазе већ давно су изишле на терен и чуло се тихо брујање машина, тамо у даљини, у правцу велике скакаонице. Блага свежина струјала је кроз улице које ће за сат-два преплавити врева.

Данас је требало да се одржи завршно такмичење на турнеји четири скакаонице. Јан Подборски није спадао међу фаворите, штавише, никада није постигао неки запаженији резултат, али данас је био његов рођендан и желео је да га на неки начин достојно обележи.

Још мало па ће град сасвим оживети, окупиће се гледаоци у великом броју да прославе готово сигурну победу домаћег такмичара, Ота Рекнагела, који је сакупио највише бодова и убедљиво је водио у генералном пласману. Кад бих некако могао да их изненадим; кад бих могао да превазиђем себе – мислио је Подборски.

Већ два пута су долазили да га упозоре на време, али он је још увек стајао поред прозора не могавши да се помери. Почео је да се спрема тек кад је ушао његов тренер и забринуто га потапшао по рамену.

*

Такмичење је почело тачно у заказано време. Први прескакач постигао је завидну дужину; други је био још убедљивији. Очекивао се рекорд скакаонице, а можда и светски рекорд уопште.

Када се на залетишту појавио Ото Рекнагел у публици је завладао прави делиријум. Ото је био миљеник домаће публике, и званични рекордер ове скакаонице.

Већ у првом скоку Ото је поставио нови рекорд скакаонице, али је при доскоку додирнуо рукама снег, па рекорд није признат. Међутим, нико због тога није био разочаран; остао му је, наравно, још један скок, који се сада очекивао са још већом пажњом и нестрпљењем.

И остали фаворити остварили су добре и углавном очекиване резултате; само је Јан Подборски успео да изненади све присутне. Истина, његов скок није био најдужи, али је због беспрекорног стила добио најбоље оцене, и у другој серији требало је да скаче последњи.

Пауза после прве серије трајала је нешто дуже него што је уобичајено. Због неколико великих даљина организатори су намеравали да скрате залетиште, али су, на крају, под притиском домаћина одустали од те намере, и све је остало

по истом.

Но, већ после неколико скокова поче да дува прохладни ветар и стаза поче да се леди. По површини снега поче да се хвата фина танка поледица.

Већина скакача који су у првој серији имали слабије резултате успели су сада да знатно поправе своје даљине, али су зато неки фаворити неочекивано подбацили. На крају, на залетишту су остала само два такмичара: Ото Рекнагел и Јан Подборски.

Ото Рекнагел је био видно узбуђен, и неуобичајено нервозан. Дуго је седео на греди залетишта и гледао доле у узаврелу публику. На њему је била велика одговорност. Сви су очекивали његову сигурну победу. Био је херој нације, и није смео да изневери.

Кад се коначно отиснуо са греде у публици је настао тајац. Иако је брзина на мосту била добра, Ото није успео најбоље да се одрази, али је, на само њему својствен начин, успео да извуче лет, и да га некако продужи. Доскочио је у изванредном телемаку на саму линију која означава критичну тачку. Па ипак, у публици се отеше уздаси разочарања. Није то био светски рекорд, али је било довољно за прво место и златну медаљу. Наравно, ако се не догоди неко чудо па да Јан Подборски не превазиђе своје могућности и не направи чудо.

Јан Подборски никада досад није успео да победи; штавише, никада није успео ни да направи два уједначена скока. Обично му је други скок био знатно краћи од првог. Ни овог пута нико му није давао веће изгледе за бољи пласман. Он је већ у првом скоку учинио превише.

Ветрић који је све до тада пиркао, час слабије, час јаче, беше сасвим стао. У ваздуху се осећао неки чудни мир. Чак и у публици беше завладала тишина, стрепња и ишчекивање.

Небо је било ведро и кристално плаво.

Јан Подборски се лежерно и смирено намештао на греди. Прво је проверио везове на скијама, затим кацигу и наочаре против ветра. Онда је подигао главу према небу са неким страхом да је чаролија прошла и да оног чаробног облачка више нема. Али он је још увек био тамо, само овог пута мало више, изнад хоризонта, и беше се претворио у бескрајно чистог белог лептира.

Јан Подборски уздрхта и не скривајући узбуђење дубоко уздахну ваздух, једва се уздржавајући да не запева.

Самоуверено, и чак некако дрско, као човек који зна да је дошло његових пет минута, испусти неки чудни звук сличан крику, или борбеном покличу, и отисну се доле, према занемелој публици, и амбису.

Изгледало је да лет неће бити превише дуг. Брзина на мосту била је нешто мања од уобичајених, чак ни његов одраз није био нарочито снажан, или се бар тако чинило, али је зато лет био стилски беспрекоран, готово савршен.

Летео је нагнут унапред, са врховима скија раширеним а крајевима сасвим скупљеним у облику латинског слова В.

Гледано одоздо, из гледалишта, лет је изгледао некако успорен. Међутим, кад је Јан Подборски стигао у нулту тачку, и кад се очекивало његово природно спуштање, он је и даље, на необјашњив начин, наставио да лети. У публици се отеше узвици запрепашћења.

Тек негде у висини црвене линије, која означава критичну тачку скакаонице, Јан Подборски поче лагано да се спушта, али је већ било касно. Уместо да се спусти, Јан Подборски је и даље наставио да лети.

Прелетео је прво цело доскочиште, затим ограду која је делила гледалиште од стазе, затим публику и препуно паркиралиште, и нестао негде доле у шумарку изнад опустелог града. Иза њега је остао само неки чудни, једва чујни фијук, као хук ветра у смрзнутим гранама јела.

Слободан БРАНКОВИЋ

ЈЕЗИК

Лист
На ветру.

Опире се.
Не престаје
Да брбља.

Тражи некога
Ко је остао
Без језика.

Дрво голо на хоризонту.
Путник у висину.

Над земљом се нагиње
За нечим што је изгубљено.

МИСИЈА

Тенкови
Бодљикава жица
Војници у панцирима
Свуда око цркве.

Шта раде тамо?

Чувају Христа.

МОЈА ЗЕМЉА

Бомбе су падале
Кад дођох на свет.

Имадох седам месеци,
Један рат и две државе.
Место рођења: згариште.

Откад стадох на ноге,
Одржавах се сам усправно.

Корачајући кроз живот,
Наиђем ли на неравнину,
Осетим голицање по табанима.

Мислим да су то кости
Моје мајке и мога оца.

Земља која ме родила.

Косовско сироче, 2008.

ЧОВЕК ИЗ ЛЕПЕНСКОГ ВИРА

Драгославу Срејовићу

Неке од најлепших песама
Свети су чули од птица
Док су вежбале у јутарњем хору.

Неке је камен срочио
И пре него је научио да пише.

Ево земље под којом и мудраци ћуте.
Неке од исклесаних истина пале у воду.

Пронађена фигура крај дунавског огњишта
Како се клања Богу сунца.

Држи ли перо у руци уместо мача,
Ископано из птичје перспективе,
И вуче ли вршком по девичанском спруду,
Измичући таласима рајске реке?

Линија недовршеног трага
Хоће ли се икад спојити
С оном петомиленијумском
На праисторијском облутку?

Човек из Лепенског Вира рекао би:
Рукопис феникса.

Радосав Бато ЂУРКОВИЋ

I

Ноћ да ли то задрхта
Искра трепну ли зоре
па се пробуди дан
Мину ли то сјенка Срца
или залутао бризну дан
Очи можда нечије горе
у покрету којим дише све

II

Расу се будна срећа
ко мјесечев сјај
низ поље орошене траве
Узрасте за пјесму
скривен у ћутању мај
оплете се вијенац око главе
Склизну кап сузе
низ траг згаженог цвијећа
искра сину с неба па је узе
Ужди се трајањем свијећа

III

Ноћ да ли то задрхта
искра трепну ли зоре
па се пробуди дан
Мину ли то сјенка срца
или оживљен полетје сан

Марица МИТРИЋ

УДЛАГА ЗЛАТОКРИЛА

И када плави лептир промени боју очију, тугујем.
Лагано привиј удлагу златокрилу на сломљени лет.

Соколи, сретивај, благоши исцељење.
Лагано привиј удлагу златокрилу.

Од новог лета ожиљци да забриде...
Лагано привиј удлагу златокрилу.

(6. јула, 2004, уочи Ивањдана)

МОЛИТВА

Опасану снопљем из златног Кондира,
да ме с јутром виде добре очи,
дрхтури паперје сребрнога крила,
док словим молитву из вечног Псалтира.

(февруар, 2005)

ДУГА

Проголуба слобода.
Бруј душе у дамарима роји,
моја једра имају крила ... бродим
развигоре барјаци на јарболима дуга,
јеленим живот, вид очињи,
проголуба СЛОБОДА.

ПРИЗНАЊА

ПРИЗНАЊА

Миодраг ПАВЛОВИЋ:
ИЗБОР ИЗ ПОЕЗИЈЕ

Јован ДЕЛИЋ

Милутин МИЋОВИЋ

„ИЗВИИСКРА ЊЕГОШЕВА“ МИОДРАГУ ПАВЛОВИЋУ

Први добитник награде „Извиискра Његошева“, коју је недавно установила Епархија Будимљанско-никшићка, је пјесник Миодраг Павловић. Награда је пјеснику уручена на свечаности у Народном позоришту у Београду, а у Никшићу је, у оквиру манифестације „Дани Св. Василија Острошког“ (5 – 12. мај 2008), такође одржана академија на којој су о поезији Миодрага Павловића бесједили проф. др Јован Делић и књижевник Милутин Мићовић.

Придружујући се честиткама пјеснику Павловићу али и Епархији Будимљанско-никшићкој, на установљењу ове награде, која је, у ствари, замјена за угашену „Његошеву награду“, „Слово“ доноси омањи избор из Павловићеве поезије, као и бесједе са академије из Никшића.

Миодраг ПАВЛОВИЋ

НАУЧИТЕ ПЈЕСАН

Кроз каква друштва треба још проћи,
кроз какве људске видике,
кроз злоходнике, пауке-војнике,
кроз шуме пошасника,
кроз уши доушника,
треба још ићи уз раме дволичника,
с напасником облачити самуре,
с цариником завлачити руке у мошње,
гледати пандуре како бију по кичми!
Свуда се дигли борци против откровења
и јашу велике коње, вребају крв,
заседају праведнике и сваког ко се јави
између човека и Бога, на брвну.
Куда ће они што се клоне звери?

Браните се! Научите песму!
Уђите кроз гусле у мраморни око,
певајте, орите се, појте
и стојте мирно кад се зачује питање
ко ће међу вама да затвори врата,
славословите док се храму не пробије теме,
стаклени прозор нек се обрати мору
док не проклија сиње срце,
жаморите, жуборите, роморите,
нека вас нађе светло као срп своје снопље,
као што мученичка крв нађе своје копље,
ускликните, утројте, усхвалите,
док се и лобањи не отвори горњи вид
и песма не покуља на сљеме,
попевајте, коледајте
усред овог рата који сећање брише
научите пјесан, то је избављење!

РОЂЕЊЕ

Ваздух се отвара ко невидљив цвет,
грле се латице ноћи и латице дана,
на среди – стена у себе загледана,
репатице јој се на темену слажу.
Боси људи и жене хрле узбрдо
и бришу очи леденим рухом,
сузе лета и сузе зиме
падају девици у скут.
Пастирима пуне руке птица
за које људски говор није немушт,
казују о младој жени
лепотом старијој од сваког бога:
она је пристала да зачне с духом.

Укрстили се путеви сламе и млека
у јаслама где се дете у светлости купа.
Јагањци с брда поздрављају брата,
коњи на морској обали ржу
јер краљеви иду пешке по песку
са миртом у руци
и храмови се довикују кроз мрак;
не знају више где су.
У цвету који се непрекидно шири
над земљом ко јарко копно
свако сад тражи нови стан.

ЛОВЋЕН, ЊЕГОШУ

Мртав он зове да се пењемо.

Ходим, али нека се планине смире,
или не могу даље к теби, владико.
Реци њима да је свршено стварање света
и да свако има своју висину и своју муку,

да се и вода недовршена слила у своја језера,
само је човек још језеро што се уздиже,
нека га врхови мирно чекају.

Пролазим близу твога погледа
и оштрим се кретом твоја глава
на сиви врат планине посађује.
Оклевам да ступим пред сен ти високу,
а реч бих да чујем
од које се Ловћен дроби.
Сад ме већ граница сама носи увис.

И још са врха видим како други вал,
вал светлости,
угашеном пустаром прође
брзо, као тиха војска
која своје зубље проноси:
племена у црвеној одори
раскопчаној за сјај.

Зар је истина да нас и мука васкрсења чека?
Шта каже корен суштог мора,
шта сржи наше, оглодано стење,
како ћемо понети месо нераскидиво?
И како се вратити некадањој војсци
што црна у пећине залази,
кад видех овај ход свечан као свитање
теби у част, песниче-гробе!

КЋИ КНЕЖЕВА ВЕЗЕ

Што мужеви нису могли да спасу
зар ја да спасавам?
Јадан ли сам војвода
под некрстов чадор изгнана
немушта и сама!
Цветне беху ливаде под орасима манастирским

где ходих са матером својом
пре но што ме одведе муж мој зимски.

Међу чобанима подземља живим:
куле су овде високе
и војске многе
и драго камење зелено
и деца белозуба жарко у прса
мајке своје љубе.

Сва царства су иста
и сунца,
и вид без сунца.
А злата ми нико није дао
да речи своје извезем.

Ево се утроба моја са подземљем сложила,
а до пролећа плода дуги су векови чекања.
Са свећом по ноћи крстарим кроз своје корење, -
коме ли ће тамо у даљини, на излазу пећине
јутро моје крви да сване
и када, и на ком језику?

ПОСЕЧЕН КНЕЗ СЕ СЕЋА

На сјајну моју кострет
устремила се коњица азијска
ко усов песка.
Са брда је народ видео
сечиво на моме врату
и голуба у лету за њим.
Посечен бих,
и голуб ми застаде у грлу,
цркви се с рамена сливала крв.

Звона су звонила с атлантских мора,
а главу су моју носили

на југ и север,
с врха копља на врхове кубета.
Други су је тражили према звездама
као да је острво
и налазили је у кладенцима
где с водом родне речи гргољи.

Храбро си поднео смрт,
но каква је у томе врлина?
Остаде врат мој
ко суви пањ у пољу.
Претеча, рекоше ми,
но смрћу сам и реч своју претекао,
а зар је врлина то
са речима неисказаним
низ лепшу страну страдања отићи?

ПОЗНА ХИЛАНДАРСКА МОЛИТВА

Уочи косовског боја

Знам да сваки народ има свој почетак
и свој крај.
и да почетак није само један,
па ни крај не дође само једном,
но грех је мој да сумњам у нове почетке
после ове пошасте,
и да волим патњу народа свог
више но што се земаљске ствари волети смеју.

Опрости ми,
говорим као да сам се понео,
као да хоћу да проричем,
но и пророци су говорили о прошлом
да би у тами двери будућег дотакли.
У ноћи ја видим велика крила скакаваца
већ су зелена прешла преко мора
и кнезове честите погубила на реци,

ја знам ко долази и зашто,
и знам да сваком сјају и слави
такве сенке за петама иду
те говоре: доста си светлост земаљску
крвљу својом и добром хранио.
На тај глас треба у најблажем помирењу
подићи завесу друге светлости.

Но пре тог суђеног и часног нестанка
дај нам да зрелост земаљског живота достигнемо,
дај нам да у стварном стварамо
не би ли мир у нествореном нашли,
рока нам дај за припрему небеског пута
да странпутицом у полусну
не населимо провалије хадске,
јер пре другог премишљања у смрти
и другог делања пре ње,
ни васкрс није светоме духу на славу.

Зато нас плоти задржи, молим те,
и непријатеље наше одбиј
и бистре изворе наше крви сачувај
за још једно стварање света
да нам се тек после подвига на земљи
небеска кроткост подари.

ОПЛАКИВАЊЕ СМЕДЕРЕВА

Остадосмо без града и без закона,
град је пао.

Не знамо где нам почиње земља,
а свуда је крај!

Зидине с именима нашим падоше,
река их однела.

Војске и путници преко нас пролазе,
нико да к нама дође.

Неће више лепих градова бити
на земљи нашој.

Ноћи дугачке желимо и шуме дубоке
где има вида и без очију.

Да певамо и да се сами себе сећамо,
други су нас заборавили.

И закон трајног срца нека влада
крај срушенога града.

СОЛУНСКА БРАЋА

Као два нераздвојна хрта
зађоше међ Словене да их лове
у близаначке мреже,
по ветру су пошли из Солуна
два Диоскура,
уз обронке народа незнатих
што много певају и псују
а мало славе.

И лепо виде како Балкан спава
с пуним трбухом, ноктију дугих
и све га нешто сврби,
у коси му шумски пожари и угари,
азијски коњи лете преко ребра,
у устима фруле дугачке као копља.

Ту кроз црни орах балканске лобање
пролазе браћа као сенке
под епитрахилем и космополити,
иду кроз пећине где се батрга

човечја рибица,
 додирују изнутра слепоочне жиле
 вреле као коњске сапи
 и чују десно шта кују Бугари
 и лево како се свађају Срби,
 а они, Грци, кротки и ћирилски,
 загрљене две превратне звезде,
 носе у наручју дарове слова,
 тамно зелена ко приморско биље,
 анабаза голоруких,
 од села до села нуде своје срце, -
 со и квасац за словенско тесто.

Месечина. Одзивљу се виле у лесу,
 кажу Аз, и глаголе броје,
 светлосни меандри иду преко грања
 и прате архисатрапе знања
 како сеју знаке за сањива племена
 и небом отварају изворе млека.
 Шта ли ће Балкан да уздари
 ратове ил фреску?

СИМЕОНУ МИРОТОЧИВОМ

Нас ради
 на земљи
 странствовавши
 разумом
 творца
 озарио се јеси
 Симеоне

Плотско родитељство
 у духовно
 синовство
 претворио си
 смирењем

По смрти
исказао си светлост
источивши миро
благоухано
свим болујућим
миловање

Уструбићемо песму
теби и тобом
похвало српска
и удобрење
поносимо се
твојом лозом
и гробом

САВА НА ЛОМАЧИ

Ко је то са мном
на Врачару
био спаљен

Једна сен
на крсту
док сам горео
васколик

Мноштво је чуло
глас
и видело:

Младенац и Реч
срећу се у облику
новорођења

Штит је изведен
из неба

и пламен је сишао
мислен

Тај пламен што је у мени
хваљен
и васељен

6. АПРИЛ 1941.

Јутро је стизало преко оближњег крова.
Седам сати. Млекација доноси млеко
у канти и каже – радио је јавио
да је рат објављен и да већ почиње.
Синоћ сам читао *Рат и мир*.
Сирене свирају врашки; претходна тишина
била је потоња, онда авиони;
њихови друкчије зује него наши.
Затварају се прозори, врата, очи.
Враћам се у кревет, под јорганом
кунем нападаче и читам Оченаше.
Бомбе се врте над главом
и пиште као велике чигре.
У току је стрељање с неба и нико
не шаље знаке ко ће да преживи –
судбине се одвајају од смисла
кад толика мржња постане призор јаван.
Разум из неке рупе у нама
каже да се с њим не рачуна више.
Остаје бекство испред сребрне птице,
прашина узвитлана и разваљена врата.
Заноћити што даље од града
у коме гори Библиотека и барут мирише.

БЕОГРАД 1944.

Био сам положајник те зиме
као и претходне. Очекивао се крај рата.
Већ су се учили језици нови.
Блаже су постале разредне старешине.
Радомир рукоположен, преводи Елиота.
Ја читам драме Пирандела.
Југослав верује *Златној грани*.
Нисам слутио да ће убрзо сви они
постати предмет пијетета, осим мене
који наставих да се у профаности морим.
Ни ово, разуме се, није песма
и зато нема краја. Срушен је мост
на страни Панчева, набацане бомбе
преко пијаце Бајлони.
На Ускрс. Тако је сањао песник:
да ће велика риба сићи кроз димњак
и појести свој плен, не дирнувши
ускршња јаја. Сви су били мртви
и праведни. Није се нашла ни свеска
са стиховима у кожи.
Има тих дана када се трагедија
античка и модерна, сама од себе
разгранана и помножи.
Ја сам се вратио кући, разведен од смрти
пред вратима Ботаничке баште
и дочекао да се скину натписи
Забрањено за Јевреје и Цигане
са градских трамваја.

ПОЧЕТАК ПОЖАРНОГ СПЕВА

Сукнула је ватра из димњака
и клизнула преко крова –
огњене траке преко дашчаног пода
Унезверили се монаси

ТРЕБА МИ РЕЧ

Треба ми једна реч
која у себи садржи
значења многа
колико год их има
она реч свемогућа
међу другим речима
линија повучена
из срца Јединога
Толико јасна да не мора
да се тражи по речницима
Треба ми реч
позната од раније
и крепка као да је нова

Једна реч
да ми је склона
испуњена мноштвом
укуса мириса и боја
налик на оријентална јела
или да буде као оно
што воле монаси
а то је
салата од октопода

Треба ми реч
већа од сваког калеидоскопа
да ми се у руке дода
да стане тамо
где су била откровења
Од што су људи изrekli
да буде свеприсутнија
подразумева се: и боља
нека се спусти
као котур непокретан
да буде са нама довек
та реч послана
јасно је одакле
и од КОГА

Јован ДЕЛИЋ

СА ПЈЕСНИКОМ У ХРАМУ

О поезији Миодрага Павловића

Била су то „Сопоћанска виђења“; године се не могу сјетити, али бјеше давно. Пјесници, критичари и теоретичари ушли су у најсавршеније живописану српску цркву, у Сопоћане. Извођена је нека унутрашња рестаурација, што је ометало, готово онемогућавало разгледање, јер су скеле постављене изнутра, па се фреске и композиције нијесу могле јасно видјети. Али то је распаљивало машту: како ли је манастир изгледао изнутра кад је постављан живопис? Доживљавао сам неко далеко, велико вријеме златоруких мајстора, највећих међу мајсторима свога доба.

А онда се онај који зна шта је храм, Миодраг Павловић, одлучи да се усмјери увис; да се успиње по скелама. Погодио је у дамар моју мисао и жељу: оваква прилика се у Сопоћанима не пружа сваки дан. Са страхом Божјим кренуо сам у смјеру који није намијењен обичном смртнику, према куполи, за Миодрагом Павловићем. Вергилије је водио у подземље, Павловић под куполу, а купола је Небо, јер црква је васељена у малом.

Био је то јединствен доживљај храма, и то не било којег храма, већ Сопоћана, из разних висина и перспектива, и испод саме куполе. Помишљао сам: Да ли је ктитор био у прилици да дохвати куполу свога манастира? И био сам захвалан Богу на овом необичном дару, и пјеснику на подстицајном вођењу, на успињању у небо.

Било је ту и нешто универзално и симболично што се нас обојице тиче: то је била једна од најљепших метафора и мога, и пјесниковог посла. Цијелог живота сам се успињао за пјесницима; цијелог живота ме воде по неким својим лествицама, а да ли ћу дохватити куполу, зависи и од Вергилија, не само од мене.

А Миодраг Павловић је пјесник који има изграђен однос према храму, према светом простору уопште, још од давних дана. Храм је савршенство којем се тежи; идеал савршеног дјела; Павловићев естетски и поетички идеал. Храм је свети,

одуховљени простор, Божја кућа, савез Бога и човјека у надахнућу и креацији; у литургији и молитви; жртвеник. Павловић је тежио и тежи да достигне идеал храмовности у својој поезији.

И зато је право што сам заборавио датум, јер је истина коју ми је открило то успињање по храму, то привидно претварање у двојника Јована Лествичника, јер је та истина ванвремена. То је сушта истина о поезији и поетици Миодрага Павловића, о храмовности његове поезије и поетике. Уосталом, поема *Ктиторов сан* налази се у објема новим Павловићевим пјесничким књигама, спајајући као духовни мост *Живот у јарузи* и *Рајске изреке*. То је сушта истина о послу тумача књижевности, онако како га ја видим и доживљавам.

Миодраг Павловић је захтјеван пјесник, нимало лак за тумачење. Захтјеван већ с тога што има иза себе велико, тешко савладиво, не само пјесничко, већ и прозно, драмско, есејистичко, антологичарско, путописно и преводачко дјело. Зналац свјетских језика и свјетски путник, Павловић је упознавао, читао и пратио свјетску лирику највећма у оригиналу и био с њом у интензивном дијалогу. О томе дијалогу оставио је трага и у својим преводима, и у антологијама, и у есејима. Зато он јесте космополита.

Али Миодраг Павловић је дубоко, и прије свега, укоријењен у нашу, српску књижевну традицију. Он је аутор прве антологије српског пјесништва која је обухватила то пјесништво у цјелини: и усмено, и средњовјековно, и новије, па ће по томе његова антологија бити и остати уписана у српској поезији и култури докле буде српске поезије и културе. И у свом пјесништву Павловић прави копче и споне с нашом најдубљом традицијом, и не само нашом – са најбољом традицијом овога тла, на којем су се смјењивале цивилизације од неолита, Лепенског Вира, Винче и винчанског писма, Старе Грчке, Римске империје, Византије, српских династија и турског ропства до наших не баш идиличних дана. Неке од тих копчи видљиве су и у његовим новим књигама.

Миодраг Павловић је један од најснажнијих чинилаца српске, и не само српске, историје књижевности у другој половини XX и почетком XXI вијека; свакако најкомплетнији учесник у стварању те историје, у изградњи њене пјесничке самосвијести.

Он је вишеструки пјесник превратник. Прво, творац оног модерног заокрета почетком педесетих година, у чему је његова

прва књига *87 песама* била пионирска (1952), а друга *Стуб сећања*, већ насловом остварила најљепшу метафору о смислу поезије и културе (1953).

Није ли својеврсно поетско откриће окретање давнашњим, заспалим, под земљом закопаним, под водом потонулим балканским цивилизацијама, пробуђеним археолошким ископавањима, митским наговјештајима и пјесничком „археолошком“ имагинацијом: цивилизацији Лепенског Вира у збирци *Певања на Виру* (1977), успостављању веза са неолитском цивилизацијом на Балкану (*Карике*, 1977), да би се ухватила нит спојница, да би се успоставила невидљива карика са тада већ опјеваним хеленским митом и свијетом у збирци *Млеко искони* (1963), на коју се онда природно настављају пјесме о нашем историјском удесу, једно сасвим оригинално, повремено благо иронично пјесничко виђење нашега средњег вијека и великог словенског културног преображаја од варварства до слова и светости, па до свете жртве (*Велика Скитија*, 1969; *Нова Скитија*, 1970), да би у новијој збирци *Песме о детињству и ратовима* (1992) историјска пјесничка прича добила дух савремености и аутобиографског сведочења новије историје. Тој би се линији могла придружити и поема *Живот у јарузи* (2006). Ето једне моћне иновацијске поетске линије Миодрага Павловића са темом историје.

Није ли такође својеврсни пјеснички заокрет и иновација спјев *Дивно чудо* (1982), разноврсног тоналитета, с планином Ртањ као просторним и митским средиштем и чвориштем?

Не налазимо ли једну особену и драгоцјену линију у ходочасничкој поезији, поезији у славу храма, у збиркама *Хододарје* (1971) и *Светогорски дани и ноћи* (1987), са којима су у духовном сродству збирка *Светли и тамни празници* (1991), инспирисана светим књигама, и контемплативно-медитативне пјесничке и пјесничко-наративне цјелине *Видовница* (XXX), *То слово* (XXX), *Књига старословна* (1989) и *С Христом нетремице* (XXX).

Павловићева еротска поезија изразито је обиљежена спојем еротског и обредног. У поеми *Девнице мудре и луде* (1974) први и други дио збирке су, у складу са насловом, у тематском и обредном напону и контрасту. Профани аспект еротског заноса снажно обиљежава први дио поеме, односно „девице луде“, док у другом дијелу поеме профани аспект еротског бива замијењен сакралним, односно духовним, што пружају „девице мудре“. Ово двојство је касније дало двије паралелне, контрастно постављене,

готово истовремено објављене пјесничке књиге *Orgia sacra* и *Orgia profana* (1996), прва у знаку оргијастичког обреда који уводи у посвећење, а друга у знаку оргијастичке игре и заноса који доводе до оплођења.

Споменимо, најзад, и оно што је најмање примјећивано у Павловићевом пјесништву – књигу пјесама у прози *Ново име клетве* (1996), гдје се пјесник јавља као свједок и лирско-сатирични хроничар историјских догађаја.

Цио један ток у Павловићевом стваралаштву обузет је питањем исхода, велике теме „пошљедњег времена“, односно Апокалипсе. У једном, данас већ драгоцјеном аутопоетичком тексту, што сам га буквално измолио од пјесника, Миодраг Павловић је написао бриљантне реченице о Апокалипси, од којих издвајам свега четири:

„На месту раскорака између митског времена и пролазности, која се у уметничком делу удвостручује с подједнаком снагом из земље и са неба, избијају понекад као гејзири катастрофичка приказања. (...) Наказност апокалиптичних слика не гарантује њихово брзо умирање. Ко пише о Апокалипси не треба да се боји да ће доћи са закашњењем. Иако није у савезу с вечношћу, јасно је да је Апокалипса дугог века.“

Ово виђење Апокалипсе као дуговјеке драгоцјено је за Павловићеву пјесничку визију „исхода“ историје и човјека.

Пред Апокалипсом се моли. Одавно је примијећено да је Павловић обновио стари жанр молитве и поново му дао високо мјесто у нашој модерној поезији. Иван В. Лалић је о томе писао, истичући Павловићеву пјесму *Ноћ* као молитвени вапај „из метафизичке тескобе“ који „доводи до потресне поенте, сажете у три глаголска императива: *Води нас, отвори, уведи!*“

Сам Павловић вели да је упућивао „тек срочену молитву, онима од чије молитве, сви ми, можемо да зависимо у часу када су ка нама кренули амбиси што плове као изврнуте лађе“; молио се, наима, у *Књизи старословној* (1989), за светогорске монахе, „да би се у часу кад се откључавају врата пакла, они молили за нас“.

Најзад, Павловићев заокрет ка прози заслужује посебну студију. Иако као могућност давно наговјештен антиреалистичком књигом приповиједака *Мост без обала* (1956), његове новије књиге *Битни људи* (1995), *Узурпатори неба* (2000, 2004), *Други долазак* (2000), *Афродитина увала* (2001), *Краљица таме* (2001) и *Бесовски вртлози* (2006) представљале су изненађење,

али и догађај чији значај још није довољно ни уочен ни оцијењен, утолико прије што је у њима, између осталог, тематизована и наша новија, и најновија историја, када смо се нашли на мети „узурпатора неба“ и у самом епицентру „бесовских вртлога“.

Павловићева есејистика спада у сам врх српске есејистичке прозе. Миодраг Павловић је један од најбољих читалаца и тумача поезије и наше традиције, свјетске поезије и релација наших пјесника према поезији свијета. Он се залагао за посматрање поезије у контексту културе када је то код нас мало ко чинио, бриљантно постављајући права и суштинска питања о поезији и њеној природи. Његовој интелектуалној и пјесничкој природи есеј је идеално одговарао: сажета, проблемска форма која у нијансама поставља неки проблем и разрешава га. Интелектуалност, церебралност је, вјероватно, прва сушта особина цјелокупног његовога опуса, па и поезије. Зато га није лако ни читати ни тумачити, поготово ако пред собом имате кристалну јасноћу његових есеја. Миодраг Павловић је један од највећих интелектуалаца наше поезије кога смо икада имали. Свака његова пјесма, чак и најчулнија, изразито је интелектуална.

Наративно-поетски диптих *Живот у јарузи* може се разумјети и као други епилог романа *Бесовски вртлози*, боље рећи Павловићеве прозне тетралогije. То, међутим, не значи да *Живот у јарузи* није аутономно дјело, већ је овакво могућно читање знак повезаности новије Павловићеве прозе са поезијом; знак преплетености идеја и емоција; знак високе и чврсте кохеренције Павловићевог опуса на нивоу цјелине.

Има један лични моменат у мојој биографији који је подударан с Павловићевим јунаком *Бесовских вртлога* и *Живота у јарузи*: обојица се враћамо у своју земљу и међу свој народ у часу страдања, када је земља већ запаљена и када су почели прогони народа, односно када је земља претворена у јаругу, у кратер.

Навикли смо да ријеч *јаруга* доживљавамо готово искључиво у негативном контексту: то је тешко приступачно мјесто у земљи, крајње неподесно за човјеков живот; удубљење слично јами; својеврсна пустиња у њедрима земље. Али та ријеч у контексту Павловићеве поеме има сасвим другачије значење. Јаруга код њега може бити мјесто искушења и подвизивања; мјесто изабрано, или досуђено, за суочење са собом и за самоиспитивање, односно за духовно (про)чишћење и унутарње самоогледање.

Живот у јарузи може се разумјети и као живот у својој земљи, која је, тектонским поремећајима историје, претворена у јаругу. Било како било, јаруга, у Павловићевом контексту, има позитивно значење, паралелно са значењем пећине у нашој старијој књижевности и култури, мјеста самоспознавања и самоподвизивања. Јер живот у Србији посљедњих двадесетак година био је и јесте подвиг.

Али погрешно би било у тој једносмјерној алегорији исцрпити значење Павловићеве јаруге, иако је ово једно од могућних и релевантних значења. Најшире гледано, живот у јарузи јесте стан испосника и подвижника, усмјереног на самосазнавање себе и свијета повлачењем „на становиште једног живота усред земљане раселине, која је истовредна са пећином испосника“.

Земља је, не само за Павловића, Велика Мајка која даје живот, која је по својој природи животодајна, али која прима у своја њедра и упокојене. Она, дакле, даје и узима. Боравак у земљиној утроби, у пећини или јарузи, води увидима у земљину унутрашњост. Ту је настала и прва духовност, и прва умјетност – у пећинама и на њиховим зидовима.

Употребили смо термин наративно-поетски диптих за Павловићеву поему *Живот у јарузи*: она има два дијела са насловима „Пећина под бравом“ и „Живот у јарузи“, па наслов другог дијела, који је једнак наслову цјелине, може навести на помисао да је ријеч о двије самосталне поеме. Ријеч је, међутим, о диптиху, и то треба нагласити.

„Пећина под бравом“ има седамнаест пјесама саставница различите дужине. Све су, као и цијела књига, испјеване у слободном стиху.

Од првог стиха је јасно да је поема својеврстан „наставак“ неке већ испричане приче, и то приче написане у прози. Овај „наставак“ у стиху има за циљ да нагласи значај *језичког начела* и да постави питање како се оно што нам се свакодневно догађа може уздићи до симбола; како му се може дати дубље значење. Овдје се, зацијело, мисли на романијерску тетралогију која је претходила поеми, превасходно на *Бесовске вртлоге*:

„Ако већ има разлога да се настави прича
макар и у стиху да се нагласи важност
коју језичко начело има – поставља и питање
(бар је то проблем који искрсава за мене)
како да се пресецима кроз свакодневна стања,

придода значење дубље или уздигне до симбола
дисање које нам прожима чула,
или нам затеже нервна влакна и скврни.“

Пјеснички субјект нема савјетника ни сабесједника у усамљеничкој шетњи Калемегданом, па мора о свему да се сам разјасни, сентенциозно згушњавајући своје искуство самоће: *самоћа доводи до глади*. Он се пита колико се може вјеровати казивању чији је једини јемац ријеч, јер зна колико је наше говорење тијесна пукотина за смисао:

„Смисао се продева кроз језик
као да је говорење наше само пукотина
кроз коју се провлачи смежуран миш.“

Ова хуморна, благо иронична слика наводи га на помисао да се послужи техником, фотоапаратом, пошто су фотографије безлични и непоткупљиви документи, мада зна да је фотографска слика „нешто извана“, што нити из нас излази нити нам се враћа: „Фотографије су птице самице које мимо нас лете“; оне су без тоpline и на њима „од прошлости је остала црно-бела површина“.

Испававши се, пјеснички субјекат креће тамо „где пећина плава спава“, при чему се лексичким и звучним склопом асоцира „Вече на шкољу“ Алексе Шантића; пролази поред главне београдске поште и Цркве Светога Марка и избија на Ташмајдан. На том путу се среће са сатиричарем Радојем Домановићем, поново оживљавајући за Србију име Страдија, што је, вјероватно, и симболички смисао овога сусрета. Пјеснички субјект неће доћи на заказани сусрет с Домановићем; очито му није пошло за руком да се искобеља из архива „где се чувају путокази тајни / и завет исписан на каменом стубу“. Он одлази у „плаву пећину“ да чује предсказања и већ зна да ће наставити живот „у замљотресној јарузи: / таква ми је изречена казна“. Собом носи фотографије ватри које теку дуж дунавских рукаваца и старих античких путева, пржећи и остатке старих балканских цивилизација.

О смислу фотографија као историјских докумената пјева се и у шестој пјесми: ријеч је о драгоцјеним снимцима из најновијег бомбардовања Београда које пјеснички субјект жели да одложи и сачува у „плавој пећини“: „на њима се још ништа не види; празно им је лице, / треба да одстоје на миру, као сиреви

кад зрију“. Тако ће се у доцнијим временима тачније показати шта се протекле ноћи збило; није историја пјена дневног, него „призори историјски су / као гнездо које се још није свило“. Ишчитаваће се историја кад зрене.

Пјеснички субјект је примљен у подземље и упућен ка сцени „на којој се игра све што је / историјско позориште умело и знало, / затим продало у бесцење“.

Већ смо указали на присуство хумора и ироније у Павловићевој поеми. Лијеп примјер ироније налази се при крају осме пјесме у којој се иронизира лаковјерност онога ко се наивно спушта у подземни свијет:

„Није требало свему да поверујеш,
чујем ја његов пријатељски шапат,
одавде се не излази лако; излаз на горње стране
од смртника обичних се крије;
приче о васкрсењу су само део опште вересије.“

Пјеснички субјект је упућен на записе о временима прошлим „што беху жива под друкчијим надахнућем / но што нам нуде данашње паликуће“. Понуђено му је да узме и спасе оно што је од древних записа сачувано – јер „и записи древни могу да избледе“ – и да му то буде грађа за будућу књигу, јер „често је грешник / другом грешнику помого да напише књигу“.

Једно од средишњих мјеста у подземљу јесте пободен камен на сред „пропланка таме“, који је наш помен и чији је Запис „део наше чеоне кости / насред поља Косова“. И тај камен, и погинули Кнез поздрављају сваког дошљака; тај камен „говори језиком бившим о жртвама које надгледа, о трајању наше немилости“. Пободен камен је митски чувар душа, а са записом још и чувар историјског памћења. Људска лобања, а посебно чеона кост, најсветији је најмање пропадљиви дио тијела; чувар памћења и симбол вјечности; метонимија човјекове церебралности.

Још једна лобања – лобања од стакла – среће се при крају првога крила диптиха ове поеме. У тој стакленој, можда кристалној лобањи, харизма је лирског субјекта. Она је „увек оно што је“, само биће, суштина, и она осваја своје вјечно САДА. Она је, дакле, симбол безвремености и свевремености.

Пјеснички субјект излази из пећине као што вода цури, са жељом да остане чиста вода, да буде очишћен и да очишћава и исцјељује – човјек може да бира између спеменика из

давних времена, као што је то Косовски стуб деспота Стефана Лазаревића, или да постане „случај који се сам са собом спори“, који је спреман да се одрекне сјећања, памћења, идентитета. Зато он бира јаругу, или му је она досуђена, јаругу која је „спремна да постане легло“ у којем ће сједети на чврстом, „на камену станцу“, и гдје ће му „слепи певач“, онај који памти, понудити „положај без власти“. Ноћ му даје чврстину и он се пита:

„Да ли ћу моћи
да постојим без свеће, да читам без жаруље?“

Пјеснички субјект се нашао на страшном мјесту, „насађен усред јарка где су се невоље стисле“ и гдје ће окусити „храну увелих плодова изгнанства“. Он је „изгнаник савременог неимарства: / одоздо изложен ћудима земљине коре, / одозго на нишану необразложеног ваздухопловства“.

Овдје, очито, проговара романописац *Узурпатора неба и Бесовских вртлога*.

Пјеснички субјект је неко ко се сродно са „светошћу из близине и са чудовиштима / неизмењеним од старозаветних времена“. Ништа ново под сунцем, па ни чудовишта. Издвојен у јарузи, он је као монах у молчалници који се тек искрцао из очевога брода, с позицијом изузетности, у могућности да сам себе обдарије миром. Јаруга је, дакле, и принудни, првобитни храм у земљи, и испосница:

„Овде сам себе обдаријем миром:
као богатством из ризнице празнине
измичем вестима које надиру
са свих страна не бирајући стазе,
седим овде са гранчицом у руци
као да сам се тек искрцао из очевог брода
и заузео место у молчалници,
иза врата од невидљивога гвожђа
која сам сâм себи сково.“

У сјећању оживљава слика са породичне фотографије, са које многи више нису међу живима. Породица је окупљена у башти, у Реснику, и та слика је контраст садашњој ситуацији: сада родбина силази да види када ће се пјесничком субјекту живот у јарузи смучити. Позиција сасвим слична позицији монашкој, можда с далеком асоцијацијом на одлазак Растка Немањића на Свету Гору.

Пјесник пажљиво води поему према крају, приводећи је светогорским мотивима и, на крају, молитви. Прво се тематизује „напев светогорски“ као идеална жељена пјесма уз коју би хтио да прионе пјевач, а онда се, у претпоследњој пјесми, јавља фасцинација Атосом, један видик који се преображава у визију. Оживљава успомена на давнашњи поглед из Конака у Кареји, па се успоставља веза светости између врхова Атонске горе, Арарата и Ртња „који се равна према пирамиди / и некој свеопштој митској осовини“. Миодраг Павловић је пјесник и поштовалац планина и њиховога митског успињања. Планине су „сохе небеске“, како то каже наш народ за Дурмитор. Најзад, у последњој строфи, успомена на светогорски пејзаж прелази у необичну визију манастирских цркава како низ ливаде „клизе по свили“:

„Са дна јаруге човек гледа манастирске цркве
како низ ливаде клизе по свили,
па се обрадује одсјају крста
што хрли једној па другој планинској висини.“

Друго крило поеме *Живот у јаруги* завршава се, природно, молитвом. То је молитва свједока људских поама опаснијих од бесова; то је молитва писца *Бесовских вртлога* који моли да се зли дуси смире. То је молитва онога који тражи опроштење грехова с надом у васкрсење тијелом, али и молитва у којој се тражи од Господа да се појави „као икона што живи“ када сви буду мислили да Га нема и да је „готов“; да излије своју милост и донесе мир, прогнавши бијесове гдје им је мјесто.

Започео сам ово излагање причом о успињању по скелама у једном од најљепших, сликарски најљепшем и најбогатијем храму не само српскога народа, да бих указао на храмовност поезије и поетике Миодрага Павловића. Враћамо се опет храму у поеми *Ктиторов сан*, која почиње стиховима о једној великој жељи и стремљењу:

„Хтео бих да будем дародавац
који сопствено спокојство зида.“

Градитељство је за овога пјесника одувијек „чудотворно било“, па

„ктитор подиже цркву
да у њој на своју руку може да устане.

Затим да порасте толико
да једва може у њу да стане.“

Градећи цркву, ктитор надграђује и надраста себе.

У другој пјесми, писаној уочи Свете Петке 2006. године, налазимо визију у којој црква расте из тијела пјесничког субјекта. Та ће се слика развијати и варирати кроз остале пјесме-саставнице ове поеме. У другој по реду пјесми црквена шкриња му је на грудима; у петој му расте са длана, а у шестој он сања пјесму „која садржи свезнање“, као што црква садржи васељену у малом. Морала би пјесникова црква бити саздана од ријечи којима ће се, када се пјесник око себе окрене, укоријенити у небеску прашину.

Павловић је остварио идеал пјесничког храма, који је и стуб сјећања, храма у којем се чује и молитва за погинуле, једна од најновијих молитава српске поезије. Отуда и чест молитвени тон Павловићевих пјесама, усаглашених с идеалом поезије као храма:

„Да помјанет Господ Бог
душе својих људи
што лебде изнад разбојишта
где су пали и остали
Они плавокоси и други
тамнопути другари
усмрћени ни прави ни криви
Нека је милост душама
нашим и њиним маколико
животом грешни били
Изгледом и језиком не баш исти
нису ни морали
Залогaj смрти до краја загристи.“

Миодраг Павловић је, дакле, спајао молитвени тон, који сјећа на литургијско појање, опело и српсковизантијску традицију, на Доментијана, с нашим временом и историјом, са модерним изразом и укусом. Ти спојеви модерног човјека и старих балканских цивилизација, најразличитијих израза духовности од крајњег Истока до Запада, Доментијана и Дантеа, показују Павловићеву духовну отвореност и радозналост, жељу за обогаћењем сопствене традиције и пјесничке духовности на сопственом језику. Павловићев пјеснички храм је веома широк

и изразито недогматичан. У Павловићевом виђењу свијета није остало простора за догматику.

Милутин МИЋОВИЋ

ПОРЕЂЕЊА

Миодраг Павловић је у поезији мислилац и трагалац сазнања. Генерално говорећи, поријекло Павловићевог пјесништва више проиходи из идеје (бар што се тиче двије последње књиге: *Рајске изреке и Живот у јарузи*), него из непосредног сусрета са животом и човјеком. Само, дакле поријекло, или узрочност Павловићевог пјесништва, задржава га у метафизичким просторима.

Пошто се овој текст пише поводом награде „Извиискра Његошева“, коју је добио Миодраг Павловић за 2008. годину, намећу се и нека поређења.

Његош је такође, бар у *Лучи*, пјесник Идеје, егзистенцијално покренут великом тајном пјесничког стварања. Док је на путу ка метафизичком Извору, Павловићу посредник искуство културе, религије, философије, код Његоша је посредник унутрашња бесмртна ватра: „У ноћ страином буром разјечану/ Сину мени зрака пред очима/ И глас зачух као глас ангела/ Ја сам твој душе помрачене /Искра сјајна, огња бесмртнога/ Мног се сјећаиш шта си изгубио.“ „Бесмртна идеја“, води га „на први источник“, који је такође метафора стваралачке силе коју пјесник добија од Бога. Али, Његошева усамљеност је стравна и торжествена истовремено. Он егзистенцијално гори ка откривању „првог знања“, и узрока „паденија“ човјековог. На том путу, скоро да нема посредника, већ директни пут, на ком „гину људска понјатија“ Али на путу, на ком „гину људска понјатија“, пјесник достиже највише сазнање. Ношен „небеским електризмом“, стапа се с тајном која му открива знања до којих се не може доћи кроз људска знања. Том привилегијом Његош је остао обиљежен и издвојен у српској књижевности. Присјећамо се и Пјесникове драме прије одлучујућег пута: „С внимањем сам земаљске мудраце /Вопрошава о судби човјека/ Но њихове различне доказе/ Непостојност колеба ужасна/ Све њих мисли на једно сабрране/ Дуго ништа не представљају ми/ До кроз мраке жедно тумарање“ (Луча). Надмоћношћу и усамљеношћу, једнако надраста значајне авантуре у српској књижевности.

Пјесник Луче, с искуством „бесамртне идеје“, вратио се на земљу, у конкретна историјска збивања, и у њима очувао „искру бесамртну“, која је унутрашња сила дилеме и монолога Владике Данила, као што је живи ослонац освештаног сазнања Игумана Стефана. Ова носећа личност *Горског вијенца*, управо искуством „искре бесамртне“, задобија унутрашњу сигурност у одлуци преузимања историјске и метафизичке одговорности, дајући благослов свом племену „за борбу непрестану“.

Задивљујуће је, с друге стране, у којим се све просторима духа Павловић сналази као на свом терену: паганска митологија и ритуал, средњовјековно пјесништво, философија, теологија, модерно пјесничко искуство. Одређеније говорећи, у његовој поезији увијек се негдје у близини осјећа присуство философа, с једне стране, и религијског мислиоца, с друге. Али никад не прелази ни на једну од те двије стране, да би се поистовјетио. Митолошка структура му је најближа, јер се показује, увијек изнова, да може у себи да апсорбује све битне типове мишљења, од простих увида народног генија, до високо изграђеног философског или теолошког погледа. Поезија показује тај витализам, јер исходи из „пра језика“, то јест, из оног језгра, које је непосредно доступно егзистенцијалном акту, али не и дискурзивном мишљењу.

Павловић каже - „проговориће у нама дубоко скривени прајезик, речи које се не преводе с једног кода на други, чија правила не можемо наређати, нити се хронологијом њихових ранијих појава бавити. Али, да је тај прајезик сакривен у нашим дубинама, не можемо се спорити“ (*Живот у јарузи*). Та непосредност, та непосредна егзистенцијална веза са исходиштем тајне, јесте привилегија поезије. Истина, јесте и религије, али религија у таквом стању, постаје поезија. Велики теолошки мислиоци, често су прибјежавали поетском изражавању, као Симеон Нови Богослов, рецимо...

Кроз цијело пјесништво и есејистички рад, код Павловића се препознаје дјелатни ерос сазнања, који у себи носи полифоно сагласје различитих оглашавања духа. Разна духовна искуства Павловић својом интелектуално-пјесничком алхемијом трансформише у своју препознатљивост. У овом смислу, Павловићево дјело често доживљавамо као својеврстан хибрид згуснуте сублимације различитих енергија, проткан субверзивним интелектуалним окретима и отклонима у односу на општа мјеста канонизованих структура духа.

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Милош ВУКИЋЕВИЋ
Ана ПЕЈАНОВИЋ
Горан МАКСИМОВИЋ
Петар РМУШ

Милош ВУКИЋЕВИЋ

МОНОЛОГ
 БОЖЕ ДРАГИ
 КОЈИ СВЕ УПРАВЉАШ
 У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

НЕКОЛИКО ОПАЖАЊА

I

Владика Данило (главни јунак Г о р с к о г в и ј е н ц а) зна отуђеност и изопаченост потурица, али их узима и као браћу, те и стога (тј. не само стога) о к л и ј е в а с а доношењем одлуке (о истрази) која се од њега очекује. Најзад, јунак у м о р а л н и м з а к о н и м а (било да се они подударају било да се разилазе са законима природе) налази ослонац за ту одлуку (в. монолог „Ђе је зрно клицу заметнуло“¹, особито мотив „Али хула на свештени ћивот /.../ - то ми прса у тартар претвара!“², 636-638). Коју затим и објављује. Упркос (то је имплицитно) доживљају потурица (и) као браће, односно свим свакако и неповољним посљедицама њене реализације.²

Човјек с највећом одговорношћу (на „брду“), јунак се и уплашио те одлуке и очајнички тражи могућно боље рјешење, односно покушава да је обеснажи евентуалним пристанком потурица да се покрсте. Тиме се мотивише (показује се: неуспјешан) састанак црногорских с потуричким главарима.³

1 То је п р а в и драмски монолог. („У ‘правом’ драмском монологу доноси се одлука која је значајна за ток радње у једној ситуацији која у себи садржи конфликт“, каже Волфганг Кајзер. В.: Ј е з и ч к о у м е т н и ч к о д е л о, прев. Зоран Константиновић, СКЗ, Београд, 1983, стр. 238.) О том Владичином монологу опширније је писао Никола Кољевић. В.: Д а н и л о в о б и т и и л’ н е б и т и у к њ и з и К л а с и ц и с р п с к о г п е с н и ш т в а, Просвета, Београд, 1987. (Латиница)

2 Владичино исказивање одлуке испољава се (и) кроз један херојски морал и логику, тј. кроз један суморни оптимизам: „Нека буде борба непрестана, / нека буде што бити не може – / нек’ ад прождре, покоси Сатана“ – нека буде и немогуће (немогуће је да сви изгину, али нека буде и то, и по ту, дакле, цијену) - „Треба служит чести и имену“ (657 -662)

3 О природи Владичине одлуке в. наш рад О д л у к а у Њ е г о ш е в о м Г о р с к о м в и ј е н ц у, Зборник радова П е т а р П е т р

На том (к о м п о з и ц и о н о м ⁴) састанку, након погрешног разумијевања с потуричке стране његове сврхе, па грубог реаговања, с црногорске, на то неразумијевање, и настале тишине („мучи опета сваки и гледа преда се“ – као и на почетку састанка), јавља се Владичин у н у т р а ш њ и монолог.⁵ Монолог гласи:

„Боже драги који све управљаш,
 који сједиш на престол небесни
 те могућим зажижеш погледом
 сва свијетла кола у простору, 745
 ти који си развија прашину
 испод твога трона свијетлога
 и назва је твојим мировима,
 те си прашак сваки оживио,
 насија га умнијем сјеменом, 750
 ти те књигу држиш миробитну
 у коју су судбе уписате
 мировима и умним тварима,
 који си се милосно склонио
 дјејателне оживит членове 755
 малом мраву ка гордоме лафу –
 проведри ми више Горе Црне,
 уклон⁷ од ње муње и громове
 и смућени облак градоносни!
 Да, нијесу ни криви толико – 760
 премама их невјера на вјеру,
 улови их у мрежу ђавољу:
 што је човјек - ка слабо живинче!

Погледају се Турци испод очих.

Мед за уста и хладна приоња,
 а камоли млада и ватрена! 765
 Слатка мама, но би на удицу:

о в и ћ Њ е г о ш – л и ч н о с т, д ј е л о и в р и ј е м е, ЦАНУ, Одјељење умјетности, књ. 12, Подгорица, 1995.

4 У стварности Г о р с к о г в и ј е н ц а сасвим је нелогично очекивати да се потурице покрсте: састанак с њима (у ту сврху) н а м е т н у т је дјелу – зарад интриге; можемо га, дакле, назвати композициони.

5 Називамо овдје тако монолог који „лице“ у драми г о в о р и – такорећи – „у себи“.

’Пиј шербета из чаше Свечеве,
 ал’ сјекиру чекај међу уши!’
 Страх животу каља образ често,
 слабостма смо земљи привезани – 770
 ништава је, него тврда веза.
 Али тице те су најслабије
 лови свјетлост лисичијех очих,
 него орла кријући гледају.
 За врснијем братом али сином 775
 пусти гласи милост утроструче;
 нађено је драже негубљена;
 иза туче ведрије је небо,
 иза туге бистрија је душа,
 иза плача веселије појеш. 780
 Ох да ми је очима виђети
 Црна Гора изгуб да намири:
 тад би ми се управо чинило
 да ми св’јетли круна Лазарева,
 ѓ слетио Милош међу Србе, 785
 душа би ми тада мирна била
 како мирно јутро у прољеће
 кад вјетрови и мутни облаци
 дријемају у морској тавници.“

*Турци се мрко погледују. **

О каквом унутрашњем монологу је ријеч.

Унутрашњи монолог у драми обично се (на сцени) говори „без присуства других лица“ (актера), односно „никоме није упућен“⁶. Овакав (п р о с т и) монолог може се, међутим, (и) прислушкивати (ш п и ј у н и р а т и). Такав је први монолог владике Данила („Виђи врага су седам бињишах“): јунак говори

* У навођењу монолога прихватили смо интерпункцију Р. Маројевића. Уз одступања у четири случаја: оставили смо (како је то у издањима која претходе Маројевићу), запету иза стихова 764, 773, 784; и иза ријечи да у 760. стиху; о разлозима за брисање ове потоње аутор и посебно пише – в: Радмило Маројевић, Критичко издање Г о р с к о г в и ј е н ц а, ЦИД, Подгорица, 2005, стр. 904 – 906.

⁶ Наведене формулације посуђене су од Томашевског. В.: Б. В. Томашевски, Т е о р и ј а к њ и ж е в н о с т и, прев. Нана Богдановић, СКЗ, Београд, 1972, стр. 232.

„сам собом“, али то говорење чује („притајио се као да спава“ – остали спавају, тј. није су присутни – примј. М.В. – „али све чује дивно“), и на њега одговара један од јунака.⁷

Такав монолог некад се говори у присуству других „лица“ (актера у драми). У том случају ови други по правилу „не чују“ тај говор: „ако једно лице говори нешто на сцени ‘у себи’ – при томе, наравно, довољно гласно како би гледалиште могло да га чује –, онда оно друго, које поред њега стоји, нема, уопштено речено (подв. М. В.), право да га слуша“, каже Успенски⁸. Израз који смо овдје подвукли оставља, дакле, могућност одступања. Свој други монолог („Бе је зрно клицу заметнуло“), који смо малочас помињали, Владика казује „међу свима као да је сам“ – дакле то није упућен говор, али га чују сви (главари), и на њега реагује један од њих.

Унутрашњи трећи Владичин монолог који нас овдје посебно интересује по формалним својствима дјелује као говор који није никоме упућен, али с разлогом није назначен као такав говор (како је то у случају са Владичиним првим и другим монологом): оно што јунак као само за себе говори треба да чују и окупљени Турци (потурице). Тачније: прије свега они. Дакле, у питању је (и) упућен говор. Који провоцира, и добија, одговор.

Примјеном таквог монолога остварен је посве необичан начин комуницирања главног говорника с црногорске стране са потуричким главарима који су дошли на састанак: на том састанку, односно неке врсте тестирању потурица, тражења довољних разлога за одлуку (која је већ исказана)⁹, Владика не говори СА њима – субјектима који су ту и слушају његово говорење, његов монолог, већ О њима („Да, нијесу ни криви

7 И на то се своди „вијећа“ на Првој скупштини.

8 Б. А. Успенски, Поетика композиције Семiotика и коне, избор и прев. Новица Петковић, Нолит, Београд, 1979, стр. 144.

9 Намеће нам се поређење са поступком у Хамлету. Шекспиров јунак се (подсјетимо) након свједочења (очевог) Духа одмах одлучује на освету, потом оклијева, између осталог и због сумње у тачност тог свједочења; у тражењу довољних („стварнијих“) разлога (за освету) дански краљевић организује позоришну представу („игра у игри“) којом (психолошки) тестира стрица (убицу). Његошев владика Данило прво оклијева са одлуком, па и пошто је донесе сумња у њену оправданост и организује састанак с потуричким главарима – с нешто танке наде да се нађе боље рјешење; тај састанак добија на неки начин смисао тестирања потурица, тражења довољних разлога за (јунакову) одлуку.

толико“, и даље¹⁰). Као да су одсутни¹¹. Односно као да су у питању каква (бесловесна) бића пред којима се не устручавамо. Па и кад је ословљен (Скендер-ага: „Ја се чудим, лијепе ми вјере, / какав даваш приговор, владику“, 790-791, и даље), јунак не ступа у разговор с потурицама¹².

10 В. потврдну рјечу да (са којом овдје Владичин унутрашњи монолог прераста и у унутрашњи дијалог јунака са самим собом) и у Његошевим стиховима: „Да, кад главу раздробиш тијелу, / у мучењу издишу членови“ (Горски вијенац, 74 – 48), „Да, витеза сустопице трагически конач прати: / твојој глави би суђено за в’јенац се свој продати“ (Горски вијенац, Посвета, 23 -24); па, рецимо, у стиховима: „Да, свагда ми драги наставниче /.../ задатак је см’јешни људска судба“ (Луча микрокозма, Посвета, 1-3), „Да, искра је свјетлост породила, /океан су капље саставиле“ (Луча микрокозма, I, 115 -116), „Да, смртни би био најгрђе створење / ако му нијеси ти вјесница права“ (Мисао, 15 - 16), „Да, све зраке заробљене мрчавама од облака / к свеопштем треба диску да се свака врати зрака“ (Спровод праху С. Милутиновића, 9 -10), „Да, судба је виша / од људих сакрита“ (Ползак из Црне Горе г. полковника Озерецковскога, 10-11), „Да, нема јој више славна, /.../ миротворца Франца цара“ (Одаступљења на престол Фердинанда I, 21, 24), „Да, ево их, не треба двојити“ (Шћепан Мали, I, 9, 755).

Не тако (чини нам се) упадљива у поезији српских пјесника (једва се такорећи сјетисмо Ракићеве пјесме Уквргма: „Укврге су ме бацили, о срама. / Да, то је било у прастаро време.“), потврдна рјечца да на почетку реченице представља једну од стилских карактеристика Његошевог стиха (често „разговорно интонираног“ – да прилагодимо то давно уочавање Јова Вуковића, које се односи на пјесников десетерац – в. ауторов чланак Структури Његошевог десетерца, Гласник етнографског музеја на Цетињу, III, 1963).

Откуд то (то својство Његошеве пјесничке граматике) не може се са сигурношћу рећи. Могло би се радити о утицају лектире: „Сличан поступак, с рјечцом о и, познат у француском XVII веку, доста је чест у Ламартиновој поезији, коју је Његош радо читао, преписивао и преводио“ – упућује Банашевић. В.: Никола Банашевић, Критичко (седмо) издање Горског вијенца, СКЗ, Београд, 1993, коментар уз стихове 47 - 48.

11 Узгредно. Упућивање замјеницом на присутног чије име говорник зна (у „контексту“ у којем тај говорник друге присутне именује) може бити и увредљиво. („Тако су говорили и Јован, и Урош, и о н...“.)

12 Послије првог реаговања на његов монолог (в. реплику Скендер – аге: „Ја се чудим, лијепе ми вјере, / какав даваш приговор, владику“, 790- 791, и даље) Владика не би такорећи имао шта да каже и кад би хтио. Говоре други.

Знамо, на то је најбоље упутио Ј. Деретић, да су за Г о р с к и в и ј е н а ц карактеристични г о в о р и, тј. одређена „монологизација“ говора (појединачних реплика).¹³ Знамо и да је владика Данило изразито монолошки јунак, односно (у великој мјери) и ауторитарни (карактер и) ум (в. „ја повише нешто од вас видим“). А није ново и да се ауторитет чува дистанцом.¹⁴ Али кад се има у виду његов сложен однос према потурицама (и браћа и „погани изроди“), то искључивање јунака из директне комуникације с њима (непримање у дијалог, поштеђеност Владике тог дијалога) имало би да добије на т е ж и н и. (Тако бар изгледа, тј. независно од тога да ли то пјесник и хоће.)

13 „Модел речи Г о р с к о г в и ј е н ц а“, пише Деретић, је „разговор. Али у том разговору свака реч је посебно наглашена само зато да буде чувена, свака реплика тежи да постане беседа тако да разговор све више губи обележје дијалога и прераста у низ говора тематски повезаних, у ком конверзациони моменат има само секундарни, подстицајни карактер“; ту „тенденцију лабављења дијалошких веза и преношења смисаоног тежишта са дијалошког на монолошки аспект говора“ потврђују и „антитетички говори“: ти говори су „заокружене говорне целине код којих је дијалошки моменат говора споредан“. В.: Јован Деретић, К о м п о з и ц и ј а Г о р с к о г в и ј е н ц а, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1969, стр. 95 -94.

Уочићемо да је на тенденцију дијалога да прераста у монолог указивао Т. Маколи код Бајрона. „Занимљиво је“, каже овај аутор (савременик Бајронов и Његошев) „приметити тенденцију коју дијалог лорда Бајрона увек има – да губи карактер дијалога и да постане монолог“. Да то илуструје, Маколи наводи примјер из М а н ф р е д а: у општењу са ловцем дивокоза, са алпском вјештицом и опатом главни јунак углавном „води сам цео разговор. Остали саговорници нису ништа друго доли добри слушаоци. Они повремено убацују понеко питање или узвик, што Манфреда поново покреће.“ (Упор. р а з г о в о р између војводе Драшка и Црногораца у Г о р с к о м в и ј е н ц у.) В. есеј Б а ј р о н (прев. Драгиња Перваз) у: Томас Б. Маколи, Е с е ј и, избор Боривоја Недића, Култура, Београд, 1960, стр. 312. (Латиница)

14 В. чување Владичиног (односно владичиног) ауторитета и у вези са клетвом/ заклетвом: ствар се одвија у цркви, јунак је ту, али му није дато и да куне (тј. да изговара оне појединости које призивају страшне и ужасне слике – за то је с т р у ч њ а к онај суморни сердар) већ да упозори на опасности претпостављеног прегнућа, и на то шта клетва/заклетва значи.

II

Карактеристична је, свакако, лирско-рефлексивна „прена-сељеност“ монолога који разматрамо. „Заборављајући“ да је то реплика у драми, пјесник је (лирски-рефлексивно) п ј е в а о ствар. Или како то љепше каже Ј. Деретић: „Говори јунака Г о р с к о г в и ј е н ц а, нарочито они најразвијенији, обимнији, више су лирске или рефлексивне партије, или чак песме, него драмске реплике.“¹⁵

У извјесном смислу цио тај Владичин монолог представља лирско-рефлексивну пјесму. Чији се опет поједини слојеви могу узети и као посебне пјесме.

Тако стоји ствар са самим почетком монолога: Владичина молба Богу да му помогне у томе од чега страхује (в. ст. 742, 757 – 759) садржи и обилан „вишак“, односно „неумјерено“ се проширује – увођењем детаља који к о н к р е т и з у ј у Божју свемоћ (в. ст. 743 – 756), уопштено казану првим стихом (742); тако се, уз удаљавање од основне ствари (у монологу), у неку руку поводом те ствари, односно помоћу тог „вишка“ остварује цијела (у великој мјери са самосталном вриједношћу) лирска пјесма, једно панегиричко-химничко слављење Творца.

„Вишак“ о којем је ријеч (и који је дјелатан у творењу те пјесме), гледано са стилистичког становишта, представља тзв. а м п л и ф и к а ц и ј у (тј. фигуру која се састоји „у проширивању дате мисли, опаске, тврдње уз више описних података у циљу бољег истицања“¹⁶). Приређивачи Г о р с к о г в и ј е н ц а

15 Нав. дјело (нап. 13), стр. 63/64.

16 В.: Слободан А. Јовановић, Речник књижевних изрaza, БИГЗ, Београд, 1972.

Узредно. Амплификација се радо употребљавала у антици, особито у похвалним говорима. Али већ у антици јављају се и отпори о п ш и р н о с т и старих, која се допадала (и) Аристотелу (познато је и његово р у г а њ е „брзом“ приповиједању). Хорације (I в. прије н.е.) одлучно афирмише сажетост (в. његово *brevitas esse laboris*: о краткоћи се старам, *Агс ро етиса*). Од почетка средњег вијека појачавају се и дуго трају распре о том стилском питању. Посебно ваља рећи да се 1175. год. краткоћа први пут истиче као „модеран“ стилски „идеал“; а кореспондентно с тим је и спремање француских „модерних“ аутора из 1715. год. да „поправе Хомера“, тј. „да га скрате“ итд. О свему овоме в. у: Ернст Роберт Курцијус, Е в р о п с к а к њ и ж е в н о с т и л а т и н с к и с р е д њ и в е к, прев. с њемачког Јосип Бабић, СКЗ, Београд, 1996, стр. 826 - 844.

то, наравно, знају, те испред те амплификације (тј. проширења тога што се исказује првим стихом Владичине молбе, молитве) стављају запету, а иза ње (тј. испред стиха 757) цртицу. (Додуше, многи приређивачи, неоправдано, умјесто цртице стављају два знака: запету па цртицу.)

Ова амплификација није (истовремено) и п а р е н т е з а. Или бар није п р а в а парентеза. Ова друга има, да тако кажемо, строго утврђен синтаксички облик: тек кад се јави као уметање у одређену реченицу као основну, главну, друге реченице (не мора бити само једна) која с (том) основном није синтаксички повезана, те се стога ставља у заграду или одваја и с једне и с друге стране цртицама, амплификација представља парентезу. Р е ч н и к к њ и ж е в н и х т е р м и н а, којим се овдје (у изобиљу) помажемо у одређењу парентезе¹⁷, не наводи и примјер за ову стилску фигуру. Ево једног из Б. Поповића, дословно пренесеног:

Јер Еол, бог ветрова,
 (Тако се тај бог назива),
 Кад их је (ријеч је о облацима – М. В.) добро упрегао,
 – Јер они немају другога возара
 Који би умео управљати њиховим коњима, –
 Ставља им на ноге тако добра крила
 Да ни тица никада није имала боља.
 (Из Р о м а н а о р у ж и, од Жана де Мена)

Али Б. Поповић налази „праву“ парентезу и у стиховима који слиједе:

К у д т е с и л а с л о м и п р е к о м о р а,
 – На далеко четрест конака,
 Преко мора, да не видиш дома!
 Ни без јада доведеш ђевојку!
 А код твоје земље државине,
 Земље твоје, Бара и Улћина,
 Црне Горе и Бјелопавлића,
 Ломна Куча и Братоножића,

¹⁷ Речник књижевних термина, главни и одговорни уредник Драгиша Живковић, II издање, Нолит, Београд, 1992.

И лијепе варош – Подгорице,
 И Жабљака твоје постојбине,
 И Жабљака и око Жабљака; –
 Да ожениш јединога сина...
 (Из Милијина Максима Црнојевића)

„У овом примеру у главној реченици (омашка, свакако – М.В.) од два стиха уметнута је парентеза од десет стихова“, закључује Поповић.¹⁸

Држимо да се у том примјеру не ради о парентези (бар не о правој парентези) већ о амплификацији.

Па треба рећи да нам је Поповић и дао повод да скренемо пажњу на постојање разлике.

Владичину молитву (и похвалу) Богу (којега Његош посебно пјева у Лучи микророзма, па, рецимо, у химничној пјесми Црногорацк свемогућем у Богу) Андре Вајан је још давно доводио у однос сличности са Христовим узалудним обраћањем Оцу – на Маслиновој гори; М. Поповић види у њој „...дух...наше старе молитве“, односно „облик који често налазимо у Старом завету“¹⁹; а Н. Банашевић налази доста подударности између тих мотива и „једног места из Бифонове Природне историје“, гдје Бифон, између осталог, моли Бога „да поврати мир измученој земљи не би ли на њој нестали неслога и рат“.²⁰

Оваква трагања могу нас одвести и ка старој грчкој химни. Ова химна – да (о њој) пренесемо запажања И. М. Тронског – „представља махом молитву упућену овом или оном богу, али у својој структури и даље чува остатке ранијег стадија развита религије, када је човјек тежио да волшебном снагом ритмичке речи привеже за себе овог или оног демона чија му се помоћ чини нужном, да га натера да испуни човекову жељу“. „Као типичан пример“ Тронски наводи молитву свештеника (из) Хриза богу Аполону у Илијади (I, 37-42), и, поред осталог, каже: „У тој краткој молитви наводи се његова (Аполонова – М.В.) моћ; то се

18 Богдан Поповић, О „последњим стиховима“ песме Бановић Страхинја, у књизи Огледи и чланци из књижевности, избор и редакција Младен Лесковац, Матица српска, СКЗ, Нови Сад – Београд, 1963.

19 Миодраг Поповић, Историја српске књижевности, Романтизам, I, Нолит, Београд, 1968, стр. 223.

20 Нав. дјело (нап. 10), коментар стихова 742 -759.

чини стога да се бог не би могао изговорити да није у стању да испуни молиочеву жељу. Затим се помињу почасте које су богу биле указане и које су му наметнуле обавезу да услугу плати услугом; најзад се излаже садржина молбе.²¹

У Његошевом препјеву (с руског, Гнедичевог препјева И л и ј а д е) та молитва гласи:

„Сребролуки, зачуј мене, боже,
о те храниш и облазиш Хризу
и свештену Килу, свемогући,
у Тенедос па и у Скинтеји
те царујеш и могућно владаш,
ако сам ти храм љубезни игда
украсио, жртвом наложио
бедре козје и телче претиле,
зачуј мене, испун’ ми желање:
сузе моје освети просуте.“²²

Својом структуром Владичина молитва Богу подсећа (и) на такве молитве.

Цијелу лирску пјесму представља и јунаково (патетично²³) о т в а р а њ е д у ш е на крају монолога. То казивање у коме је Владика пјесник својих (снажних) осјећања (своје жеље, жудње) садржи и ту (в. ст. 786 – 789) колико у оквиру д р а м с к е р е п л и к е необичну толико и сасвим адаптирану слику природе. Та слика – прољећњег јутра, мирног, без вјетрова и „мутних“ облака (и једни и други „дријемају у морској тавници“) савршено упућује на претпостављено (жељено) стишавање буре (тј. драме у вези са једним судбоносним питањем) у души јунака.²⁴

Ова слика може се доводити у везу и са Његошевим непосредним доживљајем (представљеног) стања у природи (није тешко замислити такав доживљај нпр. с Ловћена, с којег се види море), али и са пјесниковим „књишким“ искуством, тј. са Еолом,

21 И. М. Тронски, *Историчка античка књижевност*, прев. Мирослав Марковић и Богдан Стевановић, Научна књига, Београд, 1952, стр. 22.

22 Његош, *Прво пјевање Илијаде*, ст. 73-83.

23 Примјењивање ускличне рјечце о х у патетичном смислу одавно је (заједно с патетиком) престало да се допада (не само) поезији.

24 Отварање душе и придавање природи стања душе особито је карактеристично за романтичког пјесника.

његовом пећином (тамницом) вјетрова, како то чине В. Латковић и Ђ. Радовић у својим коментарима. (Латковић и уз присјећање на Његошеве стихове „како мрачни облак густ, / кад га Еол зајми хитри / из њедара Океана“ - С в о б о д и ј а д а, I пјесма, ст. 36 – 46.²⁵)

Медитативни мотиви којима је прожет Владичин монолог (в. ст.:763 -765, 769 -780) сасвим су адаптирани, прецизније речено, они с једнаким успјехом постоје и унутар монолога (са своје стране дају му снагу), и кад се издвоје, осамостале („стихови за памћење“). Како је већ то и код других великих драмских писаца (Грци, Шекспир, Гете, Шилер и др.).

Коментарима тих мотива у Владичином монологу може се, ту и тамо, понешто додати.

Сложена реченица „Али тице те су (ш т о су) најслабије...“ (772 -774) граматички је н е с р е ђ е н а. (Кад је читалац доведе у „ред“ – д е п о е т и з у ј е, има смисао: очи лисичје лове најслабије тице, засјењујући их својом свјетлошћу, али не и орла – њега кријући гледају; у питању је, зна се, алегоријски говор: Турци су уловили „у мрежу ђавољу“ – в. ст. 761-762 – најслабије људе, од одважних, међутим, зазиру.) Овај п о р е м е њ а ј (одступање од синтаксичких правила градње) настао је као резултат стилског сажимања. Ради се, рекли бисмо, о одређеној врсти а н а к о л у т а. (Анаколут је „термин античке реторике за подврсту е л и п с е, који означава неки несклад у градњи сложене реченице, нпр. „О чардаче, огњем сагорио! / Веће си ми младој додијао, / Шетајући сама по чардаку“.²⁶)

У низу асоцијација (гномских мотива) које слиједи тој синтаксички неуредној реченици (том боју поезије и граматике) –в. ст. 775 -780, прва – о појачавању милосног осјећања према врсном брату или сину на вијест о њиховој погибији (775 -776) – могла би се односити на најбоље („орлове“), на такав „изгуб“; остале (777 -780) би имале да „докажу“ оправданост настојања да се потурице врате праједовској вјери и народности.

Подсјетићемо у вези са мотивом (афоризмом) „нађено је драже негубљена“ (777), а уз помоћ Н. Банашевића²⁷, да је Хрис-

25 В.: Цјелокупна дјела П. П. Његоша, Горски в и ј е н а ц, Просвета, Београд, 1952, коментар уз ст. 788 -9.

26 Нав. дјело (нап. 17).

27 „Овај афоризам“ (777), упућује кратко Банашевић, „као да резимира јеванђељске П р и ч е о и з г у б љ е н о ј о в ц и, н о в ц у и с и н у (Ј е в. п о Л у ц и, XV)“. В. у нав. дјелу (нап. 10) коментар уз ст. 777.

тос говорио да му је дражи један покајаник него деведесет девет праведника. („Кажем вам да ће тако бити већа радост на небу за једнога грешника који се каје, неголи за деведесет и девет праведника којима не треба покајање.“ В. Вуков превод Н о в о г з а в ј е т а , Ј е в а н ђ е л е п о Л у ц и , XV, 7.)²⁸

Мотиву 777 („нађено је...“) комплементарни су стихови „иза туче ведрије је небо, / иза туге бистрија је душа, / иза плача веселије појеш“ (778 -780). Опет читава једна (медитативно-лирска) пјесма – и савршено адаптирана, повезана с идејом на коју се односи и стих „нађено је драже негубљена“ (777), који јој непосредно претходи, и са самосталном, универзалном вриједношћу. Односно једно чудесно пронађено одређење к а т а р з е (бар у једном њеном могућном смислу) – у човјеку и природи. Које се н е б и с м ј е л о з а г у б и т и (да однекуд посудим тај израз).

Поводом првог стиха те (велике) пјесме Н. Банашевић се присјећа пословице „иза свакога дажда сунце грије“ садржане у Вуковим П о с л о в и ц а м а .²⁹ Примјетићемо да Вук записује и народну пословицу „иза зиме топло, иза кише сунце (бива)“. И, уз то додаје: „Приповиједа се да у мору има некаква тица, која на ружну времену пјева (јер се нада лијепу) а на лијепу плаче (јер се боји зла)“.³⁰

Ш

У оквиру монолога којим се овдје бавимо пјесник је градио и одређено саосјећање свог јунака према потурицама; иако их узима као н а ј с л а б и ј е људе (772-774), Владика има и извјесно р а з у м и ј е в а њ е з а њихов п а д (760 -771).³¹ То

28 Узгредно. Комунистима у Црној Гори, рецимо, и данас су драгоцјенији, оданији многи „четнички“ синови од „правовјерних“ комуниста.

29 Нав. дјело (нап. 10), коментар уз ст. 778 -780.

30 Вук Стефановић Караџић, Српске народне пословице (у: Д е л а В у к а К а р а џ и ћ а), приредио М(ирослав) Пантић, Просвета – Нолит, Београд, 1985, посл. бр. 1589.

31 В. у Л у ч и м и к р о к о з м а исказивање р а з у м и ј е в а њ а з а и з г у б н и к е (Сатану који спрема побуну и његове) у обраћању двојице архангела Богу („слабо наше услиши молење.../ твој праведни

р а з у м и ј е в а њ е (доста наглашавано у коментарима Г о р с к о г в и ј е н ц а) подудара се с јунаковим настојањем, односно жељом да их (потурице) преобрати. (Добија смисао правдања тог настојања.)

Што се све, разумије се, може довести у везу са Његошем.

Мада је жестоко мрзио потурице, Његош их је и сам својакао. И исказивао жеље (а, није искључено, имао) и наде за „намиривање“ „изгуба“, тј. окупљање „браће“ за удружени отпор Турцима. В. у писму потурчењаку Осман-паши Скопљаку, од 5. X 1847. (год. објављивања Г о р с к о г в и ј е н ц а) и појединост: „да смо сви наједно“, „онда бих ја с њима (са здруженом „браћом“ - М.В.) нешто велико потражио“³², односно подударност тога са мотивом (из првог монолога игумана Стефана у Г о р с к о м в и ј е н ц у) „Што је Босна и по Арбаније – / ваша браћа од оца и мајке; / сви уједно, и доста работе!“ (2345 - 2347)³³

Што се тиче Његошевог односа према потурицама то је све. Неки проучаваоци нашег пјесника налазе, међутим, и другачији његов однос – како према потурицама, тако и према (правим) Турцима, и Оријенту (уопште).

Тако нпр. читамо да је Његош имао „симпатије“ и „љубави“ за „источњачку књижевност“ и Оријент, да је с „топлином“ и „поштовањем“ сликао Мустај - кадију (Г о р с к и в и ј е н а ц) и мулу Хасана (Ш ћ е п а н М а л и), да је овом првом п о с у д

гњијев заустави.../ атом уђе у сунчеву зраку / то ли неће у немирну душу“, III, 311-320) прије њиховог, узалудног, преговарања са овима.

Што је човјек (питање које још једанпут тако гласи у Г о р с к о м в и ј е н ц у: 2329 -2335) велика је Његошева тема; и тема његове епохе. За ову прилику примјетићемо само да је у концепцији нашег пјесника човјек и биолошко, али и в и ш е, морално биће. Те да је карактеристично да (баш) поводом престапа потурица истиче ово прво, „своди“ човјека на ж и в и н ч е.

Узгредно. О слабој страни човјека, о томе да је Христос превише од њега (човјека) тражио, да су високи морални захтјеви изнад људске снаге, то јест да су само за мањи број – за и з а б р а н е в., рецимо, и у (општепознатој) епизоди Л е г е н д а о В е л и к о м и н к в и з и т о р у у роману Достојевског Б р а ћ а К а р а м а з о в и (насталом послеје Његоша).

32 В.: Ц ј е л о к у п н а д ј е л а П. П. Њ е г о ш а, Просвета, Београд, 1955, П и с м а III, 482.

33 У свом јунаку (владици Данилу) Његош је, макар и нехтјено, иронисао те властите жеље и (евентуалне) наде, убједљиво их поразио.

и о себе, тј. да у њему пјева самог себе, да је с наклоношћу дао пашу Шувајлију (Шћепан Мали) итд.³⁴

Шта о томе рећи. Пођимо од Кадије.

Наравно, ода Стамболу и хуријама коју казује Мустај-кадија сама по себи је лијепа и прелијепа. (Као год и пјесма о љепоти Фатиме.) Зашто се Његошу (њеном аутору, „сочинитељу“) не би свидјела. Упркос томе што је за пјесника Стамбол „крвожедни отац куге“ (Посвета Горског вијенца).

Али Његош је није дао (написао, створио) да помоћу ње афирмише и јунака који је говори, и у којег се пјесник Горског вијенца уживљава.³⁵ Њена функција је да се покаже отуђеност (одрођеност) Мустај-кадије: он који се супротставља „својима“, опијању Милошем (= чашћу) опијен је (бачен у несвијест) туђим (Цариградом и хуријама).

Па какав би то однос према човјеку који је издао (и презире) „своје“, а одушевљава се туђим (тј. оним што припада непријатељу тих које је издао) могао имати Његош.

Није Његош имао ни државничких разлога да афирмише потурице – „унутрашњег непријатеља“ у Црној Гори. Ни личних – такви су му побили више најближих рођака (на Грахову, 1836). Кад се томе дода да је Његош био и (суров) осветник, није тешко закључити са колико „топлине“ и „поштовања“ би се могао односити према потурици који у скупштини, међу Црногорцима – на сред Цетиња (на дедља и) говори своју оду Стамболу и хуријама (и поје у „братским“ сватовима о љепотици Фатими). Односно колико би могао бити растужен његовом погибијом.³⁶

34 В.: Миодраг Поповић, нав. дјело (нап. 19), стр. 226, 233, 272; и Мухсин Ризвић, Кроз Горски вијенац, Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 16, 31, 47, 198, 203, 2019 и др. (латиница).

35 Способност уживљавања/уосјећавања једно је од основних својстава која мора имати писац – како би иначе могао стварати разноврсне књижевне ликове! Он се мора уживјети и у неваљалца, хуљу. У том смислу, како каже енглески пјесник Китс, Његошев савременик, пјесник „уопште нема карактера. Он живи у уживању, било оно прљаво или дивно, узвишено или ниско...гадно или небеско. Подједнако ужива у саздавању Јага и Имогене. Оно што у врлом философу изазива гнушање, очаравала камелеонског песника.“ Наведено према: Вејн Бут, Реторика прозе, прев. Бранко Вучићевић, Нолит, Београд, 1986, стр. 83.

36 Карактеристично је да је Мустај-кадија једини од потуричких главара за којег се изричито каже да гине у истрази (од јунака који изражава

Ријеч двије и о Његошевом односу према мули Хасану, јунаку у Шћепану Малом.

Том Турчину који не крије непријатељска осјећања према Црногорцима (в. V, 9, ст. 612 - 615) дато је и да их брани (в. V, 3, ст. 143 -146, 149 -171, 176 -182).

Није, свакако, оспориво да би Његош имао одређено поштовање (топла и нека изостане) и према Турчину (наглашеном црногорском непријатељу) који похвално говори о Црној Гори, тј. Црногорцима.

Сувише је, међутим, наивно не примијетити да је пјесник створио мулу Хасана прије свега за то да њему препустити дизање цијене Црногорцима – похвала која долази од непријатеља (још кад стиже од ауторитета: Хасан је мула = учен човјек, и очигледно мудар) више вриједи – а не с циљем да испољи своју наклоност према јунаку.³⁷

Потурчењака пашу Шувајлију, рецимо на крају овог излагања, Његош је дао у повољном свјетлу: јунак се држи

жељу за његовом смрћу – в. 1911 -1912). М. Поповићу је пало на памет да је Његош опјевао (оплакао) ту погибију: црногорски главари, каже Поповић, виде у Мустај-кадији „подмуклу лисицу, крвника црногорског, али не и Његош“; и додаје: „Његош је ... блиставим стиховима опевао лепоту његовог херојства; па даље – „када су истребили његов свет, кадија није хтео да бежи. Мртав је остао на стражи крај срушених минарета свога разореног града Ободника“; „владика Данило немо је примио вест о погибији ријечног кадије“. Нав. дјело (нап. 19), стр. 273.

Умјесто тога што овај аутор налази (и исказује таквим стилем, и постваривањем фикције – в. ријечи које смо подвукли) Горски вијенац садржи (једино) следеће: на поклич да се нападне Ободин

„Свак потрчи к ријечкоме граду,
ал' залуду – сви утекли Турци
у лађама пут бијела Скадра;
само Богдан што је похитао
те убио ријечног кадију.“ (2696 -2700)

Нема о Кадији ничег више: ни јунаковог херојског држања, ни да није хтео да бјежи, ни да је намјерно остао на стражи, ни наведене Владичине реакције – што би све имало да буде одређени знак Његошеве наклоности према њему – све је то Поповић измислио. (Не питајући, дакле, ни Његоша, ни Горски вијенац је ли тестиран – тако зајевати.)

37 И опадања (куђења) Црногораца у репликама низа других турских угледника (мање-више сабесједника муле Хасана) у Шћепану Малом уведена су свакако и с циљем да се њима (тим опадањима) и у оквиру њих диже и цијена Црногорцима. (В. V, 2, 3, 5, 6, 7.)

дате ријечи по цијену главе. Али зар у тој чињеници ваља видјети разлог да се пјеснику (који је ствар тако удесио, односно који и у својим непријатељима зна да нагласи оно „што је људско“) одаје посебно признање (како мисли да то треба чинити М. Поповић³⁸). Шувајлијин поступак (који у Шћепану Малом има и композицијску функцију³⁹) изражава карактерно-морално својство каква се сретају код сваког народа, и у свим војскама, и далеко би нас одвело (успјешно, разумије се) доказивање таквих својстава која наш (српски) народни пјесник даје појединим Турцима, рецимо.

38 Узгредно. Поповићева фраза: пјесник „у паши Шувајлији в и д и (подв. М.В.) оличење јуначке части и достојанства“ (в. нав. дјело, нап. 19, стр. 226) о д а ј е (за овог аутора иначе карактеристичну) т е о р и ј у о д р а з а; пјесник с т в а р а (имао при томе неки модел или не), а читалац в и д и то што је пјесник створио.

39 Подсјетимо: црногорским преговарачима с Турцима (у турском лого-ру) сераскјер Беглербег и паша Шувајлија дају ријеч да могу слободно (некажњено) говорити пред њима што мисле; кад ови ту слободу подобро искористе („злоупотребе“) на рачун Турака, први скаче и захтијева да буду посјечени; Шувајлија их узима у заштиту – због задате ријечи, по цијену главе. Са композицијског становишта, то је и начин да се „посланици“ не искључе из даљих дешавања у драми. В.: Шћепан Мали, II, 2 (44 – 59), 10 (820 – 842) и ремарку иза ст. 819 (10).

Ана ПЕЈАНОВИЋ

ЕТНОКУЛТУРНИ КОНЦЕПТ *РОД* У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

1.0. У овом раду се анализирају фразеолошке јединице које улазе у етнокултурни концепт *род* а који сматрамо једним од значајнијих у језичкој слици свијета говорника српског језика¹. Анализи се приступа са становишта релативно младе лингвистичке дисциплине — лингвокултурологије, науке која проучава однос културе и језика, или прецизније: одраз културе народа у његовом језику.

1.1. Несумњив је изузетни значај управо фразеолошког фонда језика као ризнице духовне и материјалне културе народа. Фразеолошке јединице кондензују и чувају током времена различите манифестације човјекове духовне, социјалне и материјалне дјелатности и зато представљају захвалан језички материјал за анализу и реконструкцију менталитета одређеног етноса. Ова чињеница потврђује статус фразеологизама као лингвокултуролошких јединица. Један од основних појмова лингвокултурологије је појам *културне конотације*. Овај термин, који уводи истакнути руски фразеолог Вероника Телија, означава интерпретацију денотативног или метафорично мотивисаног, квазиденотативног аспекта значења језичких јединица у категоријама културе [о томе детаљније у Телија 1996]. Анализирајући фразеолошки слој Горског вијенца, дошли смо до сазнања да се у неким случајевима као на длану, а у неким тек у позадини, кроз реконструкцију, открива културна конотација ових језичких јединица. Фразеолошке јединице сврстали смо у микроконцепте као уже категорије и даље у концепте, око најширег садржаја који их обједињује. Овакав поступак омогућава да се на једном мјесту анализирају све јединице које припадају датом концепту као чиниоци, саставни дјелови и потврде неког екстралингвистичког садржаја.

1.2. Концептуална слика Горског вијенца не гради се само од фразеолошких јединица, иако су оне врло значајан, ипак нису и једини носилац културне конотације која се акумулира у језику. Ко-

нцепти се одражавају и на нивоу лексичке семантике [о томе види рад М. Радић-Дугоњић *О превођењу непреводивог (руски превод Горског вијенца П. П. Његоша)* у Ристић, Радић-Дугоњић 1999]. Нас, међутим, интересују концепти који се одражавају на фразеолошком нивоу, а међу њима посебно они који су били камен спотицања за преводиоце.

Језик као саставни дио културе истовремено је и њено оруђе. Култура сваког народа вербализује се у језику, и управо језик акумулира кључне концепте културе, врши њихову транслацију и оваплоћује их у знакове — ријечи и друге језичке јединице. Врло занимљиву опаску даје Герхард Геземан, угледни слависта и утемељивач модерне њемачке србистике, у књизи *Црногорски човјек*, која је објављена далеке 1943. године: „Било би већ вријеме да се сакупи сав психолошки и карактеролошки материјал отјеловљен у фразама српскохрватског језика, па да се онда испита сваки израз у погледу на његову садржину, његово поријекло и његов настанак, будући да би то представљало изванредан допринос генеалогiji морала. На тај начин би могли да се открију цијели културни слојеви и да се уз помоћ инструмента какав је језик продре у тајне националног карактера“ [Геземан 2003: 223–224]. Нису само науци о језику потребна достигнућа других хуманистичких наука, видимо да је и она потребна њима. А то су већ знали велики научници прошлих епоха.

1.3. Термин *концепт* одавно се усталио у руској лингвистици и користе га многи научници [Арутюнова 1991, Телия 1996, Степанов 2004, Колесов 2002, Воркачев 2004, Алефиренко 2005 и др.]. Ми полазимо од следеће дефиниције: „Концепт — културно отмеченный вербализованный смысл, представленный в плане выражения целым рядом своих языковых реализаций, образующих соответствующую лексико-семантическую парадигму, единица коллективного знания, имеющая языковое выражение и отмеченная этнокультурной спецификой“ [Маслова 2006: 72], то јест: „Концепт је културно обилежени вербализовани смисао, представљен на плану израза низом језичких реализација које образују одговарајућу лексичко-семантичку парадигму; то је јединица колективног знања која има језички израз и етнокултурно је обилежена“. Концепт укључује појам, али се не исцрпљује само њиме, већ обухвата сав садржај језичке јединице, и денотативно и конотативно значење: у њему се одражавају оне представе носилаца одређене културе о појави која стоји иза ријечи (или конкретно, у нашем случају: иза фразеолошке

јединице), у читавом спектру асоцијативних веза. У концепту се акумулира културни ниво сваке језичке личности, а сам концепт реализује се не само на нивоу ријечи већ и на вишем нивоу — на нивоу фразеолошке јединице, синтагме, исказа, дискурса или текста. Кад говоримо о концептима, важно је истаћи да поред одређеног броја концепата који су универзалног карактера сваки народ има и посебне, само њему својствене односе међу тим концептима, што и ствара основу за национални поглед на свијет и његову оцјену. Осим тога, сваки народ има и специфичне етноцентричне концепте оријентисане само на дати етнос, и управо они су за нас од посебне важности јер нас посебно занима како се у процесу превођења могу пренијети на други језик њихови садржаји. Класификација фразеологизама у оквиру одређеног концепта оправдава своју праву сврху управо у домену проблема превођења фразеолошких јединица. У току нашег истраживања показало се да су најтеже превођене управо оне јединице које представљају етнокултурне концепте у језичкој слици свијета говорника српског језика [види Пејановић 2007].

Анализа фразеолошког слоја спјева Горски вијенац, који је несумњиво прецедентни текст српске културе², показала је да такво једно репрезентативно дјело наше културе може послужити као полазиште за даља истраживања кључних лингвокултурних концепата. У спјеву се одсликава свакодневни начин живота — обреди, обичаји, игре и забаве, религиозни и етички кодекс, психологија породице и племена, оцјена свог и туђег свијета, историјско памћење народа, остаци старе српске митологије, сачувани кроз сујевјерје, предрасуде, тумачење снова, на шта је на више мјеста указивао у својим дјелима Веселин Чајкановић цитирајући стихове из Горског вијенца као потврду реконструисаних митолошких садржаја (види Сабрана дела из српске религије и митологије, која је приредио Војислав Ђурић [Чајкановић 1994 I–V]).

2.0. Макроконцепт *род*, по нашем мишљењу, заузима најзначајније мјесто у спјеву. За патријархално, племенско друштво продужење врсте и очување рода је приоритет, а да је то тако, потврду налазимо у бројним фразеологизмима Горског вијенца, прије свега, у идиомима, клетвама и заклетвама. Прије него што пређемо на анализу, требало би указати на екстралингвистички контекст, подсјетити на социјалне и историјске околности у којима је настао и опстајао тип мишљења и понашања црногорског човјека. У ондашњој малој и патријархалној Црној Гори, племенски организованој, која је скоро са свих страна била опкољена турском силом и којој

је пријетило буквално истребљење, свијест о голом физичком опстанку је веома изражена. У колективној слици свијета постоји јасна представа народа о томе да могу бити уништени ако се не супротставе надмоћном непријатељу, а жеља за опстанком и самоочувањем рода је изразито велика.

Тихомир Ђорђевић у чланку *Полигамија*, пишући о овој појави која код нас није била уобичајена, истиче изузетне случајеве у којима је толерисана. Први је ако жена није могла да роди: „немање деце сматра се за божју казну и за велику несрећу“. Позивајући се на Богишићеву књигу, он, између осталих, наводи, као најстрашније, клетве: *Дом ти се да Бог да ископао!* и *Угасила ти се крсна свијећа!* [V. Bogišić. *Zbornik sadašnjih правних обичаја и Јужних Slovena*. Књ. I. Zagreb, с. 303]. Даље он наводи одломак из приповијетке Вука Врчевића о Јову и Мари, који двадесет двије године нису имали дјецe: „Знаш ли Маре да је наша старинска клетва вазда најтежа била: Тако ти се *не утрпа три сјемена*: људско, скотско и земаљско (пород, четвороножно и род у земљи)“ [Вук Врчевић. *Низ српских приповједака*. Панчево, 1881, с. 89–106]. Научник наводи и друге ауторе из различитих српских крајева који описују обичај двоженства у нас, који је дозвољен под условом да муж није могао имати потомство с првом женом: »С. Шобајић тврди да Црногорци кад немају деце, да им се не би „свијећа угасила“, просто доведу у кућу још једну жену. Исто је и у горњој Херцеговини. Тамо би човек који нема деце позвао женин род и још неколика човека, па би им рекао: Браћо, мени се *утрну свијећа* (тј. моја ће се крсна свијећа утрнути, јер после моје смрти неће ми је имати ко палити ни крснога имена славити), па вас молим судите и пресудите је ли право да останем без свијеће« [Ђорђевић 1984 I: 224]. Даље наш познати етнограф и фолклориста, цитирајући Луку Грђића-Бјелокошића, наводи да је у Херцеговини тешка клетва: *Свијећа му се утрнула!* — што значи: „Не имао од срца порода! Бива не имао никога ко ће му по смрти свијећу запалити. Тога се народ веома боји те држи за велику несрећу ако ко не остави мушкога рода иза себе“ [Л. Грђић-Бјелокошић. *Из народа и о народу*. Књ. I, с. 211–212].

Полигамија је била дозвољена и у случају кад жена рађа само женску дјецу. Ђорђевић о томе пише: „у нашем народу само мушка деца сматрају [се] као наставак породичне лозе и домаћег култа (славе). Женска деца не задовољавају циљ брака“ [Ђорђевић 1984 I: 226]. Позивајући се на Богишића, Новаковића и Иванковића, аутор наводи примјере из Конавала, Војводине, Ђевђелије, Црне Горе, Херцеговине, Старе Србије и Косова који илуструју однос српског

народа према мушкој дјечи, која се у односу на женску високо цијене [Ђорђевић 1984 I: 226–228].

Наведени редови само потврђују закључке до којих смо дошли склапајући концептуалну слику Горског вијенца. Као што ћемо видјети, у спјеву се значај одржања рода кроз добијање потомства, и то посебно мушког, одсликава у многим фразеолошким изразима (неке од њих помиње и Ђорђевић) а који сви заједно чине концепт *род*.

Макроконцепт *род* састоји се од неколико микроконцепата: *мушка глава; саморана глава; траг затријети, ископати; сјеме затријети, утријети; име затријети; кућу ископати, угасити; свијећу србску угасити; жалити (вољети) ка сина једнога*. Као што ћемо видјети у анализи која слиједи, већина микроконцепата састоји се од већег броја фразеолошких јединица (најмање двије), у којима се дати фразеологизам варира, али остаје препознатљив или се једноставно појављује више пута у спјеву, што такође указује на његов концептуални статус. Изузетак чини неколико случајева који су представљени појединачним идиомима.

2.1. Микроконцепт изражен фразеологизмима с компонентом *траг* представљен је у Горском вијенцу са укупно осам јединица (и пет различитих глаголских компоненти): *утријети, затријети, ископати* (коме) *траг, не оставити* (коме) *трага, траг* (коме) *погинуо*. При том пјесник фразеологизам више пута варира с циљем постизања различитих ефеката. Интересантно је како Његош градацијом овога израза постиже јачу, снажнију пјесничку слику, другим ријечима: како један фразеолошки израз може бити искоришћен у поетском тексту. Израз се појављује први пут у 210. стиху, и он ту има облик клетве. У њему коло, глас народа, који осуђује за косовски пораз неслогу српске властеле, баца страшну клетву на њу, у оптаивном облику:

великаши, *траг* им се *утро*;
распре сјме посијаше грко
те с њим племе србско отроваше
[ГВ 2005: 210].

Само неколико стихова даље пјесник кроз ријечи кола понавља фразеологизам, овај пут у облику презентата с везником *да*:

О проклета косовска вечеро,
куд та срећа да грдне главаре
све потрова и *траг* им *утрије*:
[ГВ 2005: 215].

Настављамо да пратимо наш израз кроз текст. Присјећајући се судбински важног догађаја из српске историје послије којег је наступило вишевијековно ропство и за које коло (народ) осуђује српску властелу, јунаци Горског вијенца схватају да је настало вријеме коначног обрачуна с непријатељем, и у таквом тону звучи позив на беспоштедну борбу из уста војводе Милије, једног од племенских првака:

Удри врага, *не остав* му трага
али губи обадва свијета!

[ГВ 2005: 301].

У његовом говору позив на беспоштедну борбу подразумијева да израз, задржавајући старо значење, добија нови облик, који се на граматичком нивоу изражава заповиједним начином глаголске компоненте фразеологизма. Осим тога, глагол *затријети* (*утријети*) замијењен је глаголом (*не*) *оставити*.

Позив војводе Милије се одобрава, и овај пут у новом руху — израз се поново преобликује у заклетву кроз ријечи другог војводе, Станка Љуботињанина:

Имаш разлог војвода Милија,
и дабогда *траг* нам *се затро*
кад под овом живјели марамом

[ГВ 2005: 305].

Као што се може примијетити, у малом дијелу текста израз се четири пута понавља; два пута пјесник у глаголској компоненти фразеологизма користи префикс *за*, два пута га мијења префиксом *у*. Речник Његошева језика потврђује нам да промјена префикса не мијења семантику глагола (уп.: *затријети* 'искоренити, истребити, уништити' [Стевановић и др. 1983 I: 246] и *утријети* 'утрти, затрти, истребити, уништити' [Стевановић и др. 1983 II: 454]), осим што бисмо за глагол са префиксом *у* могли рећи да има архаичну нијансу, као и то да он оvdје чува аблативно значење. Како идемо даље кроз текст, пјесник наставља да варира глаголску компоненту фразеологизма. У пресудном тренутку, прије одласка у бој, у клетви сердара Вукоте у нашем изразу се на мјесту глаголске компоненте налази лексема *ископати се*:

од њега се излегли губавци
да их народ по прсту кажује,
траг се грдни његов *ископао*
како што је шареним коњима,

[ГВ 2005: 2415].

У Рјечнику Његошева језика за глагол *ископати* каже се да у једном од четири значења има сљедећу семантичку вриједност: 3. фиг. 'истражити, затрети, уништити' [Стевановић и др. 1983 I: 292], а у изразима се даје значење: *ископати се* (кућа, траг) 'истражити се, угасити се потомство (коме), нестати; угинути'. Осим тога, фразеолошки израз је проширен и двјема новим компонентама — замјеницом *његов* и придјевом *грдни*. Израз је и овдје клетва.

Већ помињани фразеологизам с глаголском компонентом *ископати* пјесник употребљава још два пута, овај пут он звучи у ријечима бабе која, признајући да је вјештица, објашњава Црногорцима тајне свога заната. На овом мјесту у спјеву варирана је и прва компонента израза, именица *траг* — таутолошком синтагмом *траг по трагу*, чиме израз добија још већу снагу и експресивност, па фразеологизам гласи: *траг по трагу* (његов) *ископати*. Фразеологизам је проширен још једном компонентом — замјеницом *његов*.

Зла мрзnome чинит не можемо,
 ако нам је мио али својта —
траг по трагу његов *ископамо*.
 [ГВ 2005: 2150].

Израз се још једном појављује у реплици која слиједи послије бабиног признања, и у њој је глаголска компонента изражена обликом 3. л. множине аориста. Примјер је занимљив и стога што је рекција глагола изражена архаичним енклитичким обликом *ни* датива замјенице за прво лице множине 'нам', што је додатно отежало посао преводиоцима:

Видите ли како не зна ништа:
 истина је све што је казала —
 не би сама себе наружила
 да у тај лик није обештана,
 па се каје, ставила се душе,
 [j]ере види *траг ни ископаше*.
 [ГВ 2005: 2155].

И у сљедећем примјеру прва компонента фразеолошког израза је проширена, па умјесто *траг* имамо поново, као у претходном примјеру, *траг по трагу*, док је глаголска компонента замијењена новим глаголом — *погинути*. Израз и овдје има облик заклетве:

јер је Касан брука неваљала.
 И чујте ме добро Црногорци:

*траг по трагу мени погинуо,
да је бјеше Србин уграбио,
ако хоћаш главе обратити —
[ГВ 2005: 485].*

Ако сада анализирамо наш израз пратећи све његове трансформације у тексту, долазимо до сљедећег закључка: на мјесту глаголске компоненте налазе се сљедећи глаголи: *затријети*, *утријети*, *ископати*, *погинути*, *(не) оставити*. Сви они имају заједничку сему 'учинити да нестане, потпуно уништити'. Сви изрази имају исту рекцију — употребљавају се с дативом и захтијевају објекат изражен акузативом (са овим посљедњим глаголом [*не остав му трага*] има објекат у генитиву, очигледно не само због потреба стиха него првенствено због негације: у њему се чува одраз генезе самог израза — трансформације именице *траг* 'след' у именицу *траг* 'род'). Глаголи *затријети*, *утријети* и *ископати* представљају компоненте општејезичких фразеолошких јединица српског језика, док Његош замјеном глаголске компоненте на њиховој основи ствара двије нове варијанте: *погинути траг* (коме) и *не оставити трага* (коме).

У спјеву се, видјели смо, варира и именичка компонента фразеологизма: умјесто именице *траг* два пута имамо таутолошку синтагму *траг по трагу*, којом се наглашава интезитет радње уз експресивност израза.

Поставља се питање: да ли овакав израз, који је више пута претрпио трансформације, можемо сматрати једним фразеолошким изразом? Одговор је, по нашем мишљењу, потврдан. Јесте, то је један фразеологизам јер се његова семантика упркос свим варијацијама није промијенила. Овакав примјер варирања не само глаголске компоненте (*затријети*, *утријети*, *ископати*, */не/ оставити*) већ и именичке (именица *траг* замјењује се таутолошком синтагмом *траг по трагу*), доприноси настајању фразеолошког низа у коме се налази више јединица које представљају варијанте једног истог фразеологизма. Изворни говорник српског језика перципира га као један израз, а то што пјесник у тексту инсистира на његовој употреби, бирајући из богатог арсенала народне фразеологије изразе које потом освјежава додавањем атрибута, жанровски га варирајући више пута, одлика је његовог специфичног стила и директни одраз врло важног концепта. И при том не само у пјесничком дјелу, као ужем контексту у којем је фразеологизам употријебљен, већ и у екстралингвистичкој ситуацији.

2.2. Микроконцепт изражен фразеологизмом с компонентом *сјеме* представљен је у Горском вијенцу са двије јединице:

Кад данашњу премислим вијећу,
распале ме ужаса пламови:
исклати се браћа међу собом,
а крвници јаки и опаки —
затријеће сјме у одиву.
[ГВ 2005: 83];

ама имам триста Дупиљанā,
нек ме изда свако, ка и хоће,
задајем ви божју вјеру тврду —
с Турцима се хоћемо поклати
ако ће нам *сјме утријети!*
[ГВ 2005: 2399].

Глаголи *затријети* и *утријети* имају ограничену синтагматску употребу; као што смо већ видјели, они се срећу и у изразима *затријети*, *утријети траг* са истим значењем као и у изразу *затријети*, *утријети сјме*. Два наведена израза, по нашем мишљењу, налазе се у односу синонимије јер је њихова унутрашња форма другачија. А именице *сјеме* и *траг* као компоненте фразеологизама представљају контекстуалне синониме у самом спјеву, у значењу 'род'. Синонимија компоненти фразеологизма, наравно, није иста као појава синонимије самосталних лексема односно њихових денотативних значења. Да је идиом општејезички, потврде имамо и код других аутора, као и из народних пословица [види горе поменуто, на коју се позива Т. Ђорђевић].

2.3. Микроконцепт изражен фразеологизмима са компонентом *кућа* представљен је у Горском вијенцу двјема јединицама — синонимима: *ископати кућу* и *угасити кућу*.

Је ли му се *кућа ископала?*
[ГВ 2005: 2399];

чијё ово плеће те га гледам —
његова *се кућа угасила*,
у њу неће кокота појати,
а ево је на сред њега шупље
ка да си га шилом прошупљио
а по њему двадесет гробовā —
и ни један није изван куће!
[ГВ 2005: 1702].

Видимо да се глагол *ископати*, који има ограничену синтагматску употребу, појављује и у изразима типа *ископати кућу*, *ископати дом*, који имају исто значење ‘уништити чије (мушко) потомство’, те и он улази у синонимијски низ са већ поменутиим *ископати*, *затријети траг*, *затријети*, *утријети сјеме*. Осим тога, глагол *ископати* (кога) може да функционише и самостално, за шта потврду имамо и код Стефана Митрова Љубише: Ти нас, попе, *ископа* [Љубиша 2006: 155]; Дубровчани пак, да *ископају* тебе и нас, шаљу му сребрни ковчег да му тијело храни, кад се тобож престави [Љубиша 2006: 187]; Ако се падиши ујачи, све ће вас покорити муслиманској соји, или из темеља *ископати* [Љубиша 2006: 229]; Тебе је, честити везире, неко навлаш преварио, како ће те прије *ископати* [Љубиша 2006: 230], као и у савременим црногорским говорима. Код истог писца налазимо такође многобројне потврде употребе идиома: Почне Катна из далека повиједати како је над варицама видјела да ће јој се *дом угасити* и *ископати* до девете стијене [Љубиша 2006: 95]; [...] удаве Спичани једно наше дијете, које није јошт пушке велике прихваћало, и ту *угасе* једну од најстарији *кућа* [Љубиша 2006: 137]; Ако си мито под руком примио да му опростиш што ти *кућу ископа* [Љубиша 2006: 150]; Ја се, оче, све бојим да ми се почем није муж посветио јер сам чула од свекрве да се та *кућа ископа* од које се чељаде посвети [Љубиша 2006: 197]; а прођи се зломисонства и сутуке, тако ти Бог сачувао то сироче, да не *угасиш кућу* до краја. Не *копају домове* свеци, но злоћа и сујевјера! [Љубиша 2006: 198].

И данас у Црној Гори, ако породица остане без мушких потомака, може се чути: *Кућа му се ископала*, или: *Ископао се*, што само потврђује да су и у наше доба у изразима сачувани концепти патријархалног племенског друштва.

2.4. Микроконцепт изражен фразеологизмом *мушка глава* представљен је у Горском вијенцу једном фразеолошком јединицом у три контекста. О значају потомства, а особито мушког, већ је много писано, те се ми не бисмо задржавали на томе [види Ђорђевић 1984 I, Геземан 2003]. Поменућемо само да се тај концепт у Горском вијенцу издваја и на фразеолошком нивоу.

Два пута — у клетви сердара Вукоте, у кључном моменту у спјеву, у два стиха заредом — посвједочен је фразеологизам *мушка глава*. Идиоми су, дакле, у склопу клетве, из које се могу реконструисати најужасније посљедице уколико сваки јунак не испуни оно на шта се заклиње:

У памет се добро Црногорци
 (а ко чиња бити ће најбољи)!
 А ко изда онога те почне —
 свака му се сатвар скаменила,
 Бог велики и његова сила
 у њиву му сѣме скаменио,
 у жене му ђецу скаменио,
 од њега се излегли губавци
 да их народ по прсту кажује,
 траг се грдни његов ископао
 како што је шареним коњима,
 у кућу му пушке не висило,
главе мушке не копа од пушке,
 жељела му кућа *мушке главе!*

[ГВ 2005: 2407–2420].

И управо у првих неколико стихова експлицирају се све последице које су директно или индиректно везане за потомство (Његош у њој парафразира стару српску пословицу, која се помиње код Вука Врчевића: Тако ти се не утрла три сјемена: људско, скотско и земаљско [види т. 2.0]); упореди такође народну заклетву коју Вук наводи: Тако ми се не закаменило дијете у жени, теле у крави, јагње у овци, свако сјеме у баштини и дух у костима! [Карацић 1849: 305]), а у стиховима 2419. и 2420, којима се поентира први дио клетве, као врхунац страшне клетве, истичу се двије: *главе мушке* не копа од пушке и жељела му кућа *мушке главе*.

Ратник мушкарац био је заштитник и борац (*муж је бранич жене и ђетета*), и због тога је он имао главну и незамјенљиву улогу у патријархалном ратничком друштву, стога не чуди да је он мјерило ствари, што читамо у слједећим стиховима:

Чудне пушке, ваља *мушку главу*:
 свака наша шест путā одјекне,
 а цефердар Томановић-Вука
 девет путā једнако се чује!

[ГВ 2005: 139].

Тихомир Ђорђевић, позивајући се на Љубомира Ненадовића, пише: „Кад запитате Црногорца колико има душа у његовом селу или племену, он ће вам одговорити: Има нас триста пушака“ [Ђорђевић 1984 I: 227], мислећи, наравно, на мушкарце. Дивећи се добром оружју, Његошев јунак оцјењује: пушка ваља (вриједи) колико и мушка глава (мушкарац). А Црногорац из Ненадовићеве приче, душе (у које и не убраја женски дио популације) поистовјећује с пушкама: тј. има нас онолико колико је међу нама оних

који могу (или ће моћи) да носе пушку. *Пушка* и *мушка глава* су једно — ратник. Због тога није случајно што се чак у два од укупно три контекста наш израз налази у непосредном контакту са својим главним обиљежјем — *пушком*.

2.5. Микроконцепт изражен фразеологизмима с компонентом *име* представљен је у Горском вијенцу само једном јединицом, у којој имамо метонимијску замјену друге компоненте:

затрије се име црногорско,
не остаде крста од три прста!
[ГВ 2005: 289].

Име црногорско значи 'Црногорци'. То је честа стилска фигура Његошева, нарочито заступљена у Лучи микрокозма.

2.6. Микроконцепт изражен фразеологизмима с компонентом *свијећа* представљен је у Горском вијенцу само једним фразеологизмом, у коме имамо трансформацију општејезичке јединице:

бијесна се братства истурчила —
тек домаће нападнемо Турке,
свој својега никад пуштаг неће,
разлучи се земља на племена,
крвава се исклати племена,
враг ђаволу доћи у сватове
те *свијећу србску угасити!*
[ГВ 2005: 537].

Видјели смо да се у народу користи израз *угасити свијећу*, *утрнути свијећу* 'учинити да неко остане без потомства'. Наведени идиом Његош трансформише додавањем једне компоненте — атрибута *србска* уз именицу *свијећа*. На основу узуалне (општејезичке) јединице која се употребљава у односу на човјека појединца, Његош, у складу с поетиком спјева, израз подиже на национални ниво, па се она односи на читав народ, а оказионални (индивидуално употријебљени) израз *угасиће србску свијећу* добија значење 'учиниће да Српство нестане'. (У руским преводима су ови идиоми, који представљају лингвокултуролошке јединице најчешће имали буквални, нулти или описни превод.)

2.7. Микроконцепт **с а м о х р а н о с т** посвједочен је само једном у спјеву, у изразу *самохрана глава*:

Тури такве разговоре црне:
људи трпе, а жене наричу —
нема посла у плаха главара!

Ти нијеси *саморана глава*:
 видиш ове пет стотин момчади —
 које чудо снаге и лакоће
 у њих данас овђе видијесмо?
 [ГВ 2005: 110].

Овај концепт је одржан на лексичком нивоу кроз придјев *самохран*, а такође постоје и именице њиме мотивисане *самохранац*, *самохранница*. За човјека који нема потомство или је без њега остао каже се да је *самохран*: „Помамио си се око звона и задужбина, као да си *саморан* и истражник, а не на крду дјеце и у дугу до ушију!“ [Љубиша 2006: 211]. Посвједочен је код Љубише и израз *самохрана мајка*, који се такође чува у савременом српском језику, са нешто измијењеним значењем: „Него пођи ти, несретњи старче, [...] изрибај и погребџи тужне убијене утопце, али ми сина, љуту невидовну рану, укопај одвојено и далеко од оца, а мужа ми раздвој од осталијех љешина, да се пођемо црне кукавице, *самохрана мајка* и сестра безбратница, изгрепсти и убити над смрзлим комадима“ [Љубиша 2006: 232].

Данас не можемо са сигурношћу тврдити да ли је израз Његошев индивидуални фразеологизам или је можда и постојао у народу, у српским рјечницима није фиксиран (што ипак не значи да није постојао). Међутим, у српском језику постоје и други фразеолошки изрази који карактеришу човјека као јединку описујући неку његову карактеристичну особину, а у њима је друга компонента изражена лексемом *глава*: *мушка глава* ‘мушкарац’, *женска глава* ‘жена’, па и *луда глава* ‘неразуман човјек’, *врућа глава* ‘плаховит, задрт човјек’. Израз *саморана глава* такође свједочи о значају који се придавао продужењу врсте.

¹ Чланак је верзија рада прочитаног као реферат на Скупу слависта Србије 9. јануара 2008. у Београду.

² Прецедентни феномени (прецедентна ситуација, прецедентни текст, прецедентно име, прецедентни израз) имају сљедеће особине: добро су познати свим представницима одређене националне-лингвокултурне заједнице, они имају надличносни карактер; актуални су на когнитивном и емоционалном плану; у говору је присутна стална или честа апелација (обраћање) представника одређене етнокултурне заједнице тим феноменима. Прецедентни текст једне културе је текст добро познат сваком просјечном представнику одређене етнокултурне заједнице, текст који се често цитира у процесу комуникације кроз повезане са њим симболе и исказе, који је преточен у крилате изразе. У прецедентне текстове прије свега спадају дјела лијепе књижевности, затим политички и публицистички текстови, текстови пјесама,

реклама. У корпус прецедентних текстова улазе репрезентативни текстови националне културе, чије је проучавање неопходно при социјализацији личности у етнокултурну заједницу и према којима се у границама дате културе апелација непрестано обнавља. Корпус прецедентних текстова одражава и формира вриједносну скалу оријентације у датој етно-културној заједници, одређује моделе понашања који се у тој култури подстичу или осуђују [деталније о појму и термину *прецедентни текст* види у Брилева и др. 2004].

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Алефиренко 2005: Н. Ф. Алефиренко. *Спорные проблемы семантики*. Москва, 2005.
- Арутюнова 1991: Н. Д. Арутюнова. *Истина: фон и коннотация*. – Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва, 1991.
- Брилева и др. 2004: И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. *Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь*. Вып. 1. Москва, 2004.
- Воркачев 2004: С. Г. Воркачев. *Счастье как лингвокультурный концепт*. Москва, 2004.
- ГВ 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.
- Геземан 2003: Герхард Геземан. *Црногорски човјек*. Подгорица, 2003.
- Ђорђевић 1984 I: Тихомир Ђорђевић. *Наш народни живот*. Том 1. Београд, 1984.
- Караџић 1849: *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу, 1849.
- Колесов 2002: В. В. Колесов. *Философия русского слова*. Санкт-Петербург, 2002.
- Љубиша 2006: Стефан Митров Љубиша. *Приповијести црногорске и приморске*. Приредио Ново Вуковић. Цетиње, 2006.
- Маслова 2006: В. А. Маслова. *Лингвокультурология: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений*. 2-е изд., стереотип. Москва, 2006.
- Пејановић 2007: *Фразеологија Горског вијенца и његових руских превода*. Докторска дисертација. Београд, 2007.
- Ристић, Радић-Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић-Дугоњић. *Реч. Смисао. Сазнање. (Студија из лексичке семантике)*. Београд, 1999.
- Стевановић и др. 1983 I, II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан

- Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I–II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- Степанов 2004: Ю. С. Степанов. *Константы*: Словарь русской культуры. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва, 2004.
- Телия 1996: В. Н. Телия. *Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва, 1996.
- Чајкановић 1994 I–V: Веселин Чајкановић. *Сабрана дела из српске религије и митологије*. Приредио Војислав Ђурић. Књ. I–V. Београд, 1994.

СТРАДАЛНИЧКА МИСИЈА И КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО ПРОТОСИНЂЕЛА КИРИЛА ЦВЈЕТКОВИЋА

Међу великим и значајним личностима српског XIX вијека, судбина и дјело протосинђела Кирила Цвјетковића, издваја се као узвишени примјер моралне постојаности, непоколебљиве националне свијести, те жртвене преданости православној идеји и вјери. Био је то, по тачним ријечима бокелског историографа и хроничара Тома К. Поповића, “Блажене душе човјек, који је у двадесет и четири године, три мјесеца и три дана тамновања за своју вјеру, окушао, што но се у пјесмама пјева, и тамницу тамну, и на рукама негве до лаката и на ногама тешке лисичине”.¹ Рођен је 1791. године у знаменитој свештеничкој породици Цвјетковића у Баошићу, а крштен је 15. септембра у баошићкој цркви Светога оца Николаја, именом Константин, о чему се и данас у овој богомољи чува прикладни натпис: “Овдје је крштен Кирил Цвјетковић 1791. год. На успомену толике славе захвални му земљаци ову ползу поставише 1899. год.”. Главни извор за успостављање животописа Кирила Цвјетковића јесте његова *Автобиографија*, коју је исписивао у затворима Аустроугарске монархије, а која је затим из рукописа штампана 1898. године трудом земунског пароха, протојереја Димитрија Руварца, у издању Српске Краљевске академије у Београду.² Отац Кирилов Јован био је поморац и трговац, а потекао је из фамилије баошићког пароха, попа Сима (Симеона) Цвјетковића. Мајка Анђа рођена је у Дражинврту, у Боки Которској, у знаменитој породици Јована Вукасовића, капетана корабља и трговца. Основну писменост Константин је стекао код свога рођака, свештеника Алексе Цвјетковића, у родним Баошићима. Алекса Цвјетковић је имао и природно разумијевање за рану

1 Томо К. Поповић, Херцег-Нови у спомен петстогодишњице му, Штампарија I. Водицке, Задар, 1884, стр. 159.

2 Наведено прво издање фототипски је прештампано у Херцег Новом 2004. године: *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље, приређивање и поговор*: Горан Максимовић, Градска библиотека и читаоница Херцег Нови, 2004.

Константинову жељу да се замонаши, па га је први пут одвео у манастир Савину 25. маја 1805. године, упркос противљењу уже породице, а нарочито дјечаковог оца Јована, који је био сав од овоземаљских брига и послова, те је као трговац и поморац често боравио у Смирни. У манастиру Савина дјечак упознаје монашко братство на челу са вриједним архимандритом, Грбљанином Никанором Богетићем, који је учествовао, са претходним савинским игуманом, архимандритом Данилом Рајовићем, у градњи Велике манастирске цркве, између 1776. и 1799. године. Отац Никанор је био епископски намјесник за Боку од 1812. године, након архимандрита Герасима Зелића, устројио је важну савинску књигу *Либро од сарандара*, а упокојио се 23. септембра 1823. године. Одмах по доласку у манастир Савину, Константин Цвјетковић постаје свједок крупних историјских догађаја у Боки, као што је француско запосједање Боке, долазак митрополита Петра I Петровића у манастир, те за Бокеле драгоцјена акција руског адмирала Сењавина 1806. и 1807. године. Мада је монашку ризу обукао још у манастиру Савина, у новембру 1808. године, кад је добио и ново име Кирил, Цвјетковић је стицајем различитих околности произведен за ђакона тек 24. јула 1812. године у Врлици, у цркви Светог Николе, од епископа далматинског, бококторско-дубровачког и истријског Венедикта Краљевића. У Шибенику је 14. јуна 1814. године унапријеђен у чин архиђакона, а већ сљедеће 1815. године, 21. новембра, у катедралној цркви у Шибенику, произведен је у степен свештенства и служио је своју прву литургију. Јула 1817. године примио је синђелију којом му се додјељује шибенска парохија. Као протосинђел, Кирил Цвјетковић је био лични секретар владике Краљевића, тако да је међу првима открио погубне његове намјере да поунијати далматинску православну епархију. То је био разлог да су аустријске власти, преко владике Краљевића, премјестиле Кирила Цвјетковића у манастир Крку 20. априла 1821. године, а након побуне шибенских Срба, те покушаја атентата на Краљевића, на Духове 1821. године, допао је у истражни затвор у Шибенику. Пуне четири године и три мјесеца провео је у шибенској тврђави Љуљевцу, а потом је осуђен на двадесет година тешке робије под оптужбом да је био међу организаторима Шибенске буне. Тамновао је најдуже у Градишки, а на слободу је изишао 12. фебруара 1846. године, али му аустријске власти нису дозволиле да оде у Далмацију или у родну Боку Которску, већ су га упутиле у банатски манастир

Бездин. Умро је далеко од завичаја 28. септембра 1857. године, упркос више молби аустријским властима да му дозволе да посљедње дане проживи у родном крају. У манастиру Бездин је и сахрањен, а ту и данас почивају његови мученички земни остаци.

Кључно и жртвено дјеловање протосинђела Кирила Цвјетковића, којим је указао на тешко огрешење епископа далматинског, бококоторског, дубровачког и истријског Венедикта Краљевића, приликом покушаја да поунијати православне Србе у Далмацији, пажљиво је описано у помињаној *Автобиографији*. Данас се не може поуздано датирати вријеме настанка аутографа животописа Константина (по замонашењу Кирила) Цвјетковића. Редактор и приређивач дјела, протојереј Димитрије Руварац, у предговору за издање објављено четрдесетак година након ауторове смрти, које је 1898. године, као што смо већ навели, штампала Српска Краљевска академија под насловом *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље*, изричит је у тврдњи да није могао дознати “кад је Кирило започео писати своју *Автобиографију*, и кад ју је завршио”,³ као што је сметнуо с ума и да нам појасни како се наведени рукопис затекао код њега. Руварац, додуше, описујући рукопис дјела (“три свешчице <...> ушите у плаве корице на плавичасто-белој, дебелој хартији”,⁴ наглашава да “на корицама нема никаквог другог записа, до ли на првој књижици: ‘12. фебруара 1846. отиде - дође 4. октобра т. л. 1. новембра 1847. sono rimasto qui’”.⁵ То би могло упућивати на чињеницу да је животопис настао у првој години након Цвјетковићевог изласка са вишегодишње робије, јер је 12. фебруара 1846. окончано његово готово двадесетпетогодишње страдање у казаматима тамница у Шибенику, Задру, Грацу и Градишки. У прилог претпоставци да је аутограф настао средином четрдесетих година иду и поједини дијелови самога текста. На примјер, Цвјетковић не може да се сјети садржаја свих писама која је са ђаконом Андријом Личинићем пронашао у столу Марка Руђерија, личног Краљевићевог секретара, а која недвосмислено указују на епископове планове о унијаћењу

3 Димитрије Руварац, “Предговор” у књизи *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље*, Српска Краљевска академија, Београд, 1898, стр. IV.

4 Исто, стр. IV.

5 Исто, стр. IV.

далматинских Срба, што упућује на то да су ти догађаји исписивани са већег временског одстојања.

Пажљиво читање текста биографије који се окончава непосредно пред покушај атентата на епископа Краљевића у јуну мјесецу “на први дан Духова 1821”, након којег је услиједило хапшење аутора, дају нам за право да претпоставимо да је Цвјетковићева *Автобиографија*, у рукопису који је стигао до Руварца, непотпуна и да објављена верзија представља само њену прву цјелину, а да се наставак, ако је уопште написан, вјероватно затурио, а потом можда и неповратно загубио. Чини нам се да је готово нелогично и помислити да би Цвјетковић свој животопис прекинуо на половини и да не би змогао снаге да за једанаест година, колико је живио по изласку са робије, без обзира на разорено здравље, опише и други његов дио и страдања његова и још тридесетак угледних Срба из Шибеника која су услиједила након неуспјешног атентата на Краљевића. Овако о животу након 1821. године сазнајемо тек фрагментарно из својеврсног документарног епилога, грађе за расвјетљавање друге половине његовог живота, који је Руварац сачинио на крају *Автобиографије*, на основу Цвјетковићевих сачуваних писама, на основу “Записника темишварске конзисторије” и других архивских и штампаних извора. Приређивач је на крају књиге укључио и списак од четрдесетак књига које је Цвјетковић као тестаментарно завјештање поклонио манастиру Савина, као и три књиге поклоњене цркви Св. Николе у Баошићима. Попис поклоњених књига начинио је сам Цвјетковић у писму од 27. марта 1857. године, које је упутио своме синовцу, попу Николи Цвјетковићу, пароху из Баошића. Издвајамо неке од карактеристичних наслова: прва књига *Стихотворенија* Лукијана Мушицког, *Правотис сербскога језика* Димитрија Тирола, Стеријине комедије *Тврдица*, *Покондирена тиква* и *Зла жена*, Рајићев *Цветник*, Даничићев *Нови српски буквар*, васпитни роман *Абдерићани* и слично. Интересантно је да се у вријеме објављивања Цвјетковићевог животописа вјеровало да су те књиге изгорјеле у једном од пожара у савинском манастиру. Ту претпоставку је стотињак година касније оповргао Веселин Песторић јер је у претрагама фондова савинске библиотеке наишао на неке од књига које је Цвјетковић поклонио овом манастиру.

О нечовјечним условима у тамницама Аустроугарске монархијенајупечатљивијесвједочиписмоКирилаЦвјетковићаиз

Градишке фебруара 1838. Српској православној општини у Трсту: “Ја бих вама описао потанко прогоненија и напастованија, која сам прије мога нешчасног паденија поднио, строго судилишчно са мном поступање, подземновлажне и ужасномрачне тамнице, претешке вериге и остала поруганија, непрестана воздиханија и чрезмјерне горке сузе и печалне туге и невољу, што сам у врјеме четири љета и три мјесеца под испитом, а једанаест љета и четири мјесеца од суђења претрпио, и чемерности у мојим крајним начином опечаљеним прсима прождро, но за то способан не бих био изјаснити се, - јер су таква била, да никакав разбојник, ни хишчник, ни самога царства издајник поднио није, колико сам ја, нити су онако звјерообразном свирјепости с њима поступали, како су са мном...”⁶ О поболијевању и разореном здрављу након доласка у Бездин наслућујемо, на примјер, из поменутог писма синовцу Николи Цвјетковићу, које можемо разумјети и као својеврсну ауторову опоруку након упорног одбијања аустријских власти да му одобре премјештај у манастир Савину и сазнања Цвјетковићевог да ће умријети изван “родног отечества”.

Цвјетковићева *Автобиографија* захвата интервал од године рођења (15. септембра 1791) до његовог премјештаја из Шибеника у манастир Крку средином 1821. године. На плану умјетничког израза (стара, преддуковска ортографија, дијалекатски језик, црквенославенска лексика) припада оној прозној традицији код Срба која је настајала према моделу Доситејевог *Живота и прикљученија* (1783-1788), тако да напоредо са мемоарским текстовима Симеона Пишчевића, Герасима Зелића и Саве Текелије, представља окосницу документарно-умјетничке прозе која је, уз устаничку прозу вуковске провенијенције и народног језика, поставила темеље новој српској књижевности.

Цвјетковићева *Автобиографија* отуда и садржи све карактеристичне особине поетике епохе, а прије свега, концепт превазилажења хагиобиографског теолошког апстраховања и уопштавања, те усмјеравања пажње на живот и прикљученија, на релевантну свакодневницу и историјску збиљу, на разобличавање стварности, људи и појава. Све то захтијевало је од аутора

6 Кирил Цвјетковић, *Автобиографија*, нав. дјело, стр. 245. (Сви каснији наводи преузети су из истог издања. Број у загради након цитираног текста означава преузету страну).

знатнији степен осјећања за књижевни поступак и вјештину селекције и мотивације која ће замишљену или доживљену пројекцију стварности учинити аутентичнијом и увјерљивијом а текст документарно употребљивим и комуникативним.

Сам почетак животописа, опис очевог сновиђења захваљујући којем је и добио крштено име Константин, упорно опирање родитеља да га пошаљу у манастир, а потом и зачудне околности које су пуне три године одлагале његово зађакоњење (произведен је за ђакона у цркви Светог Николе у Врлици 1812. године), упућују на дискретно и спонтано укључивање елемената спиритуалне и ониричке фантастике из средњовјековне житијне литературе, као доброг начина за мотивацију касније ауторове предодређености за судбоносну историјску улогу. Истовремено почетне странице имају композициону функцију експозиције у освјетљавању централног догађаја у дјелу, Цвјетковићеве улоге у разобличавању покушаја владике Венедикта Краљевића да поунијати далматинске Србе (1818-1821).

У уводним дијеловима животописа посвећена је пажња годинама проведеним у манастиру Савина (1805-1811), као што је аутор дао и основне податке о породичној генеалогiji, из којих дознајемо да је бокелска породица Цвјетковић, из које је потекао Кирил, била многобројна и разграната, а слободно би се могло закључити и прилично имућна, будући да су се углавном бавили морепловством и трговином (то је било занимање и његовог оца Јована), а његов дјед по оцу и стричеви били су свештеници. Из оскудних исказа може се с поуздањем устврдити да је Цвјетковића почетком прошлога стољећа било на готово свим морима и у свим значајним центрима Средоземља од Трста до Смирне.

Цвјетковић о збивањима до одласка из завичаја казује са хроничарском сажеташћу и лапидарношћу. Укратко нам предочава да је на превару, уз помоћ рођака попа Алексе, а за вријеме очевог бављења трговином у Смирни, отишао крајем маја мјесеца 1805. године у манастир Савину: "... У четвртак пред Духове, одосмо у манастир Савину, гдје ме представи ондје бившем игуману Никанору Богетићу, који сазва братију и показа ме њима, и ту ме поучише и посовјетоваше, како имам обходити се спрема свакому и свачему, и с подвигом добрим тећи к блаженој цјели и јошт опоменуше ми и дужности дијачке које сам морао отправљати"(10). Претходно са нарочитом топлином и њежношћу Цвјетковић приказује како се опростио са мајком

и како му је она дала благослов за одлазак у манастир Савину, упркос снажном противљењу његовог оца и њеном страху да ће их заувјек напустити и отићи далеко у свијет. Дјечак исказује дубоко поштовање и љубав према својим родитељима, наглашава да се увијек радовао кад је с њима, да им је увијек био покоран и да је све њихове заповиједи добровољно испуњавао. Подсјећа је да им никада досад није дао повода да се на њега расрде, а затим обећава како ће настојати да према њима буде такав цијелога живота, али да је његова жудња да оде у манастир “преконаравна жеља”: “Кто зна да није ово и от Бога позивање и да је овако мени от њега суђено, како што си ми и ти више пути казивала, да ништа не може на овом свјету бити без његове воље, за то молим те: пусти ме с миром и благословом да идем, ако ли не ћеш, поћи ћу гдје у свјет гдје нећеш нигда за мене знати”(11). Послије ових искрених и одлучних дјечакових ријечи, мајка са сузама у очима увиђа колико је његова жеља снажна, даје му благослов за одлазак у манастир Савину, тјешећи се да ће јој син бити у близини и да ће га и као калуђера моћи виђати.

Године проведене у Савини описује са више детаља. Цвјетковић предочава реакције Бокеља на аустријско уступање Боке Французима, са одушевљењем описује улазак руских ратних лађа у његов завичај у прољеће 1806. године, као и долазак митрополита Петра I Петровића у манастир Савину, 19. априла исте те године. Цвјетковића, али и присутни народ, нарочито је импресионирао говор митрополитов којим је благословио улазак Боке под руско окриље. Петар I Петровић је повјерово да долазак руске морнарице у Боку значи да руски цар прима Бокеље у “число своје дјеце”, затим им предаје “свештене барјакe” и тражи да положи заклетву да ће их бранити до посљедњих сила. На то одушевљени народ “једнодушно повиче: Заклињемо се!” и по староме српском обичају стану махати голим мачевима и заклињати се прахом својих предака. Цвјетковић иза тога посебно наглашава колико су га тронуле ове ријечи: “Ово слово митрополитово дубоко је значитељно у мом срдцу, и безпрестано оне ријечи звониле су у ушима мојим, како што у воображенију мом остало ми је оно позорије свјетли мачева како спрема сунца блистаху се”(18).

Каснији рат руско-црногорске војске против Француза на простору Конавала и у дубровачком залеђу 1806. године, Цвјетковић помиње само кроз опис причешћа војске које је обавио владар и владика црногорски Петар I Петровић Његош

покрај манастира Савине, а о самим борбама не саопштава ниједан детаљ. Цвјетковић је у *Автобиографији* описао и други свој сусрет са Петром I, када је по налогу архимандрита и игумана савинског Никанора Богетића отишао на Цетиње, у новембру 1809. године, да би га митрополит произвео за ђакона. У Котору је наишао на “црногорском пазару” на митрополитовог брата Саву, који је га је препоручио људима с Његуша, како би га отпустили све до Крстаца, а одатле да му покажу пут до Цетиња. Уз помоћ добронамјерних пастира Цвјетковић стиже у цетињски манастир, гдје га је митрополит прихватио благонаклоно и брижно као да се ради о монаху по чину и годинама њему равном, а не о младоме постриженику којег је тек требало произвести у чин ђакона. Петар I га је почастио ракијом од аниса, распитивао се за многе познате људе из приморја, а затим се постарао да га угосте добром вечером и смјесте на починак. Митрополит на жалост није могао испунити жељу Цвјетковићеву, јер је већ био именован епископ далматински Краљевић, којем је бокелска епархија припадала, па би то значило непримјерено мијешање у канонске послове који црногорскоме владару и митрополиту нису припадали. Ма колико био зловољан што му се није остварила жеља да напоскон постане ђакон, Цвјетковић наглашава да је отишао са Цетиња испуњен радошћу што је непосредно упознао старог митрополита, поготово што га је овај утјешио да буде стрпљив и предан вјери, а да ће ђаконство доћи као награда за преданост и смјерност.

Прави заплет у Цвјетковићевој *Автобиографији* отпочиње од склапања руско-француског мира средином 1807. године и уступања Боке-Которске Наполеону. Тада настају стална сумњичења и отворено подозрење власти према братству манастира Савине, што је кулминирало великим (подметнутим) пожаром у овоме храму у јесен исте године. По замонашењу, у новембру 1808. године, Цвјетковић наглашеније биљежи збивања у српској православној цркви у Боки и Далмацији, а од ступања на сцену епископа Венедикта Краљевића 1810. године његово казивање постаје најприје посредно, а од 1811. године и ступања у епископову службу, и непосредно, аутентично свједочанство и прворазредни извор о збивањима у православном епископату у Шибенику у наредној деценији.

Значајна улога коју ће епископ Венедикт Краљевић добити у Цвјетковићевом животопису, обавезује нас да укажемо

на основне податке из његове свјетовне и монашке биографије.⁷ Рођен је 15. јануара 1765. године у околини Солуна, а закалуђерио се у манастиру Свете Анастасије недалеко од роднога мјеста. Године 1806. Дабробосански митрополит га је посветио за титуларног епископа кратовског, а од 1808. године, када је основана далматинска епархија, почиње његова интензивна борба да постане епископ далматински. У борби Далматинаца против доласка Француза, Краљевић се опредјељује за Француску, због чега су га аустријске власти ухапсиле и интернирале. Са доласком Наполеона и Француза у Далмацију, Краљевић је 1910. године именован за епископа, а епархијом је у почетним годинама управљао на велико задовољство православних Срба. Пошто га за све вријеме француске власти у Далмацији, аустријске власти нису признавале за епископа, са падом Наполеона и повратком Аустрије у Далмацију, Краљевић долази у тешку позицију која га присиљава да прави штетне потезе за православну цркву. Односе са Бечом је поправио кад је 1818. године предложио да се у Шибенику оснује унијатско сјемениште, али је изазвао подозрење далматинских Срба и дошао у сукоб са најближим сарадницима, међу којима је био и Кирил Цвјетковић. Послије Шибенске буне на Духове 1821. године, у којој је дошло до неуспјешног покушаја атентата на њега, Краљевић се склонио најприје у Задар, а затим у Венецију, гдје је живио са високом пензијом све до смрти 1. фебруара 1862. Његова опорука, која је објављена у *Српско-далматинском магазину*, 1863. године, а коју је прештампао Димитрије Руварац на крају Цвјетковићеве *Автобиографије*, носи поруку покајања и тврде вјерности Символу Источне цркве.

Цвјетковићев однос са епископом Краљевићем у знаку је двију одјелитих етапа. Прве, до повратка са пута из Беча 1818, када је владика ишао на поклоњење цару Францу Јосифу I и када је идеја унијаћења далматинских Срба задобила коначну реализацију (тада је одобрено отварање у Шибенику православног далматинског училишта, али са учитељима унијатима из Галиције), а коју је Цвјетковић непогрешиво наслутио и одлучио не само да неће бити њен учесник него да ће опасност “Шибеничанима тајно обзнанити”(91). И друге, до средине 1821. године, када је Краљевић одузео Цвјетковићу шибенску парохију и послао га за игумана манастира Крке.

7 Сава Вуковић, Еп. Шумадијски, Српски јерарси од деветог до двадесетог века, Београд, 1996, стр. 64-65.

Почетне године њихове сарадње у знаку су уважавања и повјерења. Владика повјерава Цвјетковићу најделикатније послове, као што је вођење економије епископског двора, води га у мисије обиласка и контроле манастира и цркава у Далмацији и Боки, а заузврат га награђује брзим напредовањем у свештеничкој хијерархији (године 1814. именује га за архиђакона, 1815. за свештеника, средином 1817. именује га за пароха шибенске епархије, а крајем исте године и за протосинђела). Период од 1818. до 1821. у знаку је разлаза и обостраног подозрења због унијатских циљева епископа Краљевића, те отвореног стављања Цвјетковића на чело противника уније. Но и поред тога, Цвјетковић не скрива Краљевићеву знатну популарност и углед међу Србима у Шибенику непосредно по устоличењу за епископа. За нас је индикативан примјер тога расположења приказ испраћаја епископа у Беч 1818. године, у мисију тражења дозволе за отварање православних школа у Далмацији. Тада је извјесни стари и угледни Шибеничанин Георгиј Поповић овим ријечима пожелио владици срећан пут: “Високопреосвјашчењејши господине! Ви одлазите у Беч да иштете школу за нас, која је за нас тако нужна као хљеб што једемо, но знам и то да наш двор има неку потајну жељу и тежњу за унијатство и настоји да га могу свуд увући, зато молимо вас, господине, Бога ради не изневјерите нас, а ако се бојите, да вам неће хтјети плату давати, ево ми који смо овђе учинићемо вам писмено, и наша добра утврдити, без да нама како други ни крајцаре не да, да ћемо вама толико плаће давати, колико сад од цара имате...”(112-113). Краљевић их је тјешо и разумјеравао овим ријечима: “... Не бојте се љубезни моји, Боже сачувај да ја би о томе што и помислио, а камо ли учинио, волио би као најпростији калуђер живити, пак најлакше без никаква благодарјанија бити, него то учинити”(113).

Да би показао колико је Краљевић био способан да брзо придобије људе и да их одушеви својом појавом, Цвјетковић као најрјечитије свједочење наводи писмо Герасима Зелића, упућено из Сплита 1808. године пароху шибенском Исаји Омчикусу. Иако се већ тад наслућивало да ће Зелић и Краљевић бити љути конкуренти за мјесто далматинског епископа, Зелић је након првог сусрета с њим био готово егзалтиран, тако да у поменутом писму наглашава “да је срећу имао целивати десницу г. епископу Краљевићу, нададајући, којико је свијета прошао, да благоговјетнијег епископа као овога није видио, а особито јунака”(31).

Нарочиту умјешност Цвјетковић исказује у поступној мотивацији казивања о разобличењу унијатске идеје и свом трагичном животном страдању и расплету. Чини то готово узгредно кроз казивања појединих епизода које су у лабавој вези са главним догађајем. На примјер, када га је 1811. након посјете Боки-Которској повео са собом владика Краљевић у Шибеник, Цвјетковић то коментарише сљедећим ријечима: “Ја се почех спремати што прије могах, не воображавајући каква ће ме несрећа тамо дочекати”(72). На путу према Дубровнику, гдје га је епископ чекао, случајно се сусрео и запутио са солдацима, а житељи Жупе дубровачке су вјеровали да га спроводе: “Ходећи ја овако са солдацима, видећи ме житељи они говораху међу собом: о сироме младога попа, како га солдаци воде, ово ја слушајући смјејао сам се у себи, не надајући се, да ће ме таково што кадгод постићи”(75). Поновни долазак аустријске власти у Далмацију септембра 1813. Срби су дочекали као ослобођење, али већ тада Цвјетковића раздире нејасна слутња да та војска својим уласком у Шибеник доноси зло: “Кад их видјех, она радост која час пре бјаше обузела моје срце, и онај час нестане је, него на мјесто ње обузе ме нека туга и жалост таква, да је описати не могу, и сви који су са мном у реченом звонику били, то су на мени примјетили, и питали су ме: шта ми се догоди, и ја нијесам знао шта да им отговорим, и тако ми је то за дуго трајало, и вавјек нека жица остала, која се с посљедњом гором сојединила, како што ће се видјети”(80).

Посебан осјећај за поступну најаву крупних и драматичних збивања и за њихову литерарно увјерљиву интерпретацију Цвјетковић исказује у опису снова, као увјерљиве реакције подсвијести на опасност која се надвијала над Србима у Далмацији. При томе он моли читаоца да његову причу о сновима “не прими за досаду” и да га “не би за сујевјерна држао, јербо нигда такви нијесам био”(103). Напротив, каснији догађаји дају му за право да устврди како “посредством таквих снова, Бог који пут њеким сакривеним от чловјеческаго ума начином, предсказује нам предбудуће случаје”(103).

Онда када су сумње у опасност од унијаћења постале конкретне, када су у Задар стигли учитељи унијати, те када је незадовољство у народу постајало све очигледније, а презир и бојкот епископа нескривен, Цвјетковић открива своју праву активистичку природу. Са ђаконом Андријом Личинићем дошао је до скривених писама секретара епископије Марка Руђерија,

која су била потврда завјере, и њихове преписе раздијелио широм Далмације, саставио је писмо Бечком двору, у којем су свештеници далматинске епископије тражили смјену владике Краљевића, и тиме се и против своје намјере наметнуо за предводника и стожера побуне. Ђакон Андрија Личинић је био срећније руке од Цвјетковића и успио је да побјегне испред аустријских власти само захваљујући томе што га је епископ Краљевић отпустио из службе још у љето 1820. године. Отишао је најприје у Трст, одатле је кришом побјегао у Котор, а из Котора у Црну Гору. Аустријске власти су тражиле од Св. Петра Цетињског да им изручи Личинића, иза чега је младић прешао у Србију, а из Србије је отишао у Русију.

Једновремено, Цвјетковић води психолошку игру с противницима. Према епископу не показује отворену нетрпељивост, чак и када га он упорно покушава навести на погрешке у чинодејствовању (тражи од њега да обави вјенчања против правила канона), како би га удаљио из Шибеника, а Марка Руђерија непрестаним комичним досјеткама, потом и ироничним и заједљивим опаскама, наводи на психолошко и морално разобличење. Отуда елементи комичног у Цвјетковићевој *Автобиографији* нису никако успутна појава већ имају улогу психолошког катализатора, самим тим и литерарног поступка карактеризације цјеловитог портрета људи који су покушали поунијатити далматинске Србе.

У том смислу, нарочито је упечатљива епизода у којој комично постаје средство саопштавања непријатне истине (“сунути истину у лице”). Извјесни Ноко Фумиш из Книна једанпут је у епископској канцеларији на Цвјетковићево питање о тада актуелном доласку руске флоте у Јадран, на чијој ће страни бити, унијатској или руској, упро прстом у Руђерија и узвикнуо: “Пасје вјере, оно вам је унијат”(122). То је, наравно, изазвало смијех присутних, али је непријатна промјена код Руђерија била очигледна. То су Цвјетковић и Личинић искористили да га и даље боцкају, да би му на крају прочитали поспрдну католичку далматинску молитву “бокунић Бога”.

Касније нетрпељивост између Цвјетковића и Руђерија постаје очигледна и манифестује се у поступку редуковане комике (иронија, циничне досјетке, саркастичне инвективе). Навешћемо само неке примјере. Када су октобра 1819. Краљевић и Руђери отишли у Боку-Которску, Руђери пише Цвјетковићу о опасности коју су претрпили на немирном мору и подругујући

се наглашава да су их од такве опасности могле сачувати само његове молитве, те да то и убудуће чини. Овај му на то иронично узвраћа: "... Чисто сам као предвидио, да ће вас какво искушеније снаћи, зато сам свесрдно за вас се Богу молио, којему благодарим да ме грјешнога услишио и вас спасио, за то г. Марко узмите се на ум, ово је неко мало претсказаније за вас"(131). Након уобичајене посјете владичанском двору и поласка на редовно црквено богослужење, Цвјетковић води овакав дијалог након Руђеријеве заједљиве опаске да се помоли Богу и за њега: "... За моје пријатеље ја се вазда Богу молим, а он отговори ми: ја не видим никаква напретка от вашије молитава, а ја њему рекох: то је знак да сте маловјерни..."(151).

Цвјетковић и широке размјере отпора који је обичан свијет показивао према епископу, у виду бојкота богослужења која је држао, поздрава на улици и слично, такође предочава у форми комичних ситуација. У функцији потпуне детронизације његовога ауторитета је епизода са шибенским комесаром Буровићем, који је наивно вјеровао да својим пријетњама и притисцима може заплашити Србе и натјерати их да поздравима одају поштовање Краљевићу: "Онда је он отишао к владики (ваљда су се договорили), и с њим изиђе у шетњу, и кад је већ готово на крај пољане с владиком био, ал ето ти наши се враћају са шетње, и кад су већ близу били, да покрај њих прођу, а комесар прихвати се за свој кlobук, пак наше с њим махајући поздраву, а наши сасвим учине се и невјешти колико да га нијесу ни виђели. А народ кога је пуна пољана била, смјејао се, а и сами комесар обазрео се, и гледајући на оне, који су близу били, пак се смјешио..."(181).

Као особен доказ игнорисања Краљевића и његових заштитника и ментора предочена је комична ситуација произишла из неочекиваног фарсичног обрта. Власти шаљу у Шибеник војну јединицу да би демонстрацијом силе и својим сталним присуством умирила Србе. Солдати су ушли у град са напуњеним и напненим пушкама, али умјесто очекиваног отпора шибенски младићи су им се подсмјивавали и намигивали једни другима: "А наши младићи који су у продавницама били на вратима су стајали, и један другоме намигивали и смјејали се, а солдати видећи гђе се ови смјеју, и они су се смјејали, мислећи да ови со тим њих поздрављају"(149).

Када пише о људима и догађајима везаним за судбоносне године свога живота, Цвјетковића карактерише одмјереност и

објективност. Уочљиво је настојање да се сопствена улога не прецијени, а поступци не уљепшају или оправдају, што је готово редовни пратилац мемоарског казивања. Напротив, Цвјетковић има разумијевања и за туђе погрешке, не оправдава их, али их прихвата без једа и мржње. Карактеристичан је у том смислу његов однос према крупском архимандриту Герасиму Зелићу, генералном викару за Боку-Которску у вријеме француске управе. Мада је имао и личне разлоге за реваншизам, Зелић због сукоба са игуманом манастира Савина намјерно није хтио да зајакони младога Цвјетковића, и мада је нерасположење у Боки према њему било велико због грубог и непромишљеног опхођења према свештенству (једанпут је у манастиру Прасквица у Паштровићима у љутњи размонашио једнога свештеника), Цвјетковић му је одао признање за борбу против Краљевићевих унијатских планова и жали због његовог прогонства из Далмације 1820. године: “Ове исте седмице, на правду Божију говеран удали от отечества ни крива ни дужна Крупскога архимандрита г. Герасима Зелића, који је у Будиму свој живот окончао, колико огорчен лишен отечества, толико утјешен, што је у овом невин био, кога ће име бесмртно међу нама живјети, за познато добро, које је отечеству учинио”(161).

Са нарочитим пијететом Цвјетковић пише о двојници угледних српских писаца тога доба: Павлу Соларићу и Сави Мркаљу. Соларића је упознао у Млецима, када се 1816. године с Краљевићем враћао из тршћанске аудијенције аустријском цару, те кад су посјетили поред Венеције и Падову, Модену, мјесто Аркву у којем је живио Франческо Петрарка и слично. Цвјетковић наглашава да је за вријеме боравка у Млецима свакога дана једном или два пута ишао код Соларића, који се веома благонаклоно односио према њему. Пошто је Цвјетковићу поклонио тада популарну своју књигу *Мати Србија и син Србин*, Соларић износи идеју о томе како је намјеравао доћи у Далмацију и предложити епископу отварање српских школа. Према тој замисли требало је најприје прештампати значајне црквене књиге и на том темељу започети снажан просветитељски талас младих људи. Кад је, одмах по повратку из Млетака у Шибеник, у августу 1816. године, Цвјетковић са Краљевићем обилазио Имотски, Сињ и манастир Драговић, пронашао је за Соларића тада већ ријетке и драгоцјене примјерке Доситејеве *Буквице*, а затим му их је касније, заједно са још неким сачуваним рукописима Доситејевим (писма и стихови), послао био у Трст

1821. године. Међутим, Соларић је умро на Богојављење исте те године, тако да га Кирилова пошиљка није затекла у животу, а накнадно је прослијеђена Димитрију Фрушићу.

Из Цвјетковићевог свједочења, може се закључити да су иза познанства у Венецији Соларић и Цвјетковић водили плодну преписку, у којој је, између осталог, Соларић са стрепњом упозоравао на надолу опасност од унијаћења далматинске православне епархије: “За Бога што мислите? Ето очевидно се зна, да су учитељи, који су у Задар дошли, унијати, сљедователно да иду на то и наш народ да поунијате. За то немојте отлагати време, него настојте и радите удалити то от вас, да се с нама други народи не титрају. Цар не захтева от свога народа друго него вјерност и приврженост, за то обратите се к њему с молбом а такођер и г. митрополиту Стратимировићу”(135). Цвјетковић је доцније и сам тражио савјете за најбоље начине разобличења унијатске идеје у Далмацији.

Сава Мркаљ је дошао у Шибеник из Дубровника управо у одсудним годинама. Насупрот устаљене представе о контемплативној природи овога пјесника, из Цвјетковићевог запамћења сазнајемо и другу, активистичку страну његове личности. Одмах се као писар владичанског двора укључио у отпор унијатској идеји. Тако је, на примјер, преводећи на италијански језик једну “поругателну” пјесму против Венедикта Краљевића, коју је добио полицијски заповједник у Шибенику, и поред строге опомене да је “никоме ни за живу главу не каже”, направио препис и “тајно <га> показивао и читао, но и веома се радовао <...> и благосиљајући похваљивао сочинитеља”(174). Са учитељима унијатима, по њиховом доласку у Шибеник, често се упуштао “у препирку о догми”, тако да “нијесу с њим на крај могли изићи. Најпосље носио им је и *Глас народољубца*, сачињен от Лукијана Мушичког, и читао га је њима. <...> Они су га питали: ко је дозволио ону књижицу печатати? Он им је отговорио: цензура”(177). На Цвјетковићеве савјете “да се толико дубоко с њима не упушта, да га не би каква бједа снашла”, одговорио је: “Хоћу да би знао не знам што претрпјети, доказујући им заблужденије римске цркве, писање от њиови сочинитеља, и какви су они, који за тим настоје, и они који се за њима поведу. Бранићу мој закон и цркву колико више узмогу, и учићу свакога што боље будем знати, да постојан и тврд у вјери буде и своју чест и завичај, који се ни за какво благо купити не може, да чува и брани. Ово ћу чинити колико из дужности,

толико не би ли ми Бог опростио једну моју несмисленост, коју сам био наумио учинити. (Ово ми није био казао, шта је био наумио учинити, нити је пристојно било да га питам). Јошт ми је исти Мркаљ говорио, ако дочека кад буду испит полагали, да ће им такве вопросе задати, да ни ученици ни учитељи, неће знати отговорити” (177).

Цвјетковић не просуђује о савременицима исхитрено, зато од њега нећемо чути ружне ријечи ни о главним противницима. Једанпут је, истина, за Руђерија, описујући његову љутњу, написао да се “срдио и трзајући се лупао ногама о тле грдећи и псујући мене као прави берекин и пјацирол као што јест и био...” (236). Превасходни му је циљ да увјерљиво предочи догађаје и улогу појединаца у њима, а читаоцима препушта да сами изводе закључке и оцјене. Отуда његово свједочење и карактерише висок степен објективности, документарне увјерљивости и ненаметљиве читалачке пријемчивости.

Књижевни таленат Кирила Цвјетковића нарочито долази до изражаја у опису слика са путовања, те у карактеризацији савременика. Пошто је носио у себи нескривену страст за путовањима, вјероватно би његов животопис био знатније испуњен путописним записима и епизодама, да су се оствариле његове жеље, најприје да путује у Русију да учи школе, са руским мајором Симеоном Ивановићем, у јесен 1807. године, а потом 1808. године да иде у Турску да учи живописање, за шта је Цвјетковић имао талента, са мајстором, свештеником Симеоном Лазовићем,⁸ који је израдио раскошни иконостас Велике савинске цркве, да га судбина није спријечила у томе. Године 1813. епископ Краљевић је намјеравао послати Цвјетковића с неким француским официрима преко Босне у Цариград, како би завршио за њега неке послове код тамошњег патријарха, али се то путовање није остварило због Наполеоновог пада и неизвјесног положаја Краљевићевог у Далмацији. То је и разлог што је Цвјетковић био у прилици само да путује у Црну Гору, преко Његуша и Крстаца, до Цетиња, затим лађом од Боке до Шибеника и натраг, да обилази далматинско залеђе, а потом је као Краљевићев секретар често био његов пратилац приликом путовања, између осталог и до Трста, Венеције и Падове.

⁸ На основу истраживања савинских докумената Горан Ж. Комар је уочио да је у Цвјетковићевој Автобиографији погрешно записано да се ради о Симеону Лазаревићу.

Нарочито је упечатљиво описано прво Цвјетковићево путовање у Шибеник, у јулу мјесецу 1811. године, на лађи капетана Марка Рађенковића из Топле, из којег издвајамо лијеп опис Омиша. Путника нарочито импресионира природни амбијент овога градића смјештеног крај мора под једном каменитом планином, а затим описује ушће ријеке Цетиње у море, предочава тврдињу која је могла бранити град подједнако са мора и сува, а опасану великим каменим бредима и слично. Најпотпунији путнички запис Цвјетковић оставља о манастиру Крка, који је посетио у касно љето 1811. године. Најприје описује архитектонски облик и унутрашњост манастира, при чему нарочито издваја предивни камени звоник, а затим указује на љепоту ријеке Крке и богатство поднебља. Педантно је издвојена и описана знатна манастирска имовина, са богатим стадима, родним виноградима и бујним пољима кукуруза, да би на крају представио и манастирско братство, те бројне проблеме које су им приређивали римски бискупи за владавине Млетачке републике.

Значајне путописне епизоде Цвјетковић исписује приликом приказа Краљевићевог путовања у Трст, а потом и у Венецију и Падову, у прољеће и рано љето 1816. године, на аудијенцију са аустријским царем. Као епископов сапутник и битан члан шибенске делегације, Цвјетковић са много пажње описује како су из Задра, преко Обровца, Велебита, Госпића и Ријеке стигли у Трст 22. марта, а затим исказује своје велико разочарање које је доживио када је први пут угледао цара. Сваки каснији сусрет с царем Цвјетковићу је био подједнако смутан и непријатан, а нарочито га је поразио Краљевићев сусрет са кнезом Метернихом, из чије снисходљивости се јасно наслућивала државничка намјера овога утицајног политичара да придобије српског епископа за подмукле унијатске планове. Цвјетковић је већ тад почео да наслућује каква се опасност надвила над далматинске Србе, тако да више пажње посвећује образлагању својих сумњи, него узбудљивом путовању по немирном мору у Пиранском заливу, те дивним описима италијанских предјела, прије свега Венеције, Падове, Модене, или мјеста Аркве познатог по томе што је у њему живио Франческо Петрарка, а затим у повратку и Пирана и Пуле. Цвјетковић нешто потпуније описује замак и посјед Дуке од Модене, са богатом галеријом древности, са воденим површинама и рибањацима, са великом шумом препуном различитих животиња и слично. Када је ријеч о сусретима са значајним личностима, највећу пажњу са пута по

Италији посвећује српском књижевнику Павлу Соларићу, којег је упознао у Венецији, успоставио с њим блиске и пријатељске односе, касније крунисане драгоцјеном преписком.

По својој аутентичности и актуелности, по објективности и литерарној комуникативности, *Автобиографија* Кирила Цвјетковића је прворазредан докуменат за употпуњавање слике о културној, вјерској и политичкој историји Срба у Далмацији у почетним деценијама XIX вијека. Она је, уз још нека дјела мемоарскога и историјскога карактера (*Житија* архимандрита Герасима Зелића, објављеног 1823. године, књиге Милорада Медаковића *Преписка о унији далматинског епископа Венедикта Краљевића са аустријским правителством*, објављене 1863. године, те сјећања монаха Спиридона Алексијевића, објављених под насловом *Споменак Милорадов* у задарском *Гласнику Православне далматинске цркве* између 1904-1906. године), и поуздано свједочанство о годинама које су претходиле и у којима се одвијао покушај унијаћења далматинских Срба.

Цвјетковић је на сваки начин поносно истицао своје бокелско поријекло. Једанпут се на циничну опаску Марка Руђерија да је тврдоглави Бокел ударио по грудима и узвикнуо пркосно: “Вазда прави и вјерни син мога отечества!” (170). Не сумњамо да му је та карактерна црта и помогла да истраје у вишегодишњем тамновању и страдањима. Ако доиста постоје личности које у националној литератури и историји опстају као поуздани свједоци и учесници незаобилазних збивања епохе, онда је Кирил Цвјетковић несумњиво један од њих, а задатак нашег савременог доба је да му ода заслужено признање и препозна адекватно мјесто, подједнако у жанру српске мемоаристике, као и у историји Српске православне цркве, а да његову свету жртву и подвижништво овјенча канонизацијом и посвећењем његовог имена.⁹

Преузето, уз сагласност о. Гојка Перовића, из зборника (у припреми за штампу – издавач Митрополија Црногорско-приморска) о Кирилу Цветковићу.

⁹ Предлог за канонизацију и посвећење Кирила Цвјетковића, потекао је 1898. године од протојереја Димитрија Руварца, приређивача рукописа Автобиографије. Потом је сличан предлог за канонизацију часног оца Кирила Баошићког обновио у прољеће 2000. године Горан Ж. Комар, истраживач архивских докумената који свједоче о бокелској српској прошлости.

КУЛТ ЦРНЕ ГОРЕ И СРПСКИ РОМАНТИЗАМ (2)

ЦРНА ГОРА - “ДРАГО КАМЕЊЕ”
у поетском мозаику Бранка Радичевића

За младе српске романтичаре Црна Гора је оаза пјесме и слободе у ширем националном простору. За њих је Његошева земља упориште хероике, полигон сталне борбе са Турцима и поетско ходочашће. Сliku такве Црне Горе Радичевић пјеснички ствара у својој поеми “Пут”, додијеливши јој предодређену поетску архитектуру и овоземаљску љепоту. Радичевићева космогонија и слика стварања свијета, библијска и маштовита, повезана и саткана у пјесниковој визији, дочара живу импровизацију боготворства васељене. Радичевића руководе библијски мотиви којима он додаје садржаје овоземаљског живота и употпуњује цјеловитост постојања. Земљи и њеним благодетима Бог је подарио животињски свијет, човјека обдарио за владање, уз жаљење што “свет красни и убави” није и раније саздао.

Посебно је пјесниково виђење и конструисање брдовите земље за коју се и сам Бог потрудио да је у светој врећи обдари чудним предивом, златом, здрављем и чврстином. Сазданим рељефом окружио је Бог себе, а истом дао коначан и лијеп облик:

Продера се она врећа света,
Испадоше брда свеколика,
Начини се једина гомила,
Начини се она српска дика,
Дика српска Црна Гора мила.
 (“Пут”)

Пјесничко богородство Црне Горе је емотивно, богоугодно, предодређено и освештано. Очигледно је Бранко светковином и милосрђем створио Црну Гору, обдарио је љепотом и дичењем, прогласивши је српском узорницом. Радичевићев емотивни савез са Црном Гором је присан и садржајан. Он има историјске темеље, српске коријене, епосне тековине, заједничку судбину, истокрвност и језикословље.

Репрезентативни и химнички су стихови из поеме “Пут”, они су рам истинског родољубља, пјесничка ода и поклоњење патријархално - устаничкој Црној Гори. Како гордо и поносно, једро и с ведрином дитирамбичног призвука, и с пуна гласа и срца, божански достојанствено пјева Радичевић:

Црна Горо, поносито стење,
Круне српске ти драго камење.
 (“Пут”)

Чини се да у свеукупној патриотској поезији нашег романтизма нема таквог родољубивог излива, поетског загрљаја, националног поуздања и поноса, сликовитости и топлине.

Бранка је заиста дирнула величина мале Црне Горе која је усамљена дизала слободарски мач и сва се завјетовала одбрани Српства, слободе, крста и славопојне традиције. Остало окружење је таворило под окупацијом у Србији и привидном слободом у Аустро-Угарској. Због свега тога пламтјели су наши романтичари па су жешће потпаљивали устаничку ватру и писали стихове - бакље за расвјетљење националног мрака и учмалости.

Романтичарски пламен, у животу и поезији, буктио је над Црном Гором, светиоником националног пркоса и отпора. Ту се одржао жижак свијеће поробљеног Српства послије вишевијековне, заглушујуће и стравичне турске морије на широком простору српског битисања. За Радичевића Црна Гора значи постојање и опстајање Српства. Она улива наду, лијечи ране, спасава што се спасит може, дозива и буди посустале, дјелујући у отпору натчовјечански својим примјером. Црна Гора је за Радичевића пјесничка напојница. Она га надахњује, оплемењује, враћа му поуздање, историјски освјетљава. Подсјећа га на нашу прошлост која зрачи и послије толико вјекова робовања под туђином. Од свега је остала да свијетли и подсјећа само Црна Гора, она чува и његује дух прошлих времена, слави традицију и чува образ и име својих предака и својих светиња. У њој је пјесниково савојиште, српско упориште и трајање, историјска споменица:

Успомено пребелога данка,
Ког се сећа Србин као санка!
Када гледнем твоје стене дивне
Срце младо у менека живне,
Јер овде послије Косова
Сунце српско грануло изнова,

Очистила с' она веља брука
Што окаља Србина са Вука.
("Пут")

Кроз симболику орла и романтичарску орнаменту Радичевић алегорично оздрављује задобијене косовске ране. Камен и слобода црногорска кријепе душу и посусталост, враћајући народну снагу, наду и утјеху. Уистину је и било тако:

Што утече испод сабље Турске,
Што на вјеру праву не похули,
Што се не хће у ланце везати,
То се збјеже у ове планине
Да гинемо и крв проливамо
Да јуначки аманет чувамо -
Дивно име и свету слободу!
("Торски вијенац")

У поеми је својеврсна црногорска хроника супституисана пјесничким импресијама које прерастају у необичан дневник сложеног поетског исказа. Потресно и језиво дјелује доминантна слика кланаца крвљу заливених, ономатопеично персонифицирана "звеча ножа и цика пушака".

Гледај десно, а погледај лево,
Свуда љути бојак и кршево,
Тако брата од Косова данка
Бој се тежак бије без престанка,
Све од јутра до мрклога мрака
Звеча ножа и цика пушака,
Низа кланце Црногорац врви,
Јо Турчину што удари први!
("Пут")

Једноставно живот у Црној Гори је борба непрестана. Застрашујући и стравични су призори одсјечених глава редом поређаних на коцима. Културна Европа и њени походници Црне Горе замјерали су владици Петру II на овој дивљачкој бескрупулозности и звјерству, пред чим се језик кочи, ум застаје и крв леди. Азијатска крвава сабља немилосрдно и незасито одсијецаше главе и чињаше звјерства које човјечанство запамтило није. Љути и рањиви Црногорци су схватили да "зло чинећи ко се од зла брани, ту злочинства

нема никаквога”. Земља је претворена у епопеичан при-зор, у пусто разбојиште, грдно судилиште, што јој даје стравичан, надреалистички изглед. Бојним покличем, спартанским васпитањем и ратоборним повојем све је повезано. Овдје сваки појас крвав данак даје. Насљедство је ратовање, четовање, прије рока часно умирање. Ратоборство је једина школа, највеће образовање и част, али и једини услов опстанка. У бесудној Црној Гори и није било другог пута, спаса, ни изласка. Радичевић његошевски запажа младе “соколиће” и њихову животну дресуру, судбински завјет и аманет, срчану прекаљеност и обвикнутост на бескрајну борбу. Овде је мала разлика између живота и смрти. Једно их спаја, чува и ваздиже - пјесма и образ. Сви су јединствени, у освети злопамтила. Гдје муж падне њега жена свети. Право умирање је погибија на бојним пољима. Свака друга смрт је пуко нестајање. Без одјека и лелека и витешког благослова смрт је срамна:

Украј њега седи љуба будна,
 Погледује господара свога,
 Моли за њ’ га Бога великога:
 “Та узми га када ти је воља,
 Ал’ га узми са крвава поља,
 Само дома јао не умори!”
 (“Пут”)

Рођен на кршу, у дивљини, пред беспућем Црногорцу је највећи иметак и храна поштовање народне светиње, а најбоље и једино васпитање сиротињске мудрости је развиискра црногорске части, чување имена и људских знамења. Црногорци су се рађали са Косовом, живјели са Косовом и за Косово главе давали. Радичевић је очигледно схватио устаничко вријеме, патријархални дух, романтичарски набој, Његоша и Мажуранића, а прије свега и изнад свега живот и ћуд витезова црногорских. Правда и истина у Радичевићевим стиховима о црногорском животу немају цијену, за њих се убија, свети, и јуначки глава даје. Црногорски витезови личе један на другога, топлином се и јунаштвом диче, душу за душу дају, без узмака гину. Радичевићев пјеснички албум Црне Горе је: историја, кодекс морала и витештва, манифест ратничке хероике и васпитања, огледало части и витештва, глорификација људског - црногорског спартанства. Овдје је све ратоборством задојено, али без њега не би било ни живота. Земља не прихвата тијела душмана, Турске главе су нишанска мета младима, “Црногорци кољу ка но

вуци”, осветнице љубе откинуту Турску главу међу драгом више гроба, то чини јединствену слику - крваву разгледницу турског зулума и црногорског отпора.

За лексикографију нашег романтизма и пјеснички језик родољубља свјеже су и нове Радичевићеве слике, пјесничке синтагме, емотивно - епитетске скице: српска дика, поносито стење, драго камење, стене дивне, срце младо, вита муња, што уз народну језичку сликовитост (бојеви вељи, крвави кланци, зелена трава) откривају пјесникову импресивност Црне Горе. Препознатљиви су Радичевићев деминутиви и хипокористике, добро упјевана и употребљена народна лексика: данка, санка, живне, бојак, соколићи, Српчићи, горица, нојца, што пјесничкој слици даје топлину и живост, а Црној Гори душу и трајање.

Химничко - дитирамбичан узлет, метафорично - емотивни набој, симболично - хиперболичан и алегоричан плет пјесничких слика (поносито стење, драго камење, српског орла крила, гнездо соколова, чеда твоја тврђа него стене, твоја слава још више небеса) чине Црну Гору јединственом романтичарском сликовницом и херојном у свеукупном раздобљу српске романтичарске поезије.

Радичевић како почиње тако и завршава: језиком емоционалних епитета са метафоричним спрегама угњежђује симболично, градацијом и хиперболом ствара култ Црне Горе и њених јунака. То је херојска висина и пјеснички клик. Изнад тога нема ништа више осим пјесме и славе.

Своју и људску и романтичарску љубав према Црногорцу “цару малом”, топло и распјевано изражава Радичевић, уводи га у братско коло јужнословенства које је играно у “Ђачком растанку”, у романтичарском загрљају, уз пјесму и вино, у заносу братског саосјећања, уз алегоричан призив против турског зулумћарства:

Црногорче, царе мали,
 Ко те овде још не хвали?
 Мачем бијеш, мачем сечеш,
 Мачем себи благо течеш,
 Благо турска глава сува,
 Кроз њу ветар горски дува.
 (“Ђачки растанак”)

Радичевићев доживљај Црне Горе пјеснички уоквирује и остале наше романтичаре заплускујући их оним дивним пјесничким валом: Црна Гора, поносито стење...

Он је успио да створи поетску слику Црне Горе, епску и драматичну, звучну, људску и живописну, стјеновиту и горштакчу, традиционалну, богоугодну и крепосну, живу и топлу, присну и ватрену, црногорску. А Црногорци су бићем и жртвама створили државу и уградили је у токове европског друштва и културе.

Одушевљен Црном Гором, владиком и пјесником Његошем Радичевић у свом препознатљивом стилу, хвалоспјевном и химничком, поздравља пјесничког генија стиховима узавреле и устрептале младалачке крви. Бранко изражава пјеснички немир, духовни несташлук пред узорним великаном поезије, схватајући да је његово стварање искрено и лично, и ако незрело. У пјесми “Петру Петровићу Његошу, владици црногорском”, написаној у Бечу 7. 1. 1848. године, Радичевић с усхићењем поздравља пјесничког суверена нашег романтизма својим младалачким, поетским изливима и шаље му по Владислављевићу преко Трста пет примјерака својих “Песама”, и пропратно писмо у стиховима. Из писма се препознаје и открива влаличина и Бранкова блискост и пријатељство. Неки у томе виде могућу везу Његошевих и Бранкових кола.

Поезија Бранка Радичевића је одјекнула у Црној Гори па је он био у жижи интересовања културне јавности. Занимљиво је истаћи неколико запажања и полемичких случајева везаних за њега, његово дјело и Црну Гору. Саво Вукмановић, у тексту “Бранко и Црна Гора”, “Стварање”, 6, Цетиње, 1953, стр. 368 пише: “У својим пјесмама, у родољубивом жару и заносу, он је исказивао мржњу према непријатељу, славио наше народне јунаке и нашу прошлост и прорицао будућност и јединство наших народа. У тој патриотској концепцији, стихови у којима пјесник пјева о Црној Гори и њеном јунаштву представљају његову најјачу и најтоплију инспирацију. Бранко је на више мјеста у својим пјесмама пјевао о Црној Гори и Црногорцима. Он је величао ову “милу” и “дичну” земљу и њене горштаке који су живот и славу мачем стекли”.

Четовање, бојевање и хајдуковање у Црној Гори прераста у епос, мит, поприма етосне садржаје и токове у народном пјесмопјевју, а тиме Црна Гора постаје пјесничка егзалтација, патриотски вал свих романтичара. Бранка је носила љубав према Његошу, а копнио је од жеље да посјети Црну Гору, како би писао надахнут на врелу историјских збивања и догађаја.

Шајкачки син, чудесни пјесник и позни романтичар Лаза Костић, у вези са Бранковим стварањем, запажа да се “његова машта врзла око Србије, око Црне Горе, око четовања хајдучких осветника, око Косова”.

Послије неколико година извјесног затишја и одсуства Бранкове поезије Црна Гора ће оживјети успомену на њега и у Подгорици основати пјевачко друштво “Бранко”. Ексхумацију Бранкових костију, пренос и дизање споменика на Стражилову прати Црна Гора у “Гласу Црногорца”, а пјесник и публициста др Лазар Томановић присуствује и прати овај чин. О томе Лазар Томановић пише: “Цио српски народ “од Пеште даж до Черне Горе”, од Драве до Тимока, одао је пошту Бранку Радичевићу, каквом није још ни једном свом сину. То бијаху ријечи и свечани тренуци, дотад невиђени, када нас тако раскомадане на државе и партије Бранко бијаше у једно коло ујединио; када ми тако поцијепани и завађени око његовог праха једним дахом дисасмо. Тај је епохални догађај у историји српског народа произвела самовласно и насилно Бранкова поезија.” (Др Лазар Томановић, “Зета”, Цетиње, 1885, број 3).

Приликом сахране пјесникових костију на његов гроб положен је камен с Ловћена и сребрни вијенац са црногорском круном који је послао књаз Никола Петровић.

Пред написима о Бранковој поезији у ауторству Лазе Костића и Драгутина Илића (“Црногорка”, 1885 и “Летопис” 1885.) који “омаловажавају” Радичевићеву позију устали су Лазар Томановић и Јован Липовац. Томановић пише у “Зети” (1885.) да, у Бранковој поезији има дубине, националног осјећања, стварног сликања живота, чак веризма и да је он прави и велики пјесник, раван Његошу. “У културној историји Србин има своју народну поезију, Његуша и Бранка.” (Саво Вукмановић, “Бранко и Црна Гора”, “Стварање”, 6, Цетиње, 1953. стр. 371.)

Пјесника младости, враголана, југословенског родољуба, распјеваног “птића” нашег народног језика и првијенца умјетничке поезије Бранка Радичевића волио је Његош и пјесмом исказао:

“У вилинском пјеваш колу
као славуј усред луга;
тебе за род пјесма грли
као небо вита дуга.”

(П. П. Његош “Бранку Радичевићу” Целокупна дела 2, Београд, 1927. стр. 322.)

Радичевићев пјеснички доживљај Црне Горе и полетно заједничко коло отвара романтизам и оживљује идеју југословенства. Она је постала сан и нада ондашње интелигенције свих наших народа. Њој се стремило, ишло, пјевало. Духу југословенства више

се тежило него што је било могуће. Раздвојени и потчињени наши народи под туђинском влашћу сањали су тај велики празник, ту братску светковину и радили на коначном ослобођењу. Сав 19. вијек је протекао у бунама, устанцима, у националном отрежњењу. Црна Гора је у томе предњачила и заиста била светионик националног ослобођења и перјанички дух свих јужнословенских народа. Како јој је било суђено тако је и радила. У томе је имала велико искуство и стекла угледну и завидну традицију. Послије смрти владара, владике и пјесника П. П. Његоша, који је боловао за уједињењем јужнословенских народа и ранопреминулог Бранка Радичевића, остала је нада и жеђ за националним ослобођењем и уједињењем, за самосталношћу наших народа.

ОСВЈЕТЉАВАЊА

ОСВЈЕТЉАВАЊА

**Предраг ДРАГИЋ КИЈУК:
СРБИ У ЕВРОПИ**

**Драган ДРИНЧИЋ:
ТОТАЛИТАРНИ
ЕВРОАТЛАНТИЗАМ**

Предраг ДРАГИЋ КИЈУК

СРБИ И ЕВРОПА

На једној конспиративној конференцији, која се догодила 1998. године, 3. и 4. јула у Берлину, потпуно сакривеној од јавности европских народа, на којој је учествовао и Владика Артемије, Кинкел ће изговорити реченицу која на најбољи начин одсликава стање Европе данас. На приговоре одређеном документу који се бави доусавршавањем Европе, документу у коме се за Србију предвиђа „санитарни кордон“, на приговор да у том документу нема довољно хришћанског језика, Кинкел ће децидирано и уз једногласно одобравање изговорити, рекао бих, аксиоматичан став: Европа није хришћански клуб.

Тамо где се нико не рађа, а живот вечно траје, започео је трајан сусрет српског Православља са Европом, у Хиландару, на Светој Гори. Тај сусрет ће бити врло плодносан и они који се баве историјом уметности знају да једна од најутицајнијих школа за портрете у историји Европе – Пизанска школа – која свој врхунац доживљава 1280. године, дугује своју уметност оним импозантним Богородичиним ликовима и портретима рађеним и у манастиру Хиландару. Биће то, чини ми се, и разлог да сусрет српског Православља и Европе допринесе и ближим односима и интересовањима Европе за Србију.

Неки од вас то знају, а неки можда не, да је и највећи Европејац, Данте Алигијери, у одељку „Рај“ Божанствене комедије, у 19. поглављу а 140. стиху, говорио о српским народним обичајима, о српском народу и краљу Милутину. Разуме се да се сусрет различитих религијских искустава и сусрет Европе са хришћанском идејом догодио много раније, практично 395. године, када ће Теодосије поделити Римску империју на Источну и Западну, створивши два царска центра и два Црквена центра. Почиње, не више сусрет већ прожимање Европе и Хришћанства, две различите цивилизације, који ће се завршити и християнизацијом Европе, а на жалост, и европеизацијом Хришћанства. Биће плодносни сусрети, у то време сасвим нексенофобични, јер оно што се данас сваком историчару и историчару идеја чини немогућим, десило се баш тако како ћу ја то овде изговорити: примајући Хришћанство, Европа се оправославила, јер европски народи су крштавани изворним

хришћанством, значи православним Хришћанством. Али тај процес се није одвијао нити у два смера, нити на корист византијске цивилизације и византијског центра који ће се држати Христових Завета. Врло рано ће доћи до покушаја да се изворно хришћанство тумачи на неки нови начин, и већ 794. године на Сабору у Франкфурту биће осуђен VII Васељенски Сабор, а на Сабору у Ахену 809. године званично ће бити догматизовано учење о исхођењу Светога Духа и од Сина – et Filio, касније једно од озбиљних раздора између Источне и Западне Хришћанске Цркве. Шта то значи? То значи да је христијанизација Европе почела врло рано са црквеним надоградњама које неће допустити да се Европа христијанизује у целисти. *Европа се охристовила, али се никад није ухристовила.* Стожерна тачка, стожерни стуб, стожер неспоразума шта заправо јесте а шта није хришћанство налази се (на срећу сада и на српском језику) у књизи Светог Јована Дамаскина „Извор сазнања“ која, не случајно, показује да се Источно и Западно Хришћанство разликује пре свега и искључиво, у јасним, прецизним термилошким тумачењима. Дакле, малочас нисам био сасвим у праву: Цар Теодосије јесте извршио поделу Римског Царства на Источно и Западно Римско царство, тиме поделио и будућност хришћанске цивилизације Европе, али се она уистину десила, што увиђамо читајући Светог Јована Дамаскина, одлуком Халкидонског Сабора, дакле 451. године, одлукама IV Васељенског Сабора.

Има ли то икакве везе и утицаја на потоња времена и свет данашње европске цивилизације? Да ли та Европа која се охристовила, али се није уистину ухристовила, носи назнаке неке необичности у односу на друге, пре свега источне и изворно хришћанске народе? Рекао сам вам малочас, та подела ће се уочити врло рано, далеко пре Велике шизме 1054. године, али оно што желим овом приликом да истакнем то је нексенофобичност код људи духа и то је оно што је најважније – дух се не може ограничити политиком.

Тај дух ће непрекидно користити дарове својих рођака, макар их неразумевајући увек исправно, и зато ће највећи хришћански философ IX века у Европи, Јован Скот Еригена или Ериугена (врло сумњиве ортодоксности, човек који много тога није разумео, чије је учење о божанској предестинацији осуђено), али ће он здушно преводити целокупна дела Псеудо-Дионисија Ареопагите и Максима Исповедника.

И касније када дође до сукоба у оквиру европске цивилизације, он се неће тицати духовног света. Највећи Византинац свога времена, Генадије Сколарије, из 15. века, професор философије на Царском Универзитету у Цариграду, оном Универзитету који је за седам векова старији од Универзитета у Болоњи, представник византијског хуманизма, философ ренесансне ерудиције, преводи Тому Аквинског, целокупна његова дела; он, такође, пише коментаре и на Аристотелова дела.

ЗДРАВО ДРУШТВО

Таква искуства нам говоре о различитим приступима према хришћанској идеји и како она доприносе измени не само индивидуалне већ и колективне биографије. Ова искуства актуализује и биографија расхристовљене Европе. Зато смо данас пред важним питањем, пред питањем највећег искушења у историји људске цивилизације, највећег зато јер свет живи у времену када може сам себе потпуно да уништи и када је опет на испиту такозвана грађанска етика која од античке Грчке до дана данашњег покушава да одбрани човека од њега самога. Шта је то онда за српски народ, после процеса сатанизовања, важно у његовом заједничком корачању са Европом? Пре свега, не би требало идеализовати ниједан политички систем, па ни демократски. Али нема у историји идеја и политичких доктрина ниједне успешније творевине од демократске. То је разлог да искуства демократског света, заједно са осталим народима Европе, Срби треба да деле и да прихвате, уз сву обазривост, као и да морају бити ослобођени фанатизованог прихватања било какве идеје. Уосталом, демократска Европа је изнедрила Хитлера! Хитлер није узурпатор! Хитлер је на демократским изборима дошао на власт! Сваком нормалном је јасно да се за такву врсту демократског искуства не би требало борити и да, у то сам уверен, такву врсту демократског искуства српски народ никада неће подржавати. Постоји још једно искуство, захваљујући хришћанској идеји и Хришћанству које ће политичка Европа надоградити и претворити у најважније учење и доктрину савременог света. То је доктрина Карла Попера о отвореном друштву, јер само отворена друштва не допуштају стварање недемократских механизма, стварање тоталитаристичког устројства и, разуме се, стварање тираније над појединцима и над колективитетима.

Али, нетачно је да је отворено друштво друштво слободе и милосности. Сви они који су бомбардовали Србију 1999. године припадају такозваним отвореним друштвима. Дакле, није реч нити о демократском, нити о отвореном друштву коме треба да тежи српска интелектуална мисао данас. Шта је то што ви можете и треба да понудите свом народу? Уз све предности које дају демократска друштва и уз сва искуства која дају теорије о отвореним друштвима, морате му понудити здраво друштво. У здравом друштву имаћете праве институције које брину о владавини права, имаћете институције које могу да заштите и појединце и колективитет од сваке врсте изопачености и патологије, а таквих је данас, на прагу 21. века, све више. Залажите се, дакле, за здраво друштво, ширите идеју о таквом хришћанском и православном друштву у коме ћете и ви и ваш народ живети, ја сам убеђен на корист велике фамилије европских народа. Али да бисте са уверењем приступили свему томе, генерација ваших очева мора да се на прави начин одреди према оној старој изреци: „Када би младост знала, а старост могла“. Остаје, наиме, да старији учине све како бисте знали оно што вам може помоћи да не западнете у друштвену патологију. Имајте веру! Разуме се, преиспитујте своју веру, али морате имати и знање чија је упоришна тачка Истина. Без тог знања не можете градити здраво друштво. Све овде што смо чули ових дана су искушења која нам говоре како се тешко можемо бранити незнањем од свих патологија којима је био изложен, и још увек јесте, један од најдревнијих европских народа – српски народ.

Суочили смо се овде са проблемом језика, чули смо да се данас у деловима под међународним протекторатом или колонијалним статусом који данас имају Србија или Црна Гора, свеједно, поништавају трагови националног идентитета у који несумњиво спада пре свега језик, јер језик јесте, како је рекла најмудрија жена међу Српкињама, Исидора Секулић – дом народа; језик је кућа једног народа. Значи, имамо данас у Републици Српској и босански, а биће, изгледа, и у Црној Гори црногорски језик, на штету идентитета српског народа.

И могуће је, с обзиром на оно што смо малочас чули овде од господина Марка Марковића, о тумачима и теоретичарима који данас делују у Европи, могуће је, допустимо то, да можда и постоје та два језика, али нас претходно врло озбиљном научном аргументацијом неко у то мора уверити, а ја ћу за ову прилику

да вас подсетим на неколико догађаја. Када босански бан Стеван Котроманић Дубровчанима пише повељу, он у своме писму 1333. године каже да пише српским језиком. Могуће је, допуштам и то, да у тој Босни и Херцеговини, нарочито у Херцеговини, коју сви картографи Европе номинално одређују као Ducato di Santo Saba, дакле војводство од Светог Саве, можда јесте говорен српски језик, али да тамо није, и не мора законито бити, живео српски народ. И то допуштам, али и себе и вас морам да подсетим да су Матија Нинослав 1234. године, а Јурај Војсалић 1434. године у свим својим документима (а као што знате овај бан и овај војвода су живели у Босни), писали да су њихови поданици Срби и да они владају српским народом на својим територијама.

ОД ОВА ЧЕТИРИ ЈЕЗИКА ПОСТОЈЕ САМО ДВА

Морате се наоружавати знањем, јер вас оно једино може бранити од сваке врсте искушења, као што морате довести у питање један правно неваљан докуменат. Правници међу вама знају врло добро шта то значи. Тај правно неуређен документ се зове Дејтонски споразум, који је закључен између странака доводећи их у заблуду, и тај докуменат по природи ствари мора бити оборен на сваком нормалном суду. Дејтонски споразум довео је у заблуду потписнице тог споразума, јер је потписан, како то пише у преамбули, на босанском, српском, хрватском и енглеском језику. Од ова четири језика постоје само два. До данас још увек наука није утврдила нигде у свету, ни у Америци ни у Европи, да постоје босански и хрватски језик. Не постоји ниједан озбиљан лингвиста у свету који вам неће рећи да хрватски не представља ништа друго до загребачку варијанту српског или да тај такозвани босански језик не представља ништа друго него сарајевску варијанту српског језика. Од лексике до граматичких правила све је и у једном и у другом језику Српски језик и несумњиво да је Вук Караџић био у праву тврдећи да нити има Срба који нису штокавци нити има штокаваца који нису Срби, и то правило најбоље показује да није могуће у теорији о језику изборити право за такозвани хрватски, босански или можда црногорски. Ово све кажем зато да бисмо учили разлику од оних изворних начела и Христових Завета са којима се суочила Европа 395. године, односно, 451. године, па их транспоновала у својој еволуцији, стварајући нешто што је непознато изворном

хришћанству. Европа је укинула истину као основно начело хришћанства, па тако и Цркву: не постоји више Саборна Црква, не постоји више *ecclesia universalis*, постоји само једна тријумфална црква, освајачка црква, *ecclesia triumphans*, и то је одличје и интелектуалне мисли и политичке историје у којој је заробљена историја европског колективитета и европског појединца до дана данашњег. Та освајачка црква (борбена црква – *ecclesia militans*) или тријумфална црква не тражи вернике, она тражи поданике.

Када је Игњацијо де Лојола основао Дружбу Исусову 1540. године, основни задатак језуита је био да се шире на све четири стране света. Разуме се, већ 1597. ће бити протерани из Јапана, наредни век касније из Индије, и тако ће се завршавати једна за другом авантура коју ће народи плаћати веома скупо, као што је то случај са народима Латинске Америке. Али шта рађа та свест о тријумфу, та свест о непрекидној авантури освајања, шта је та *ecclesia triumphans* коренила у свести европског човека? Она је допринела и рађању перманентне протестантности.

Протестантизам је последица управо те доктрине тријумфализма и зато ће већ 1510. године Мартин Лутер ставити 95 теза на врата цркве у Витембергу и тражити реформу цркве. Као бумеранг се сада тријумфалној цркви враћају њена основна одличја, иако ни то није најважније. Појава протестантизма, међутим, условљава стварање окултизма, и зато ће се 1. маја 1776. године у свету појавити такозвано Велико бело братство, које у свом најужем кругу има деветорицу просветљених. Тада ће предавач канонског права у Инглштату, у Баварској, Адам Вајсхаупт, основати Илуминате или Просветљене са идејом да се мора створити светска монархија, да се мора успоставити јединствен светски поредак. Та врста окултизма ће ширити своју патологију и развијаће се подједнако како на европском тако и на европско-атлантском подручју и зато ће, само шест година касније, америчка република, инсталирајући велики печат, уписати у њега препознатљиво гесло држећи га се до дана данашњег. На Великом печату америчке републике стоји натпис *Novus ordo seclorum* – Нови поредак света, дакле, из 1782. године.

То су последице тријумфалног погледа на свет и те последице иду из једног патолошко-политичког стања у друго, оне се служе инструментализацијом и жељом за покорношћу својих поданика. Та инструментализација постаје присутна као најважнија полуга у историји доктрине владања човеком. Разуме се да је било мена у којима су се сукобљавале различите струје, различити интереси у оквиру такве цивилизације. Такав је случај био са Наполеоном, који представља политички земљотрес у историји Европе, револуцију у историји тријумфалне идеологије, јер је он свестан да је највеће упориште изопачености управо у тријумфалној цркви. Прво, 1804. године доводи папу да га крунише за цара, а онда га ставља у заточеништво од 1809. до 1815. Како ће се одвијати историја те квазихришћанске Европе? Разуме се да ће тријумфална црква узвратити ударац и она ће узурпаторима светског поретка и светске владавине 1870. године огласити оно што је папа још 1075. године обнародовао. 1870. године тријумфална црква ће одговорити царским узурпаторима тако што је донела декрет, примат о папској непогрешивости. То је, у најкраћем, историја једног квазихришћанског погледа на свет који је Европу и све народе у Европи коштао великог броја војних похода и, разуме се, који је унесређио многе народе света. Тај жиг који носи европска тријумфална црква, та потреба за инструментализацијом коју носи евроатлантска цивилизација остала је присутна до данас у политичкој обичајности европске и евроатлантске културе и држава у оквиру тих култура. Да наведем један пример. Ми живимо у времену стварања Европске заједнице, Европске Уније и то је добро што је тако. Ви сигурно знате да Паневропска заједница није идеја ниједног припадника тих великих и колонијалних и многобројних европских народа, то је идеја коју ће изнедрити после 1920. године један од највећих људи интелектуалне Европе – Димитрије Митриновић, који ће окупити око себе сва најважнија имена Европе тог доба: Папини, Кандински, Х. Ц. Велс, Бернар Шо; ниједног великог имена нема у то време којег не плени идеја Димитрија Митриновића да се створи Паневропска заједница, али не на сукобу, чији смо ми сведоци, већ на сусрету цивилизација.

Та паневропска заједница, и добро је данас да Срби живе у њој, јер прва природна српска припадност јесте припадност Европи, није се ослободила манира импровизације и инструментализације свега постојећег под капом небеском

и та обичајност је данас одлика политичког живота у Европи и политичког живота у Америци. Пример: у оквиру Европске Уније постоји Биро Цариградске Патријаршије на чијем челу се налази архимандрит Емануил Адамекис. Целокупна штампа Европске Уније (односно, Европске заједнице) тврди – шаљући свакодневно извештаје – да овај архимандрит у ствари представља свеправославну заједницу у оквиру Европског парламента, што је ординарна лаж. Та жеља за инструментализацијом одлика је и нове квазихришћанске културе. Примера има напретек. На једној конспиративној конференцији, која се догодила 1998. године, 3. и 4. јула у Берлину, потпуно сакривеној од јавности европских народа, на којој је учествовао и Владика Артемије, Кинкел ће изговорити реченицу која на најбољи начин одсликава стање Европе данас. На приговоре одређеном документу који се бави доусавршавањем Европе, документу у коме се за Србију предвиђа „санитарни кордон“, на приговор да у том документу нема довољно хришћанског језика, Кинкел ће децидирано и уз једногласно одобравање изговорити, рекао бих, аксиоматичан став: Европа није хришћански клуб.

Дабоме, антихришћанско расположење политичара није у сагласности са хришћанским расположењем народа. Понуђени пројекат „Доусавршавање Европске уније“ народ Старог континента би дочекао са радошћу и с вером да ће европски хришћани после 2000 година остварити саборну и заједничку хришћанску Европу. За Стари континент то има значај духовног успења, јер је досадашња историја Европе историја великих искушења, мржње, ратова и свих облика нехришћанских врлина. Али понуђуни документ је препун мањкавости, вероватно под утицајем инфантилних политичара и интелектуалне бижутерије америчких конквистадора у Европи. Према томе, непримерено је хришћанској цивилизацији да је одликује властодржачки трибализам, што малобројне народе доводи у неравноправни положај. Тај трибализам и наслеђени европоцентризам (како се истиче на странама 17, 20. и 23. понуђеног документа) не би требало да буду карактеристика најзад остварене хришћанске европске заједнице. Не постоји ниједан разлог (види стр. 26. овог документа) да се уводи престижно, примордијално одлучивање без сагласности других. Тек није дозвољено да се уводи инструмент преторијанског или инквизиторског маља (стр. 23) уместо лековитог принципа дијалога, који је Европа

ипак достигла. Овој истој патологији припада и доминантно опредељење у овом политичком документу по коме се мир успоставља применом силе, као што ће се применом силе обезбеђивати и економски интерес. Нови европски поредак, значи, подразумева сигурна тржишта, а то значи и безусловно обезбеђивање природних ресурса које Европа нема.

ЈЕДИНИ ЕВРОПСКИ РЕЗЕРВАТ

На страни 9. овог политичког програма Европе предвиђају се сиве зоне за регије које се нису довољно прилагодиле предвиђеном плану. Иста казна предвиђена је и за једну енклаву. Зар ово није довољан доказ да Европа пати не само од заробљености сопственом колонијалном биографијом већ и да је тешко оболела од неке врсте „новог хришћанства“. Зато би требало неопозиво рећи: неспојиво је стварање резервата у оквиру хришћанске заједнице. Европа мора да се одрекне политике расизма и протектората ако жели да достигне своју будућност. И даље, пројекат под називом „Доусавршавање Европске уније“ најконкретније помиње, као могуће неуралгичне тачке: Русију, Украјину, Белорусију и Србију (стр. 8, 15, 18 и 19). Посебно се наглашава албанско питање, а на уштрб свих осталих нерешених питања која би се, исто тако, у Европи могла политички исфорсирати: на пример Молдавија, Корзика, Шкотска, Велс, Бретања, Галиција, Баскија и томе слично. После двоструких аршина, сатанизације и курдизације Срба – Европа не би смела да актуелне догађаје у Старој Србији (терор исламских фундаменталиста у регији Косова и Метохије) решава у оквиру окошталога и србофобичног традиционализма. А шта то у ствари значи? Сасвим прецизно, у првој Југославији албанска мањина је сачињавала 3,6% становништва, слично мађарској мањини од 3,3%. У трећој Југославији, насталој на рушевинама Титове комунистичке империје, одједном се проценат арнаутске мањине (Шиптари или Албанци) „попео“ до неких 90% захваљујући америчкој политичкој манипулацији. То значи да се стварни проценат Шиптара у Србији и у Југославији посматра у оквиру регије а не државе – иако су и у смањеној трећој Југославији, па и држави Србији, Шиптари мањина. Наиме, ако Арнаути на Косову и Метохији и представљају већину они су мањина у оквиру Србије где не прелазе 10-15% од укупне популације. Уосталом нигде се у свету не смањује државни

суверенитет због мањинског прираштаја. Према томе, питање неодељивости Косова и Метохије од српске државности сасвим је природна. Свака измена би представљала нови нацистички експеримент против православних Срба. Сама чињеница да су Косово и Метохија српска земља са хришћанском епископијом старом 1080. година и са око 1.300 сакралних објеката може се укинути једино изопаченом политиком, а то значи: не могу се решавати мањинска питања претварањем у територијална, нити се државнички интерес може претварати у етнички.

И више од тога: „Политички програм“ за доусавршавање Европе произишао је из наслеђене ксенофобичности и одликује га, повремено, историјски реваншизам. Како иначе разумети стратешко одређивање сивих зона (уочљиве за Украјину и Белорусију) и једне једине енклаве (Србија) коју би санитарни кордон издвојио из војног, економског, културног и политичког европског комонвелта. Није незанимљива и тактичка политика тихе доминације у односу на Русију, зашта се залагао Клаус Кинкел, али и форсирање Турске у европској политичкој будућности. То је и разлог што заговорници нехришћанске (мултирелигиозне) Европе – и европску Турску и балканске муслимане одређују као озбиљног и припадајућег партнера Европске Уније. Самим тим није ништа необично што је Кинкел, говорећи о косовској кризи у балканском региону, децидирано дао до знања да су „Срби губитници и да ће још губити у догађајима који следе“.

Ми се зато с правом на крају 20. и почетку 21. века можемо питати колико Европа јесте, доиста, данас хришћанска и не мање – колико је Америка, коју је Стари континент европеизирао, уопште хришћанска? Та иста тријумфална цивилизација нам обећава нешто друго, и зато ће 1990. године у Организацији Уједињених нација Џорџ Буш Старији изговорити ону познату реченицу да долази време новог светског поретка и дуге ере светског мира. Који је то мир од 1990. године успостављен и где? Треба ли да питамо о том миру народе у Србији, Републици Српској Крајини, у Црној Гори, у Републици Српској, Авганистану, Никарагви, Ираку? Разуме се да је то одличје једног накарадног хришћанског принципа када се саборност и *ecclesia universalis* и Хришћанска Саборна Црква, на жалост, успешно претворила у борбену цркву, а саборна култура у борбену цивилизацију.

Тријумфални принцип је завладао као најважнији принцип, он до дана данашњег није одустао од таквог квази-

хришћанског погледа на свет и зато морамо, свесни велике кризе у којој се налази данас хришћанска заједница у целини, разматрати и своје национално питање. Морамо поседовати свест о томе кроз какву је кризу прошла и у каквој се кризи данас налази глобална хришћанска заједница. Та криза је, рекао бих, на крају 20. века доживела свој врхунац и зато ће у Чикагу 1993. године бити одржан Светски парламент религија, са 120 заступника различитих религија и са 6.500 учесника. На Светском парламенту религија биће донета Декларација о новој светској етици. У Декларацији о новој светској етици не употребљава се чак ни номинално одређење Бог. Одредница Бог је замењена одредницом Виша реалност. И зато сви ви који сте се овде чудили над питањима застрашујућег образовања које се данас намеће српском народу морате схватити да је оно производ једне велике борбе коју је Америци успео да наметне и да се за њу избори представник такозване ситуационе етике, Џон Дјуи, који се од 1937. године бави реформом школства САД и који завршава своју победу 1973. године искључујући цркву из школе. Да ли је већ американизована Европа доиста само тај пагански злоћудни дух који жели да се обрачуна са милосношћу и лепотом Христовом?! Нисам сигуран да је Европа само то. Разлог више видим и у једној потреби која се раније није могла замислити у историји тријумфалне цркве. 2001. године биће донет један докуменат на коме се радило од 1976. године. То је Карта екуменика. Наиме, 2001. године, јануара месеца, у Портоу је објављена Екуменска повеља. Без обзира што није наишла на сагласност (сем Цариградске Патријаршије) свих Православних Цркава, она је доказ да Европа тражи свој праизворски идентитет, она показује да тријумфална црква уочава своје сопствене грешке. Први пут се у једном тако важном европском документу као што је Carta oecumenica појављује потреба да у времену антихришћанства, да у времену Новог светског поретка који жели да створи нову религију, мора да се успостави ближа сарадња свих хришћанских заједница уочавајући да она треба да буде основана на Никео-Цариградском Символу вере. Ово за историчаре Цркве у Европи јесте једна велика и важна новина.

Шта то значи за нас данас? То значи да када је у питању наш сусрет са хришћанским заједницама које су давно загубиле Христа, он мора да постоји, јер се сви налазимо заједно пред налетом једног новог, жестоког религијског фанатизма, нама још увек непознате религије која је у повоју, а то је Нови Светски

Поредак. Потребно је и треба да се интегришемо, али не би требало и не смемо да се асимилујемо. Нема разлога да не постоје дијалози са свим хришћанским заједницама било у Европи, било у свету. Православље није ксенофобично и није затворено, оно је екуменско само по себи јер је саборно. Разговори да, прихватање изопачености не. Не постоји ниједан разлог, да поновим, да се све хришћанске заједнице најзад после 2000 година искушења не удруже, али да будем сасвим јасан, ако ме нисте добро разумели или ако ја то нисам најбоље изговорио, не може се изворно хришћанска, дакле, ниједна Православна Црква ујединити већ само удружити са овим другим хришћанским заједницама. Не може се ујединити док се западне хришћанске цркве не ослободе тог великог историјског искушења кроз које су прошле и не ослободе управо тог тријумфалног погледа на свет који је стран изворном Хришћанству, односно, православној цивилизацији и, с тим у вези, коначно, треба одређивати нашу припадност Европској Унији. Ово наглашавање је потребно пошто треба разликовати политичке уговоре од јединственог културолошког арела. То значи да Србија јесте Европа и да је одувек била у Европи. Она је наша прва природна одредишна лука. Не постоји ниједан разлог да Срби здушно не дају свој допринос, као што су и до сада давали, тој модерној, савременој Европи. Али не могу прихватити нити тријумфалну цркву нити социјални дарвинизам као учење из Европе.

Сасвим једноставно: Срби у Европу да, духовно искуство Европе у Србе не. И то би коначно, чини ми се, можда било најважније да у тренутку у коме се налази српски народ морамо бити наоружани знањем и свешћу да будити савест света и своју сопствену савест не значи ништа друго доли служити свом народу. И макар тренутак изгледао изузетно озбиљан, тренутак светске катаклизме која је над главама целокупне планете, морам да вам кажем да не постоји ниједан једини разлог да Срби као народ западну у очајање. Као што су дошли дани Васкршње радости тако долазе и дани празновања у све српске домове ма где они били. Не заборавите да је у ситуацији која је била много тежа него данас један мудри човек отпослао поруку свом народу која је била кратка и гласила је баш овако: „Спаса нам нема, ал’ пропасти нећемо“ (Н. Пашић).

(Бесједа на Сабору Српске православне омладине – манастир Студеница 2 – 5. август 2003)

Драган ДРИНЧИЋ

ТОТАЛИТАРНИ
ЕВРОАТЛАНТИЗАМ

Евроатлантизам се може одредити као нови, пост-тоталитарни, софистицирани, елитистички, идеолошко-адогматски, монократско-униполаристички, институционалистичко-интеграционистички, хегемонистичкомилитаристички тоталитаризам, који карактерише систем интензивне контроле, манипулације, експлоатације, насиља и доминације

Иако се у савременој политичкој и политиколошкој јавности третирају као парадигма демократије, евроатлантске интеграције су структура коју карактерише значајан ниво тоталитарности. Тоталитарност евроатлантског интеграцијског система има: 1) структурни - односно институционално-нормативни; 2) ментално-идеолошки и 3) историјско-генерички оквир и карактер.

Структурни чиниоци тоталитарности евроатлантског интегритетизма узроковани су претјераном институционализацијом, нормативизацијом и унификацијом. Наиме, евроатлантска интеграцијска структура конституисана је на хипертрофираном институционално-нормативном моделу, који својом ригидношћу, обавезношћу и унификацијским конформизмом не оставља довољно простора критичком преиспитивању и демократском усаглашавању. Претјерана нормативизација и институционализација Европске уније и НАТО, коју карактерише крута, императивна једнообразност и тежња за апсолутном контролом, знатно редукује креативно-критичко поље слободе и демократије, узрокујући бирократизацију и тоталитаризацију друштвено-политичких процеса. Институционално-нормативни систем Европске уније толико је гломазан и бирократизован да не само да не доприноси свом основном циљу - унапређивању ефикасности процеса одлучивања - већ га и уназађује и блокира. Сем тога, одлучивање у институционалној мегаструктури Европске уније често је оптерећено коришћењем права консензуалног "вета" од стране њених чланица, чиме се успоставља тоталитарна парадигма једноумља и нарушава основни постулат демократије - већинско изјашњавање (проста и квалификована већина). Европска унија је прототалитарна

политичка творевина јер усљед свог императивног идеолошког и интеграционистичко-унионистичког конформизма не функционише на бази демократске диверзификације и артикулације идеја, аргумената и интереса већ на основу прихватања одлука унапријед припремљених од стране њене рестриктивне, екстернализоване технобирокартске елите. Релативно “повољна” околност за Европску унију је та што је она геополитичка трансмисија америчког глобалистичко-униполаристичког хегемонизма, што јој помаже да се не “угуши” у неефикасности свог ултрабирокартског формализма и мултиинтересног консензуализма. То се најбоље потврдило када је Европска унија, иако није постигла консензус, пристала да усљед ауторитативног притиска Америке призна нелегалну, једнострано проглашену независност Косова.

Мисаоно-идеолошка структура евроатлантизма је најважнији чинилац који узрокује тоталитарност евро-америчког глобалистичког интеграцијског система. Та ауторитарно-тоталитарна ментално-идеолошка структура актуализује се и концептуализује у неколико практичних и доктринарних компоненти: 1) у неограниченој жељи за апсолутном моћу и контролом, која се у међународној политичкој равни испољава као тежња за глобалним владањем; 2) у некооперативном, егоистичком евроатлантском интересно-идеолошком догматизму, односно ригидном, ускогрудом, ауторитарном, моноцентричном мисаоно-интересном субјективитету евроатлантске интернационале; 3) у евроатлантизму, као манипулативно-пропагандном, догматско-фундаменталистичком идеолошко-митолошком конструкту, етаблираном ради ефектуирања система контроле, доминације и експлоатације; 4) у ауторитарној структури монархичке глобалне политичке моћи, у којој се тражи лојалност и послушност, а не критичност, партнерство и кооперативност; 5) у колонијално-империјалној свијести одређених чинилаца међународног поретка; 6) у националистичко-империјалистичком американизму и европеистичком наднационалном “национализму”; 7) у милитаристичком интервенционизму, милитаристичком протекционизму и ултимативистичко-санкционистичком реваншизму, као ауторитарним облицима међународних односа; 8) у теорији терористичке завјере и организованом подстицању “међународног тероризма” да би се под лажним изговором борбе против њега, милитаристичким интервенционизмом, дисциплиновао свијет и контролисали и експлоатисали туђи природно-економски ресурси.

ЕВРОАТЛАНТИСТИЧКИ УНИПОЛАРИЗАМ

Основу политичко-идеолошке доктрине евроатлантизма чини теорија о “Новом свјетском поретку”, који се, у вриједносно-практичком смислу, детерминише као нужни и пожељни систем униполарне глобалне политичке моћи. Евроатлантски униполаристички глобализам доктринарно је осмишљен **теоријом глобалне доминације**, односно ТЕОРИЈОМ “ХЕГЕМОНИЈСКЕ СТАБИЛНОСТИ”, коју су постулирали амерички политиколози Нај и Кохејн. Насупрот теорији глобалне кооперације, која преферира плурализацију, партиципативност и равноправност држава у дистрибуцији глобалне политичке моћи, теорија хегемонијске стабилности детерминише хегемонију као прихватљив поредак међународних односа јер на основу максимално редуковане међудржавне интересне конфликтности успоставља глобалну стабилност тиме што омогућава Сједињеним Америчким Државама, као најорганизованијој и најснажнијој земљи свијета, да уређује правила и понашање међународних субјеката. По монархатској, хегемонистичкој доктрини, долазак епохе једнополарног свијета је неизбежан јер је униполарност крајња тачка еволуције.

Међутим, у савременој геополитици постоје теорије по којима је биполарни систем глобалне политичке моћи стабилнији и ефикаснији од униполарног и мултиполарног. Униполаристички и биполаристички теоретичари сматрају да мултиполарни (полиархијски) систем дестабилизује међународни политички поредак услед повећања конфликтоносне интересности, као посљедице конституисања више аутономних центара глобалне политичке моћи. Амерички политиколог Волти сматра да је глобална политичка биполарност важнија од мултиполарности јер минимизира конфликтност и диверзификацију услед ограниченог броја учесника конфронтације. Руски политиколог Фројанов тврди да “у условима савременог, међузависног свијета постојање више самосталних центара свјетске моћи може довести до хаоса, јер ако постоји много интереса, биће и много сукоба. Баланс снага, односно динамичка равнотежа, може да постоји само када су два истовјетна тега на ваги. Мир на планети гарантује само реституција биполарног свијета, у којем једна страна уравнотежује другу.” Руски теоретичар Тихомиров истиче да је “свјетски друштвени систем увијек био и остао првенствено биполаран. Једнополарност противрјечи законима природе. Свијет је упућен да буде биполаран јер полови треба да допуњују један другог, у склопу јединства супротности.”

Међутим, глобална полиархија, односно мултиполаризација свјетске политичке моћи, нужан је процес јер су униполарни и биполарни системи недемократски и хегемонистички, иако због своје мање интересне конфликтности обезбјеђују већу стабилност међународног поретка.

Евроатлантски интегрализам нема демократски већ ауторитарно-тоталитарни карактер услијед екстремне монополације глобалне политичке моћи од стране његових главних конституената. Таква моћ нема партиципативно-кооперативни већ доминацијско-репресивни (ауторитарни) карактер. Униполарни, евроатлантистички “Нови свјетски поредак” означава се као својеврсни трансидеолошки либерализам, чије су основне циљно-вриједносне детерминанте: интеграција, деетатизација, десуверенизација, деидеологизација, деконфликтација, деисторизација, либерализација, демократизација и заштита људских права. “Нови свјетски поредак” се замишља као интегрални међународни политичко-економски систем, који својим актуелним и “есхатолошким” “идеалитетом” требало да омогући посткомунистички “рај” на Земљи. У ствари, “Нови свјетски поредак” је антикомунистичка копија марксистичког схватања комунизма као бескласног друштва јер се означава као “дефинитиван крај историје и идеологије и вјечна пobjеда либералне демократије и либералног капитализма” (**Френсис Фукујама**). “Нови свјетски поредак” је неоантикомунистичка идеолошка конструкција, чији је смисао у институционализацији и интернационализацији либерализма као “свјетског процеса” и његовом противприродном инаугурисању у обавезну парадигму политичке стварности. “Нови свјетски поредак” се може означити као својеврсни неототалитарни, интернационалистички либералистички “комунизам” (“комунолиберализам”), који се од свог “антагонистичког” претходника разликује по томе што има тржишни карактер, док су им облици технологије владања готово исти. “Нови свјетски поредак” је сушта супротност изворном либерализму јер својим глобалистичким хегемонизмом и императивно-репресивним регулативизмом ограничава његово темељно начело - слободу појединца, свдећи себе на первертирани систем који се може одредити као посткомунистички, интеграционистичко-колективистички, мондијалистичко-супраетатистички неототалитаризам (савремена - либералистичка “**Коминтерна**” – глобалистичка интернационала – “**Глобинтерна**”). Униполарни, монократски систем глобалне политичке моћи идеолошки се легитимизује доктрином о “Новом свјетском

поретку”, као коначна побједа либерализма и крај идеологије и историје, док се у практичкој равни испољава као хегемонистички владавински систем, односно као поредак силе. Иако полази од идејних премиса либералистичког демократизма и либертетско-мондијалистичког хуманитаризма, псеудоглобалистички евроатлантизам, као облик савременог униполарног поретка, није демократски већ тоталитарни, слобододубилачки владавински систем - јер не концептуализује и не актуализује међународне односе на основу усаглашавања, компромиса, кооперације и конкуренције већ на “принципима” монополизма, притиска, насиља и доминације. Да би што ефикасније остварили тоталитарну тежњу за апсолутном контролом и глобалним владањем, протагонисти псеудоглобалистичког интеграционизма (евроамерократизма) редукују државни суверенитет, дајући предност надржавним интеграцијским моделима политичког организовања и одлучивања. Услед глобалних интеграционистичких хегемонистичких и демократских процеса нови међународни поредак не признаје апсолутну сувереност, већ је радикално релативизује и ограничава императивом поштовања међународних правно-обичајних регула. Због тога, у савременом међународном политичком поретку и праву постоји практички и доктринарни спор између традиционалне (суверенистичке) и интеграционистичке (глобалистичке, евроатлантистичке) теорије суверене државе. Интеграционистичка (постетатистичка) концепција деконцептуализује традиционални правно-теоријски појам суверенитета и државе, хипостазирајући значај и улогу наднационалних и надржавних интеграција. Основна доктринарна детерминанта интеграционистичке концепције је теорија ограниченог суверенитета, која није ништа друго него софистицирана легитимизација тоталитарног - униполарног хегемонизма.

ГЛОБАЛИСТИЧКИ НЕОКОЛОНИЈАЛИЗАМ

Тоталитарности евроатлантског интегрализма знатно доприноси и ултрамонополистички, ултрапрофитерски глобалистички капитализам, који посредством огромних транснационалних корпорација настоји да под своју контролу стави свјетску економију и најважније енергетско-сировинске ресурсе и тиме обезбједи економско-социјалну основу за перпетуирање глобалне хегемонистичке владавине. Смисао ултрапрофитне, ултрамонополистичке глобализације је да се довођењем у економско-

финансијску зависност осиромашених држава смањи њихов политички утицај и учврсти тоталитарни поредак евроатлантске глобалне контроле и доминације.

Колонијално-империјална свијест такође је каузални и структурни чинилац тоталитарног евроатлантистичког глобализма. Као последице некадашњег колонијализма, остаци колонијалне и империјалне свијести додатно тоталитаризују евроатлантски интеграционизам, свдећи међународни поредак на однос подаништва и доминације. Стога се евроатлантизам може одредити као нови, софистицирани криптоколонијализам, односно као постстатистички, постсуверенистички, ултрамонополистички, криптоокупационистички неоколонијализам, који, за разлику од класичног колонијализма и предглобалистичког неоколонијализма, своју контролну и владавинску моћ примарно заснива на развлашћујућем, антиетатоидном, псеудомондијалистичком интегралizmu, којим се радикално редукује државно-суверенитетски капацитет и субјективитет у корист неколико империјалних сила свијета.

Евроатлантски интегралистички практикус тоталитаризују и милитаристички протекционизам, милитаристички интервенционизам и ултимативистичко-санкционистички реваншизам јер се заснивају на императивно-ултимативној и опресивно-репресивној интеракцијској парадигми, односно ауторитарним облицима међународних односа (односи подређености и надређености међу државама; употреба насиља у рјешавању политичких спорова). Два најважнија чиниоца евроатлантских интеграција - Америка и НАТО - бастиони су радикалног милитаризма, тоталитарно-терористичке стратегије коју карактерише енормна употреба војне силе и екстремно оружаном насиље. Послије Другог свјетског рата, Сједињене Америчке Државе учествовале су директно или индиректно у 200 оружаних сукоба, у којима је почињен огроман број ратних злочина. Због “оправдане борбе против међународног тероризма” и због потребе “заштите људских права и демократије”, евроатлантски естаблишмент покушава да инаугурише и легитимизује модел превентивне оружане интервенције против такозваних отпадничких земаља, чиме се знатно ауторитаризују међународни односи. Када се већ једном “легитимизују” и примијене милитарно-интервенционистички и ултимативистичко-санкционистички образци у међународном политичком саобраћају, онда се они не практикују само против “отпадничких” и недемократских држава, већ се настоје искористити и против оних које не желе да буду у

вазално-марионетском односу према мондократској евроатлантској номенклатури.

Прототалитарни чиниоци евроатлантизма су и амерички националистички империјализам и европски наднационалистички “национализам” (евроцентризам). Иако официјелно промовишу глобалистичко-мондијалистичку геополитичку и идејно-вриједносну оријентацију, евроатлантистички интегралистички глобализатори, у пракси, подастиру примитивне форме ексклузивног америчког и европског наднационалног “национализма”. Амерички експанзионистички национализам поприма обресе расизма јер се очитује у залагању за ексклузивна права Американаца у односу на свијет (нпр. изузимање од суђења америчким држављанима пред међународним судовима; одбијање потписивања многих веома важних међународних уговора; наметање “супериорне” америчке културе...). С друге стране, европејство се безразложно и нарцисоидно глорификује као најелитнији облик припадносног идентитета, знатно супериорнији од “примитивних” балканских и афро-азијских етно-културних заједница, при чему се намјерно занемарује чињеница да је колијевка свјетске цивилизације Азија, а не Европа.

Један од генератора евроатлантистичког тоталитаризма је и његова историјско-генеричка структура, тј. његово политичко-идеолошко поријекло. Евроатлантска војно-политичка интеграција конституисана је у политичко-историјској констелацији хиперидеологизоване, хладноратовске, блоковске подијељености и, као таква, законом социо-политичке инерције, још увијек носи тоталитарни терет свог примордијалног идентитета, перципирајући као непријатеље све оне који су изван њеног структурног ентитета. Типичан примјер блоковске инерције и хладноратовског рецидива је однос евроатлантске заједнице према Русији, која се покушава дисциплиновати и окружити НАТО савезом примањем бивших совјетских република у његову структуру.

На основу свега изнијетог, може се закључити да је евроатлантизам нови, посттоталитарни, софистицирани, елитистички, ултрамонополистички, идеолошко-догматски, монократско-униполаристички, институционалистичко-интеграционистички, хегемонистичко-милитаристички тоталитаризам, који карактерише систем интензивне контроле, манипулације, експлоатације, насиља и доминације. Стога, треба одбацити безалтернативни концепт уласка у евроатлантске структуре и преусмјерити се на прихватљиве облике интеграције и међународне сарадње.

КРИТИКА

КРИТИКА

Јелица СТОЈАНОВИЋ

Лидија ТОМИЋ

Милица КРАЉ

Благоје НИШАВИЋ

Јелица СТОЈАНОВИЋ

(ОНЕ)ОДРЕЂЕНОСТ РЕЛАЦИЈОМ НЕОДРЕЂЕНОСТИ У РОМАНУ *ПИСМО*

(Невенка Антовић: *Писмо*, Рашка школа, Београд, 2008)

Роман *Писмо* конципиран је и саграђен на принципу (односно релацији) Неодређености. Претходни роман, *Нас двије* (као дио трилогије), заснован је на дуализму (што је и насловом сугерисано и наговјештено), али не на дуализму као супротстављености и борби добра и зла, свјетлости и таме... (како се дуализам обично схвата), већ на дуализму као својству (материје) да истовремено буде и талас и честица (нешто као честични вид /варка/ таласа – видимо га као честицу, а у ствари је и талас); - односно у роману *Нас двије*: два времена, двије судбине; које су повезане, које се сретају и, у једном моменту, и преклапају. Из двојности, како се и у *Писму* каже, произлази неодређеност. „– Шта, у ствари, подразумијева неодређеност рјешења? – запитах. – Колико погрешних тврђења укључује? Шта је са оним другим тачним рјешењем!? Кад су испољавања двојна... Јер управо из двојности произлази Неодређеност. На који ли се начин, и којим моћима, сазнаје истина – више констатујем, него што питам...“ (стр. 211). На чему ће бити заснована трећа књига трилогије, остаје да видимо. За сада само, не без основа, претпостављамо.

Из Хајзенберговог закона неодређености слиједи да је немогуће истовремено знати и брзину и положај честице (мјесто гдје се налази): Чим боље знаш мјесто тим мање знаш брзину. Из једне неодређености проистиче друга неодређеност, у *Писму*: „Изгледа да Неодређеност која се учини малом има моћ да нарасте до невидљивих димензија...“ (219). Један закон неодређености (заснован на природним постулатима): „Што смо прецизније одредили положај то нам је смањена прецизност одређења импулса“ (54), подразумијева други (или њему води), пресликан на друштво и човјека: - „Што прецизније одредимо жеље, то са мање прецизности остварујемо намјере“ (54). Природни закони, као што је Закон неодређености, дакле, рефлектују се (у роману)

на друштвене, на начин размишљања, на начин живљења ликова у роману, њихова опредјељења, на живот и мисли..., даље на стварност изван романа: „Ионако сам сопственом причом гушила себе, и више него друге људе, губећи контролу и над чулима, и над покретима и, највише, а у складу са Релацијом неодређености, над мислима. Мало је недостајало да одлучим и да уопште не мислим“ (238).

Носилац принципа и идеје неодређености у роману је сам приповједач из чије перспективе се даје роман (и тече приповиједање). А и сам приповједач, као лик у роману, његове карактерне особине, и више од тога, начин понашања и размишљања, његов живот, битно су условљени и произишли из овог принципа. Зато приповједач (уз то главни лик) често одустаје од својих намјера, дјеловања, повлачи се у дијалогу, збуњује се и претвара у збуњеност; кад мисао доведе до највеће дубине нагло одустаје и повлачи се. Приповједач је истовремено и теоретичар, носилац идеје неодређености (он мисли неодређеност, мисли неодређеношћу), неодређеност утиче на живот приповједача (сама собом и мишљу о њој), приповједач живи неодређеност. Релација неодређености, самим тим, „одређује“ (или онеодређује) човјека и његово мишљење (чак и о неодређености, а и условљено неодређеношћу: „Само поимање најтеже је појмити“, понавља се и цитира у роману).

На Релацији неодређености конципиран је, прије свега тзв. савремени дио романа, а у савременом дијелу романа лик приповједача (кроз чију призму и тече приповиједање). У приповједачу је (а и у роману), будући да је конципиран на „закону“ неодређености, присутна стална борба са сумњама и знањима: „Ако ти не почистиш сумње, оне ће почистити тебе. Побидједити сумње да оне не би побидједиле мене, био је задатак коме сам се задњих година често посвећивала“ (59).

Унутар самог романа *Писмо* (у једном дијелу) издваја се нека врста романа у роману (тзв. стари дио, једно друго /прошло/ вријеме, други аспект приповиједања и карактер лика који приповиједа). „Стари дио“ (осим начелно што се уводи преко главног приповједача, јер он уводи испричану причу у своју причу /тј. роман/) преломљен је кроз призму приповједача у приповједачу, кроз један од главних ликова у роману - Анику. Аника пише, прича, чита и промовише Причу о Јешни. Због тога је стари дио знатно мање конципиран на Релацији неодређености, јер је то начело ублажено кроз другачије психолошки (и животно)

конципиран лик Анике, која у свему има јаснији (у знатној мјери непоколебљив) став, није склона двоумљењу и премишљању као приповједач, више живи из себе, по осјећањима и интуицији. Као и Филип, који у току романа највише утиче на „излазак“ приповједача из, истовремено откривајуће и збуњујуће, неодређености.

Неодређеност је мање уплива нашла у оцртавању главних ликова романа (Анике и Филипа), који су, на неки начин, миљеници приповједача (јер су, ваљда, оно што приповједач није); они су у су-односу са принципима истине и праведности; приповједач више вјерује њима него себи; они имају јасан (прочишћен и изоштрен) став у вези са проблемима који се покрећу у роману, трагају за одговорима и свједоче их ријечима и начином живота у многим доменима (као што је истина о српском језику, о савременим политичким и друштвеним кретањима, „пројектима“ власти у Републици, о Универзитету; кроз Аникину причу о Јешни); они нијесу маса из бајке о *Царевом новом одијелу*, него дијете које јасне ствари умије и смије да каже: „...неће бити да се ради о ћутању због интелектуализма, *ума и памети*, него ће прије бити да се ради о кукавичлуку и очувању јадних, малих користи. Интелектуалци не говоре, интелектуалци не пишу, интелектуалци не живе“ (83. и 84).

Ови ликови мање сумњају, мање премишљају, мање се двоуме, у односу на приповједача, непосреднији су и јаснији, имају свој став (и принцип) који израста из увјерења и осјећања (из срца). „Ћутање овдје и сада није ћутање мудраца... Више је ћутање оних који не смију да кажу, или немају шта да кажу“, ријечи су Анике (73). Највише преко њих приповједач критички даје савремену суморну слику и збиљу у Републици (у многим сферама), нарочито ону везану за српски језик. И стилска и језичка дотјераност и пуноћа романа *Писмо*, који је писан изграђеним и префињеним стилем српског језика, једнако је велика (од)брана српском језику (и његовим /безграничним/ могућностима), као и онај дио у роману који се директно (причом и животима) односи на питање српског језика, тј. на покушај његовог прогона, потискивања и (о)неодређивања у Републици, у којој се, према *Писму*, настоје раслабити и угушити суштинске и исконске вриједности, тиме и вриједности праве и ненатружене истине и истинске науке, као што је наука (и истина) о српском језику. И истинске логике: „Јелица ми рече да политичке одлуке које задиру у науку, поништавајући је, научника не обавезују, те да би

они овај народ могли да убиједо да је Република у Кини, и да би се мало ко због тога зачудио. То науку не спречава да се побуни, понављала је. То истину не спречава да се побуни, надала се“.

Неодређеност није (чак ни у приповједачу, ни кроз приповједача) утицала на причу о српском језику: српски језик је у роману непатворена и најдубља истина. Међутим њој се „руга“ (односно себи) најнеодређенија неодређеност Републике (и у Републици), и збиље у Републици, која иде наруку лажи и (само)прокламовању неистине о много чему, па и о српском језику: „А они се ругају језику. И нашој памети. Подсмјевају нам се језиком који није пјеснички. Иако налик поменутом, има сврху да изазове нетачно приказивање“, каже Аника.

Неодређеност се у континуитету људског мишљења и спознавања природних закона јавила као одговор на оно што бисмо могли назвати предодређеност (узрочно-последичне везе, детерминизам). Можда зато толико симпатије и преданости релацији неодређености, јер она подстиче и наводи на тражење излаза. У животу и у мислима! Или затвара (што није случај у *Писму*, како ће се показати идући ка крају романа). Управо је зато Неодређеност ведрија и оптимистичнија од неопходности и нужности. У оквирима ограниченог људског спознања корак напријед! Разлика је знатна. Присјетимо се човјека-миша, подземног филозофа, из *Записа из подземља* Достојевског, гдје је такође човјеков живот дат кроз условљеност природним законима, односно кроз спознају природних закона, у складу са којима се формира и човјекова свијест, а њоме условљен и његов живот. „Бунт подземног филозофа нарочито је непоштедан према науци. Човек је у опасности од науке, јер она механизира живот, све подводи под закон **неопходности**. Она учи да човек, у самој ствари, нема ни воље, ни каприса, и да их никад није ни имао...“, налазимо код ава Јустина Поповића¹. Ако се све сведе на сами природни закон, који је човјек спознао: и знањем и мислима, и животом му подлегао! „Природни закони су ме непрестано и више свега целог живота вређали“, исповиједа се човјеко-миш, и додаје: „немогуће је опростити природним законима“: „То ли значи све појмити, све сазнати, све немогућности и камене зидове..., путем неизбежних логичких комбинација доћи до најодвратнијих логичких закључака на

¹ Преподобни Јустин Ћелијски: *Философија и религија* Ф. М. Достојевског, Београд 1992, 27.

вечну тему о томе, да си некако и сам нечим крив за камени зид, мада је опет до јасности очевидно, да сасвим ниси крив, и да због тога, мучећи и немилосрдно шкргућући зубима, сладострасно замреш у инерцији“. „Зид, значи, и јесте зид!“², закључује човјеко-миш. Непробојност зида тако је унижавајућа за људско сазнање, и бесциљност људског страдања тако болна, да човјеко-мишу не остаје ништа друго но да презриво плује на сав систем природних закона. Иако „неодређеност оставља простор, интервал за маневар, за манипулацију, за збуњивање“ (138), из недокучиве неодређености, како налазимо у *Писму*, произлази неизвјесност, која је свакако и љепша и поетичнија, и оптимистичнија, од зида човјеко-миша. Неодређеност настаје из тражења излаза, из трагања за смислом: „...покушавала сам да се ишчупам из Релације неодређености и убацим у било коју другу релацију смисла“ (237).

Највећа неодређеност (како налазимо у роману) јесте: да ли било што, па и неодређеност, постоји сама (собом) изван наше уобразиље (или наше мисли о њему), или је неодређеност само мисао о неодређености (што се у једном домену своди на исто). Овај се проблем покреће у роману, а покреће роман даље, ка новим путевима (или тражењу пута). Најприје се у роману уводи Закон неодређености и дефинише, затим се ставља под сумњу: да ли је и то неодређеност, тј. чиме одређујемо неодређеност: „мисао сама по себи“, затим се и мисли (и мисли о мисли) стављају под сумњу („Има ли ичега до мисли? Уобразиље које се обликују и очврсну, опстану. Не постоји онда ни материја ни енергија, на које смо навикли, и не постоји Неодређеност. Само мисао, сама по себи. Можда једино она постоји сама, *по себи*. Самодовољна.“, ... „Или је она Неодређеност. У потпуности и у сваком смислу. Као и сам живот. Као и бивствовање.“ /221/). Управо зато несигурност, сумњичавост, повлачење, немање чврстог става - одликују приповједача и његов лик. Тиме је сваки поступак и свака мисао и свака ријеч приповједача у роману уморена и поколебана: „Уморило ме много питања, истиснуло ми снагу, налик вакум пумпи“ (132).

Што се дубље и комплексније задира у дубину проблема тим се више јавља колебање и неодлучност, нешто увијек измиче за потпуно сазнање, што је поље знања веће то је веће поље

2 Ф. М. Достојевски: Записи из подземља, Београд 1973, 74.

незнања (због више додирних тачака са незнањем). Ово отвара питање могућности људског (с)познања и његових граница, односно ограничености (и)ли безграничности, тј. (не)могућности суштинске сазнатљивости. Иван Карамазов испитује природу ума људског као централног оруђа познања, и налази да је ум људски саздан „само са појмом о три димензије пространства“, да је еуклидовски, немоћан и мален ако атом. „Ако Бога има, и ако је заиста створио земљу, онда ју је, као што нам је потпуно познато, створио по Еуклидовој геометрији“. Нада је једино у превазилажењу Еуклидовског ума, излазак из њега, побједи над њим. Гдје је излаз из неодређености: да ли се људски ум може спознати људским умом, ако и он функционише у складу са природним законима, у случају *Писма*, законом неодређености; односно ако је и он сам једна неодређеност. Неодређеност по-креће и одгонета многа питања, али ни једно у потпуности не рјешава, осим неодређености, уколико и то може ријешити с обзиром да је рјешење (и рјешавање) неодређености условљено неодређеношћу, - и само собом неодређеност: „И мисао да је све неразрјешиво и нејасно потпада под оне сазнајне – прибрак се“ (221).

Зато се у роману иде даље за истином која је сами Ум, управо како каже Берђајев: „Ум је *онтолошки*, а не искључиво гносеолошки појам... прави *Смисао* бића, његово највише средиште, његов извор и сврха. Када је уму приписано искључиво гносеолошко или субјективно-психолошко значење, он је изгубио свој васељенски карактер и претворио се у мали разум, у људску памет“³. Управо је то она „памет“ која се батрга, која се бори својим знањем и са својим знањем да би на крају „превазишла“ себе. И пут до цјеловитости (и истине) је негдје друго (кроз нешто друго и нечим другим), према ријечима Анике: „...не може се говорити да је *Бог створио свијет са неком вјероватноћом*. Није говорила о Његовој намјери, ни о жељи. Говорила је о доброти“ (226). А то је оно што је изван и изнад људског Еуклидовског ума (предодређеног и/ли/ неодређеног), оно што произлази из непосредности (коју има у роману братанић Вукић), из оног општег које се даје рођењем: “Сазнајна моћ људска ограничена је и сужена гријехом, свеколиким гријехом нашим и оних који су прије нас били. Проливена крв, преваре, гордости - растужих се“ (222). Или како каже Берђајев: „Све полазно у знању је недоказиво, полазно је непосредно дато, у њега се верује“⁴.

3 Николај Берђајев: *Философија слободе*, Београд 2006, 56.

4 Исто, 44.

Писмо представља истовремено величање науке и сазнања, на једној страни, и признање њиховог ограничења и немоћи, ако су сами себи оправдање и сами собом затворени: „... спољашњи облици могу бити разнолики и непрегледни. Као и душе. Јединство знања и вјеровања омогућава да се приближимо оном идеалном. На ум ми паде да у тренутку рођења, осим извјесног знања, посједујемо и вјеру. Не неку одређену него ону општу. Ону из које се касније, због везе са извориштем енергије, развијају све преданости и очекивања“ (212). При крају романа видљива је и израња (не)очекивана и донекле нова, или барем допуњена позиција приповједача: „Господ не кажњава и не награђује. Он ствара“ (333), изговара на крају и сам приповједач што је помак у односу на почетну (и претходну) позицију у роману, гдје се каже: „Ни потпуне слободе, ни потпуне нужности, а слијепа улица – љутила сам се“ (132).

Приповједач ће (кроз условљеност и /у/допуњавање себе и других) идући ка крају романа испливати из заплитања, недоумица; превладавати неодређеност и ограниченост њоме, управо схватајући да се сазнањем не може сазнати сазнање, ни сазнање сазнања, то је само трагање и самотрагање управо у складу са оним што налазимо код Николаја Берђајева „да је сазнање део живота, живота који је дат пре рационалистичког расцепа на субјект и објект“⁵. „Мишљење јесте биће, оно пребива у бићу, сазнање јесте живот, оно се одиграва у животу. Оперисати субјектом, који је независан од бића, изнад бића и увек супротан бићу, значи оперисати најчистијом фикцијом... Субјект и објект су подједнако биће...“⁶ Или како се каже у *Писму*: „Тек тада присјетих се да је само мјерење веза (нераскидива) између посматрача и феномена којег посматра. Између субјекта и објекта. Управо оно је граница“ (140).

Управо превише мисли и питања ограничавају приповједача и спутавају да се (само)открива пуноћа живота, и да се (само)открива у пуноћи живота. Кроз Филипов лик, његово поимање, и његов живот (раз)открива се смисао: кроз Филипов приговор: „Твоја вјера је слаба“ и „...живот није затворен у себе“, и „Потреба је кључ и брава“ (260). Пут је у превладавању себе (мишљену и живљену неодређеношћу) и неодређености, - у несвођењу на само знање и самознање: „Крај неодређености

5 Н. Берђајев, *Философија...*, 43.

6 Исто, 65.

(обраћа се Филип приповједачу), Неизвјесност поништена онако као ти волиш“, „Знање се везује за мисли, а вјера за осјећај“. Смисао (и /раз/решење) је: „Јединство знања и вјеровања“. „Бог је љубав. Зато је живот пун, испуњен радошћу“, обраћа се Филип приповједачу на крају. (Раз)открива се (и нуди) Пут (пут), Истина (истина) и Живот (живот). Управо зато што „Христос није дошао да укине, него да испуни закон“, како каже Филип.

Лидија ТОМИЋ

О РОМАНУ *ОТАЦ*
БОРИСА ЈОВАНОВИЋА(Борис ЈОВАНОВИЋ, *Отац*, Октоих, Подгорица, 2007)

Роман *Отац* Бориса Јовановића је универзална прича о оцу и сину, о Алексеју Петровичу, руском губернатору и његовој породици, о сину Борису, “пропалом питомцу војне академије”, ћерки Јелени и жени Катарини. Ријеч је о “потресној причи о паду и васкрсењу”, о “небоземној исповијести вјере, наде и љубави”, о гротескној деформности и бруталности егзистенције, али и о љепоти душе, чистоти снова, о вези између историјских догађаја и одуховљеног постојања.

Причу о расколу и сједињењу оца и сина прати друштвена и психолошка реалност руског и српског народа. У коријену ове приче садржана је дехуманизована реалност савремене цивилизације и живо ткиво историјског искуства које читаоца враћа на Светог Симеона и Светог Саву, на оца и сина српског духовног утемељења. Без намјере да се уђе у жанр историјских романа, аутор, и нехотице, вођен трагичном судбином јунака, проналази додирну тачку између различитих времена и збивања у Русији, на Светој гори, у манастиру Хиландар и на Косову и Метохији.

Приповиједање оца и сина усредсређено је на појединачни и узајамни профил ликова. Умјесто епски широке, екстензивне нарације, аутор користи поступак монтаже у обликовању догађаја. Символичка имагинација побуне и покајања, друштва и власти, рата и мира, остварује мозаичну структуру романа појединачним, дужим и краћим цјелинама. Њима аутор не слиједи, већ отклања могућност миметичког начина приповиједања. Стога се, у деструкцији континуираних збивања и налази нит јединственог бића, подијељеног у посебности људског искуства. Тим начином, Јовановић остварује слојевиту слику егзистенције, разуђену токовима подсвјесних слика, снова и стварности или семантички продубљених визија људског пораза и спасења.

Роман *Отац* Бориса Јовановића уноси у српску књижевност нов тип интегралне прозе, егзистенцијално фундиране

визијом цивилизацијског расула, апсурда и, упркос смрти, духовног постојања. Романескна ситуираност рата и НАТО бомбардовања, Србије и Косова... сеже из постмодернистичког искуства литературе, из једне врсте негативног паралелизма који подразумева „ругање с душом” пролазности и ништавила (“Хоће ли овај бијесни скелеција превозити и наше изгубљене душе ноћном ријеком до Хада? Пакао је наша крајња станица...”¹).

Роман **Отац** припада типу поетске прозе, а симултанизам психолошких, религијских и филозофских равни метафизичком складу хаотичног свијета и више хармоније преображаја и просветљења.

Јовановићев роман има атрибуте лирског, епског и драмског начина приповиједања. Он се чита с интересовањем за поетски отворену форму романа. Лирско постоји у сензибилитету приповиједања, у језику, у емоционално израженој сензибилности ликова, у начину како формира и »постварује« радост и тугу, суровост и праштање. Лирско подразумева психолошку нијансираност јунака, али и приповиједачево умијеће да одабраним ријечима сугерира неизрециво, оно што се крије иза ријечи, чак сасвим реалистички одређених стања јунака.

Епско у роману **Отац** омогућава чврст романескни облик, опипљиву и реалистички мотивисану карактеризацију ликова, потребни “ред” у хаотичној прегледности постојања. Историјска вертикала епске приче садржи књижевну реминисценцију српских и руских прилика, али и однос диференцијалних тема, повезаних казивањем ликова и догађаја у ненасловљеним поглављима.

Реминисценција бића и свијета прелази у драму, у трагични каледиоскоп гротескних слика, створених из перспективе сна и јаве, из живота и литерарне позорнице трагичног искуства, из минотаурске разглобљености угрожене егзистенције и позоришта маски, из »разливног хаоса« и стварности помјереног свијета.

Ликови у роману имају особине изгубљених бића, највише гротескних фигура у изазовима цивилизације. Борисова тачка гледишта рефлектује стварност апсурда, гротескну оплодњу зла у »мучнини« обесправљеног човјека. Живот ликова се, захваљујући иронијској перспективи губернаторства и побуњеној перспективи сина, универзализује у дехуманизовану слици

1 Борис Јовановић, *Отац*, Октоих, Подгорица, 2007, стр.15.

модерне цивилизације. Борисови контрасти, било да се ради о експресији Бијелог анђела из Милешеве и звјерски изручених бомби, удвајају филмски обликован мизансцен трагичног отуђења и апокалипсе.

Својства урбане средине, у метежности улица, *прљавих* трамваја, *успаљених дјевојчура*, *ојађених паркова* конкретизују избезумљеност свијета којом се доводи у питање и само постојање. Опредељена реалност »гротескних маски« подраумијева Борисов “напад” на свијет, или, много више, ауторову игру с апсурдом и могућношћу да се суровост претвори у сан, а карамазовски дух раскола у божанску хармонију. Сазнање да је »живот ионако ниска мука и страдања«, да све има ауру проклетства, опредмећује трагика бића у особинама кривице – сервилности, злурадости, свирепости, лакомости, комфорнизма...

Парадокс механизиране цивилизације, обојен маскама чоколаде, истиче особине заблудјелог човјечанства. Политичка реалност истиче пад морала, чиме се, сасвим досљедно, у роману рефлектује трагикомична иронија у онеобичавању власти и подаништва (“Он нам је једина нада и утјеха, сунце са неба, ковач среће, кап воде у пустињи, кора хљеба насушног, плуг на њиви убогој, сан о слободи у оковима, страшило у житу!”²). Из те ироније се и рађа тема косовског страдања и монструозних изазова цивилизације. Тежиште романа се премјешта с бруталности зла на бруталност људских слабости. Деформни свијет добија сатанско лице. Мрачна слика урбане средине улази у самоћу губернаторовог кабинета, а моћ покајања у достојанство врлине. Градација тог преображаја није типична, она се наслојава стањима обесправљености и страха, једном врстом трагања за собом у разноликости постојања («Ко ће га знати, господине. Човјек је саздан од тајник»³).

Приповједачснижава особине ликова својствима *инсеката* и *монструма*. Бог добра нестаје пред *ђаволима* цивилизације. У центру оборених вриједности је слика пораженог човјека. Уништавање бића равно је метафоричком убијању птице, потапању цркве, трагичном забору. Повратак себи је повратак духовној хармонији. Из осјећања богоостављености, призив Свемилосног нараста до осјећања Живог Бога и оно се уткива

2 Ибид, стр.33.

3 Ибид, стр.60.

у унутрашње сагласје са божанским. Повратак искону (“Сјећа се и лица, благог лица мајчиног, док се моли пред иконом на бијелом потклубученом зиду и титравог пламена кандила”⁴) мотивише етичку трансформацију ликова. Отац се враћа и себи, и сину. Враћа се реминисценцијом на оно што је било у животу породице, у сраму потопљене цркве и симболизацији одуховљене стварности. Трагање за сином је и трагање за истином, за коријенима историјског искуства. Улога оца је вишеструка. Његовим ходом аутор реконструише искуство бића и свијета, при чему, разумијевање зла, техником филмске монтаже, кадрира разнолико искуство људског страдања – “Плаче ли то Богородица, мајко?”⁵.

Свијест о паду упутпуњује рушилачка природа савременог човјека. Њу подстиче и умножава ласцивност и маркетиншки престиж неважних ствари, једном ријечју, симболичко урушавање трајних вриједности, од којих је потопа цркве најбољи примјер за метафору насиља. Угроженост човјека је немјерљива, као што су разлози цивилизацијског напретка, често, изван могућности спасења. Отуђеност се потврђује системом институционалног ништавила. Тема бомбардовања Србије долази из офф – а, из тужне историје страдања (“Натјераће нас да се стидимо себе, да будемо захвални онима који нас уништавају”), највише из реалности минотаурског насиља. Крст страдања и спасења се додирују, »мрачно чудовиште« порока не застаје ни пред молитвом за спасењем. Приповједач зна да човјек није у могућности да превазиђе зло (“Човјек је научио да лети ваздухом као птица и да плива морем као риба, али људи још нијесу научили да ходају земљом као браћа”⁶) и да се до свјетлости и чистоте, на свим просторима Европе, смјењују, асоцијативним начином приповиједања, драматичне судбине јунака (“Небо је окружено патњом, а пакао уживањима”). У њима се, постмодернистичким спојевима, везују судбине ликова из романа и ликова из литературе. Смисао непристајања на зло (“Само да се не препустимо нирвани зла која долази”⁷) преноси се у отпор нестајању (“Бомбардују сваког дана?... “Грувају, господине... Почињу од јутра. Мисле да ће тако коначно убити

4 Ибид, стр. 63.

5 Ибид, стр.87.

6 Ибид, стр.100.

7 Ибид, стр. 105.

овај град.” ... Јесу ли га убили, младићу? ... “Личи ли Вам овај град на мртваца, господине?”⁸), што, у коначном, упућује на основну мисао аутора о кошмару времена и одбрани душе. И док се текст романа концентрише око актуелног искуства патње, агон озбиљних тема (“Можда није у реду, али лудостима се бранимо од лудила”⁹), каже дјевојка Аница, глумица, у кафанском простору ТАРГЕТ зоне) интензивира драмска игра. Романескна прича се формира из система приче у причи или постмодерне интертекстуалности сазнања. Рефлексија и медитативност ликова инкорпорирају живот и драму, мисао о човјеку и унутрашњи простор »леденог интимног космоса«. У њима се прелама свијет књиге – *летеће птице* и нових симбола разарања. Захваљујући разумијевању зла, и упркос ништавилу, отац се враћа добру. Преображај негативног јунака у апостола вјере мијења перспективу изгубљености и дезоријентације, оличених у хаосу свијета, и перспективу православне духовности и светих топонима, у животу јунака.

Борис, син, с иконом Богородице, долази на дједов гроб, а Алексеј у кућу Петра Војводића, којем је Петар Максимович спасио живот. Црњанскове везе су остварене – далека Русија, Париз, Берлин, Београд, Нови Сад, Косово, Хиландар... Крст страдања спаја људе и њихове судбине.

Епску структуру слике свијета интегрише поетско ткање романа, а кошмарни поредак људских судбина, виши смисао постојања. У судбини јунака се открива судбина народа, у судбини оца живот сина, и обрнуто. Приче се мозаички сједињују у теми дјетињства, политике, породице, егзистенцијалног немира и страха, али и у светосавском јединству оца и сина. У роману о оцу читамо и судбину српског народа, али и универзалну тему егзистенције која казује да је “живот шарена бајка, распаљена неутољива љубав расута по пјешчаним обалама, по плавичастим пољима Европе”¹⁰. У тексту романа преплиће се људско и божанско, материјално и духовно, еротско и сакрално, рушилачко и градитељско, покајничко и вјерујуће. И када се све руши и нестаје, слама и губи у сивилу пролазности, божанска милост надахњује животворност бића (“Руко Божија...руко Божија...

8 Ибид, стр. 116.

9 Ибид, стр.127.

10 Ибид, стр. 164.

води и не остављај...”¹¹).

Један од разлога због чега се роман **Отац** чита у даху, као повијест и исповијест, као феномен приповједачеве игре и егзистенцијалног немира или дубоке туге, налази се у недоумици да ли да се роман Бориса Јовановића назове пјесмом у прози, драмом или лирским записом дубоке запитаности над понорима људског искуства. Читалац је у прилици да на релативно малом простору сагледа судбину човјека, српских и руских прилика и да се, асоцијативно, нађе пред иконом Светог Ђорђа, пред косовским погромом. Одлазак сина и оца на Косово мотивисано је отпором злу, као и потребом за сједињењем. Линеарна нарација је изостала у односу на интегративност усмена, сјећања, узбудљивих сцена и збивања. Разноликост ситуација продубљује оно што је било и оно што траје у емоционално згуснутим догађајима. Све је у вези, све постаје дио јединствене приче о смирају и покајању, највише о спасењу (“Руко Божија... руко Божија ... води и не остављај...”,¹²). Раскол оца и сина, на крају, нестаје у Светом Тројству Оца, Сина и Светог Духа.

Ход од “озвјереног” до вјерујућег човјека, од побуне до смираја, испуњен је надом у вјечни живот. Религијски и духовни смисао романа добија симболичку паралелу у семантици “синства” и “очинства”, који су, читамо на крају, “срж и суштина вјере”.

Роман **Отац**, рецимо то на крају, чита се у вертикали људског удеса и поетског сновиђења, модерне прозе и библијског архетипа, надахнутог језика и литерарног нерва који побуђује и одуховљава, што је, у искуству читања, најважнији разлог да узмете и прочитате роман.

*У Дане Св. Василија Острошког,
у Никшићу, 8. маја 2008.*

11 Ибид, стр. 171.

12 Ибид, стр. 171.

Милица КРАЉ

МЕЛАНХОЛИЧНОСТ
ЧИСТИХ ПРЕДЕЛА(Андрија Радуловић : *Снијежна азбука*,
Октоих, 2007. Подгорица)

Песник Андрија Радуловић је стрпљиво од првообјављене збирке „Поглед с моста“ 1994, затим „Знак у пијеску“, „Подноћ на Дону“, „Огњено ребро“, „Анђео у пшеници“, градио карактеристичан асоцијативни систем заснован на брижљиво пробраном поетском материјалу као пројекцију властитог искуства у преиспитивању језика и метафоричких средстава, митских и ововремених знакова у коначном обликовању песме.

О песничкој збирци Андрије Радуловића „Снијежна азбука“, високе вредносне оцене изrekli су најрелевантнији књижевни критичари и песници, слажући се у ставу да се ради о једном од најзначајнијих представника млађе песничке генерације и то не само на простору Црне Горе.

Срба Игњатовић пише да је ова поезија „испресецана бурним, наглим преокретима и динамизована изнутра, жестоком, почесто фантазмагоричном, односно хуморном и црнохуморном имагинацијом“. Драгомир Брајковић истиче да је „Снијежна азбука“ лирика првог реда“, Желидраг Никчевић „да се ради о изузетној књизи“, Милан Ненаић говори „о оригиналном, нарочитом и наочитом песничком свету“, проф. др Радоје Головић ову збирку види „не само као освежење, већ и као значајан датум у нашој новијој књижевности“, док Саша Радојчић верује, да ће се неправда према Андрији Радуловићу исправити високим наградама везаним баш за ову књигу“.

Недавно је „Снијежна азбука“ добила угледне награде „Божидар Вуковић Подгоричанин“ УКЦГ и „Кочићево перо“ коју додељује истоимена издавачка кућа из Бањалуке, што значи да је Радуловићев профилисан метафорички систем достигао пуну меру лирског исказа.

У песми „Детињство“ аутентичност пробраних детаља помоћу којих Радуловић резигнираним тоновима износи неприметне промене унутар властитог бића, односно онај почетни импулс спознавања стварносног инстиктом детињег бића.

Он каже :

*„Нека невидљива сила/ грицка ме мало помало/ И више ја
нисам ја/ Чудна је ова чаша/ ова круна оглодана/ А лијепо знам
/ одувијек сам знам/ да је поезија најбитнија / на свијету / Као
дјетињство.*

Знаком једнакости између детињства и поезије превазилази се граница општих места, поништавају се моменти свакодневља, моменти изванпоетичког, а постиже се чистота повратка у недодирнуто, ничим окрзнуто биће детињства.

Симетричност збирке изведене циклусима „Снијежна азбука“, „Одметање“, „Плави врт“, „Златокоса и мачак“, „Опомена“, „На Христовој страни“ - чини да се Радуловићев поетички поступак прихвата као певање о оним делићима трајања која чине специфичност промишљања и дописивања живота. Одзив и призив у унутрашњости песме у оним непреводивим утисцима о доживљавањима која се у коначном збиру прихватају као одблесци чистоте, одблесци изван стварности а истовремено (о) певавајући стварност.

Уводна песма истоимене збирке каталог је разноликих искустава сабраних током живота, сећање и подсећање на свакодневне знакове, непрепознатљиве при првом сусрету, а трајне у коначном следу, у одсутној присутности преипситавања и сагледавања времена које у сваком тренутку исписује по једно слово, утискујући знак вечности на крхкој страници пролазности.

Знакови које предочава ово песништво представе су оних момената које насељавају наше памћење, које извиру из њега и у широком спектру рефлектују постојање магијских предела:

*„У маслињаку прастаром / хиљадеокаца свити/ / Из
бунара сненом / кофом вадим / крик по крик // А ти обалом
снијеш / и у стихове хоћеш // О крилима ти зборим / О Дамјану
и Козми“ („Крила“)*

Радуловићева песма двострука је слика унутрашњег и спољашњег: језгро и сфера чији се садржај креће од облика спознавања унутрашње перспективе до одблесака поражавајуће збиље. Отуда меланхоличност ових песама, њихов резигнирани тон исказује узбудљиву меру односа песме и оног од чега све може настати песма. И дослућена и наслућена, и ухваћена у мрежу словних знакова и добегла ван исказа, ван појмљивог и пријемчивог: *„трагасмо за невидљивим пјесмама / запечаћеним пепелом и црним воском.“*

Повишена експресивност открива тајновитост стварности, њено невидљиво лице оцртано у привиду, у менама означеног и наслеђеног, у временском току који сеже унатраг, до првих ознака – слова – речи – азбучнице записане белим мастилом на снежном – сненом пергаменту света, руком онога која и усмерава и опомиње.

Поетика ове збирке заснована је на неухватљивим отисцима лирског подрхтавања у белини временских наслага, у оним слојевима привида који распростиру суштинска значења.

ЗА УТВОМ ЗЛАТОКРИЛОМ

(Влајко Тулафић: *Небеска тапија*, Партенон, Београд, 2008)

Уочи објављивања *Небеске тапије* Влајко Тулафић је објавио *Утву златокрилу* – извориште и ушће његовог пјевања и мишљења (по нашем мишљењу, наравно). Рекло би се, без страха да ћемо погријешити, да је *Утва златокрила* „пронашла“ *Небеску тапију*. Или су се, можда, те двије Тулафићеве збирке пјесама (негдје) у сну дозволе па се сад не зна која је којој претходила. Готово да смо сигурни да то не зна ни њихов аутор.

У *Српском рјечнику* Вука Стеф. Карацића читамо да утву златокрилу „у нашим крајевима“ данас немамо. (Јесмо ли је, зна ли се, сами изгубили?) Знано је, опет, да је „златокрила“ у поезији (наших) пјесника обично употребљавана као метафора (никада, значи, са „правим“ значењем).

Не може се са сигурношћу знати кога–шта утва златокрила симболизује ни у Тулафићевом сонетном вијенцу *Утва златокрила*: помислимо да то може бити српски национ, да бисмо, потом, запазили да не мислимо добро – утва је, наиме, **и то и ово**. Након читања *Небеске тапије*, у **утви златокрилој** „налазимо“ Косово и Метохију (нијесмо, ето, узалуд за њом трагали).

Кад неко „посједује“ **небеску тапију** на живот и смрт, ред је да се **на живот и смрт** бори за живот. Буде ли такав, биће га. Мора га бити! *Небеска тапија* Влајка Тулафића свједочи о томе. Тачније: свједочи о никад завршеном Косовском боју (који, дабоме, не траје само на Косову пољу). Свједочи о Чуду: на Косову нас је највише, јер је свуда у нама, кад нас (за свијет) нема на њему. То би могла бити једна, ако не и главна, порука поеме силницима који нам, неодољиво, отимају Косово.

Неодољива је и Тулафићева одбрана Косова и Метохије. Та неодољивост не може, увјерени смо, остати незапажена, и нећемо је посебно показивати.

Глас лирског субјекта (прво лице једине) иде, од самог почетка, на **њих** (који су у другом лицу множине), њих „прозива“ (чује се, дакле, као апострофа, односно прозопопеја). „Друга страна“ је, да би је било свуда, невидљива. Има се утисак да се и не зна ко је.

Гласом лирског субјекта проговарају вјекови – увијек, да поновимо, у првом лицу једнине. То вишегласје, то „ја“ које није чиста једнина, стиже, прво, из историје, али и из мита и легенде, са фресака из српских (не само косовских) манастира, из народне српске пјесме, из литературе уопште. Стиже, добро га чујемо, из будућности. Некад је то глас Чарнојевића, њихов можда најприје, али и (увијек живих) косовских јунака – свих оних који су, у разним биткама, гинули за Косово. Пење се, и стиже до нас, одасвуд. Најважније је, мислим, да је то **један глас**, изговорен на уста лирског субјекта. „Друга страна“, иако невидљива, увијек нам је под грлом. Чини се да је, невидљива, и неуништива. Сукоб је, убитачан, за нормалан, свијет – безуман (али и величанствен: лирски субјекат, који „сажима“ један народ, супротставља се, вјековима, силницима свијета). Је ли ово неко ново страдање старозавјетног Јова? Није, ипак: наш Јов, на његову несрећу, не страда од Бога.

Сва значења *Небеске тапије*, рачунајући и она која се не дају наслутити, свде се на поруку да је недопустив наум силника да се српска ријеч не смије изговорити на Косову и Метохији – **небеска тапија** не би била од Бога да допушта такву могућност.

Знамо већ (из народне пјесме, рецимо) да је **небеско** (Царство, на примјер) вјечито, а све земаљско – пропадљиво и пролазно). Значи ли то да лирски субјекат (ми, дакле) поручује (силницима свијета, прије свега) да Косово може у свијет само као Косово и Метохија? Као Србија, на име.

Вишезначна је и насловна синтаagma поеме – односи се, кратко речено, и на небеске и на земаљске прилике и неприлике. На све што је „осуђено“ на живот.

Небеска тапија би могла бити и молебан за Косово и Метохију, али и за силнике свијета: да им помогне да српску **небеску тапију** не тумаче како то Богу није по вољи.

Да, на крају, кажемо и ово. На самом крају *Небеске тапије* стоји да је поема написана од 6. до 11. јула 2007, у Беранама. Истина би морала бити на нашој страни: поема је стварана вјековима – кренула је у свијет 1389. године, на Видовдан, кад је кнез Лазар увео свој народ у царство Небеско. Ето отуда *Небеска тапија* припада српском роду. Да би, имајући је, био уз своје светиње.

СТАВОВИ

СТАВОВИ

Радмило МАРОЈЕВИЋ:
СРПСКИ ЈЕЗИК И СРБИСТИКА —
ИЗНАД СВЕГА!

Радмило МАРОЈЕВИЋ

СРПСКИ ЈЕЗИК И СРБИСТИКА —
ИЗНАД СВЕГА!*ПИСМО ГЛАВНОМ УРЕДНИКУ*

Овај држи за реп аци-Аца
и пуштит га задовижек неће
док погине кучка али жрвњи.
[Горски вијенац, 961–963]

0.1. Уз памфлет Драгољуба Петровића, тамо његове *Нове прилоге несојској лингвистици* (а какву „лингвистику“ би тамо он могао да пласира, осим несојске?) [Петровић 2007^б: 212–220], додата је, из главе главног уредника, следећа фуснота: „Овим редакција закључује полемику између уважених професора Р. Маројевића и Д. Петровића“ [Матовић 2007: 220 (нап.)].

0.2. „Кад сам закључивао свој текст о пресуканој памети“, тј. претходно издање свога памфлета [Петровић 2007^а], вели сурадник *Слова* (15–16, 212–220) у новом издању [у даљем тексту: т а м о о н], „вјеровало сам [...] надајући се [...] да *неће бити* да је Маројевић баш све заборавио о чему смо се спорили прије десетак (или више) година и како смо своја схватања тада образлагали“. Али пошто „се преварио“, т а м о о н ће, вели, неке појединости покушати мало да разјасни и да дода још покоју опсервацију комбинујући понешто од онога што је раније говорио с освртом на идеје које је Маројевић изложио у *Слову* (12, 8–22 и 13–14, 170–186) [Петровић 2007^б: 212]. То на почетку. А на крају: „расправу с њим сматрам закљученом; он мене више не може ничему научити“ [Петровић 2007^б: 220].

0.3. Полемика је стварно била завршена мојим претходним текстом, *Трећом фуснотом о истом дијалектологу* [Маројевић 2007^б: 169–186]: стављена је тачка на питање преименовања српског језика, на питање етничких граница српскога народа и језичких граница српскога језика, као и на питање о прогону ијекавице из српског књижевног језика под плаштом термилолошких контроверзи. Али т а м о о н неће да призна ту темељну тачку, он хоће запету: запету ће и добити. А што се тиче „опсервације“ да сам ја баш све заборавио о чему смо се спорили — њу ће полемичар потпуно демантовати новом „опсервацијом“ да „препричавам“ своје старе текстове не додајући ништа свјеже: значи да све памтим!

1. ДИЈАЛЕКТОЛОГ СЕ — И ДАЉЕ — ЗОВЕ

Днетровић, А ПРЕЗИВА Павлољуб

1.0. У свом потоњем памфлету тамо он, као папагао, понавља своје старе формулације (двапут је бисере просипао у другим публикацијама, а двапут у *Слову*): „*највиши му је домет поигравање људским именима*“ [...]; „*да је оне који се људским именима изругују околина вазда држала на оку, из простог разлога што је то бивао знак или психичког или моралног оштећења оних који су се таквим талентима поносили*“ [Петровић 2007⁶: 212]. То на почетку.

А у средини, опет: »Маројевићеви полемички манири потврђени су, рекли смо, изругивањем људским именима (рецимо, „*Днетровић*“, „*Павлољуб*“ [...]). Док је било Црне Горе и Црногораца, такви њихови представници нису имали право да се нађу међу људима (њих су жене васпитавале љукачима), али откад су они дошли до ријечи и постали мјера памети и морала, изгледа да ће за оне Маројевићевог профила бити неопходне мало јаче тољаге. Он вели „*да је таква игра ријечи потпуно легитимна у књижевности*“, али не схвата да се овдје не ради о књижевности него о пиљаричком блаћењу и конкретних људи и недужних носилаца наружених презимена« [Петровић 2007⁶: 216].

1.1. Већ сам показао да је игра ријечи ономастичкога типа коју сам у полемици примијенио, неоспорно, не само обична (и уобичајена) него и језички и књижевно потпуно легитимна.

Да је таква игра ријечи потпуно легитимна у књижевности — ако као примјер није довољан староруски спјев *Слово о полку Игореве*, а за полемике с конкретним адресатом напис у *Побједи* у којем се већ у наслову „*Господин Јадовљевић*“ пародира презиме *Јаковљевић* (заправо један од његових носилаца) — онда ће вашег непоправљивог читаоца убиједити сам Иво Андрић. На почетку *Проклете авлије* „*стари фратар Мијо Јосић*“ „*гласно грди младог фра-Растислава, који предлаже да се наложи пећ и да се попис не врши у хладној соби*“ [Андрић 1957: 5]:

— Кажем ја увјек: ниси ти Растислав, него Распислав! Ни име ти, болан, на добро не слути. Док су се фратри звали фра-Марко, фра-Мијо, фра-Иво — и био је добри вакат, а ви сада узимате нека имена из романа, одакле ли, те фра Растислав, те фра Војислав, те фра Бранимир. Тако нам и јест [Андрић 1957: 6].

1.2. Да тако није било само за Андрићева земана, показује књига која се појавила пола вијека након Андрићеве (*Путеви божјих изабраника* НИКОЛЕ МАЦАНОВИЋА), у којој се игром ријечи разматраног типа пародирају лична имена: „Какав Периша и јадиша, нема су што покрити гузицу!“ [Мацановић 2007: 86]. Или: „Што ме гледаш, о Батрићу, јадовићу?“ [Мацановић 2007: 103]. И најзад: „Пи-и гадлука!“, рекла би стрина, „ово је Сраћаново масло. Треба му нос у ово увалити.“ Тако је добио од стрине ново име. [Мацановић 2007: 127]. Ту је и пјесмица: „Кад је Раћан био мали, / сви су њега Сраћан звали!“ [Мацановић 2007: 127].

Писац потврђује да је своју прозу, и у језичком и у мотивском смислу, градио на аутентичној народној подлози.

1.3. Дпетровић вели шта вели [види т. 1.0], али му ништа од онога што вели воду не пије.

Прво, нису наружена презимена, него су саме себе наружили поједини њихови носиоци. Поред тога, читалац не умије ни да чита: њему је презиме *Павлољуб*, а братство Павлољуба је бројно, и оно се неће бунити што се и Дпетровић тако презива; *Дпетровић* му је само персонално име, и по томе је он стварно уникат.

Друго, наш Павлољуб (наш, јербо има и њихових Павлољуба, нису сви наши) није недужни носилац презимена, него *дужни*: лингвистици дугује поткове (страшно је обосио!), народу дугује образ (издао је српски књижевни језик као највеће национално културно благо!). Дужан је и свом полемичком тексту: рекао је [види т. 2.1] да мој текст спада у књижевни језик (а то му, тј. по његовој „терминологији“, која је само његова, значи ‘језик књижевности’), па ако је то језик књижевности, онда је и мој текст књижевност, а ако је књижевност — „таква игра ријечи је потпуно легитимна у *књижевности*“ (да прецитирамо његов цитат) [види т. 1.0].

Треће, легитимна је игра ријечи, као што смо видјели и као што знамо, и у језику уопште: чланкописац би морао да се позове на изворе еда би доказао да је оне што су се ругали људима преко њихових имена „околина вазда држала на оку“ (и зна ли дијалектолог шта значи *држати некога на оку?*), и да би доказао да они „нису имали право да се нађу међу људима“, и чак да су их „жене васпитавале љукачима“ (тако сигурно није могло бити ни међу Дрекаловићима, гдје су се држали за „љукаче“ својих арбанашких предака, а Дпетровић га се држи и до

дан-данас). А ако то не докаже, онда ћемо сви углас рећи да Драгољуб Петровић (враћам му старо име да сасвим не одлијепи) — на сваком кораку лаже, лаже — грање не држи!

2. „КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК“ И „ЈЕЗИК КЊИЖЕВНОСТИ“ — И ДАЉЕ — НИСУ ИДЕНТИЧНИ ПОЈМОВИ

2.0. Откад је успостављена дистинкција између (универзалних) појмова „књижевни језик“ и „језик књижевности“ и одговарајућих (националних) термина, а та разлика је повучена у свјетској, а не само (и не најприје) у српској лингвистици, није било покушаја да се та разлика потре и да се овај први термин употребеби у значењу оног другог: ту је гумицу први (и једини) натакао на свој ључач Дпетровић професор. И то му је, колико ја знам, једина „заслуга“: такво незнање није ни исказао а камо ли га бранио ни један посленик јавне ријечи.

2.1. А ево како то своје незнање брани, нећемо рећи господин Несој, рећи ћемо: господин Професор: »У међувремену он је заборавио о чему смо се раније спорили и поново се враћа истим темама и брани иста схватања, цитира своје старе бесмислице као највиши домет научне памети не схватајући колико су оне неутемељене и, после толико година, макар депласиране. Тако, рецимо, Маројевић на скоро седам страница поново расправља о томе да „појмови »књижевни језик« и »језик књижевности« нису идентични“ (*Слово*, 13–14, 171–178), а да су „књижевни језик“ и „стандардни језик“ синоними не схватајући да ја у тим споровима немам жеље да поново учествујем и да, као и он, препричавам оно што сам рекао пре толико година и сада сам једино спреман да му признам да за најбоље обрасце модернога српског *књижевног* језика сматрам [...] полемички манир Радмила Маројевића [...], а да би узор српскога *стандардног* језика могли бити *Примјери чојства и јунаштва*, или *Ђераћемо се још*, или *Петријин венац* [...] / То је један проблем о коме је Маројевић преписао своју памет стару више од деценије и није је успио освјежити ни једном једином новом идејом« [Петровић 2007⁶: 213 (дијалектолог мијеша ијекавски и екавски)].

Лијепо, Бога ми: сад нема жеље да поново учествује у расправи коју је изгубио прије него што је и отпочела! А то што ја цитирам (а не: „препричавам“) оно што сам рекао прије толико

година — само је показатељ да сам и тада био у праву исто онолико колико и дванаест година касније, и да је разматрана термилошка разлика утемељена у науци, и да јој се ништа не може додати, али ни одузети. И није то моја „памет“ да бих је могао „освјезити“ неком новом идејом: то је памет свих паметних. Цитирање онога што сам написао средином деведесетих година вијека минулог, уз навођење најауторитативнијих лексикографских извора, имало је за циљ и да покаже како је моја интерпретација у пуном складу са свјетском науком.

У међувремену се појавио, уз рецензентски благослов Драгољу-ба Петровића (други рецензент је Иван Клајн), једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске, у којем се термин **књижевни језик** дефинише као „*стандардни, нормативни језик образованог друштвеног слоја који служи као узор*“ [Речник МС 2007: 507]. У њему се термин *стандардни језик* и не помиње (осим што је атрибут *стандардни* дошао на почетку дефиниције), па се чак не наводи ни придјев *стандардни* као одредница, тј. као лексикографска јединица. Овај податак наводимо не само зато што је Дп. П. (враћамо му његове умјетничке иницијале) из дјела које је рецензирао могао научити шта значи израз *књижевни језик* (кад већ неће да учи од мене) него и нарочито зато што су нови лексикографи у суштини преписали дефиницију коју даје *Речник Српске академије наука и уметности* скративши је уз незнатну измјену (уп.: „*стандардни, нормирани језик образованог друштвеног слоја једног народа, који служи као узор и чије се норме прихватају као правилне и обавезне у књижевности, школи, штампи, на радију и телевизији, на позоришној сцени и др.*“ [Речник САНУ 1973 VIII: 702]). Је ли Дп. П. приговорио лексикографима: зашто, господо лексикографи, „цитирате своје старе бесмислице као највиши домет научне памети не схватајући колико су оне неутемељене и, послије толико година, макар депласиране“, или у другој формулацији: зашто сте, господо лексикографи, „преписали своју памет стару скоро три и по деценије и нисте је успјели освјезити ни једном једином новом идејом“? Није им приговорио. Можда им није одговорио угледајући се на пса у ланцу: лаје (и кидише) на госта, подвија реп пред укућанима, шени пред газдом. Лексикографи су, наравно, у пуном складу с концепцијом једнотомног рјечника, стару (и тачну) дефиницију пренијели само је мало скративши и замијенивши један (тачни) атрибут другим (тачним) атрибутом: *нормирани (језик)* → *нормативни (језик)*.

Умјесто да призна своју лингвистичку грешку (и гријех културне издаје), Дп. П. тоне све дубље не размишљајући ко ће га

вадити из... множине. С једне стране, он признаје да за најбоље обрасце модернога српског *књижевног језика* сматра полемички манир Радмила Маројевића, с тим што у његовој пиљарској терминологији (узимамо му мјеру из т а м о њ е г о в о г новоговора) то не значи 'књижевног = стандардног језика' него „језика књижевног текста“. Признаје, дакле, да су моје полемике књижевни жанр, што оне стварно и јесу, а то значи да нема ни по сопственим аршинима право на љутњу што у к њ и ж е в н о м тексту користим легитимну игру ријечи ономастичкога типа [види т. 1.3].

С друге стране, анализираним текстом Дп. П. је комплетирао своје незнање. Досад смо мислили да он не зна (или неће да зна) да су „књижевни језик“ и „језик књижевности“ два различита термина за различите појмове, али се то његово незнање могло објашњавати потребом мимикрије културне издаје (којом се ијекавица брише из српског књижевног = стандардног језика како би је цијелу присвојили католици за тзв. хрватски књижевни језик). Сада се показује да он не зна ни шта је „стандардни језик“: вели да би узор српскога *стандардног језика* могли бити *Примјери чојства и јунаштва* Марка Миљанова (а они су у цјелини написани у дијалекту и у књижевни = стандардни језик не спадају), или *Ђераћемо се још* Матије Бећковића (а дијалектизме овог пјесника, који у књижевни = стандардни језик не спадају, тумачио је управо Д. Петровић), или *Петријин венац* Драгослава Михаиловића (а у њему је, као и у истоименом филму, локални колорит, тј. говор јунака, изражен дијалектом). Да овај посљедњи примјер (говор јунака у *Петријином венцу*) не спада у савремени Вуков и вуковски српски књижевни (тј. стандардни) језик, види се и по покушају писца да на основу њега формира нови српски књижевни језик, па би и балкански Срби, као и они лужички, имали два језика књижевна: горњосрпски и доњосрпски! Дпетровић је, као што видимо, већ признао да је локални говор у *Петријином венцу* узор српскога *стандардног језика*, али не вели којег. Оног Вуковог (и вуковског) није сигурно.

2.2. У наставку гос'н Професор каже: »Оставићемо, међутим, накратко Маројевићеве људске несојштине и указати и на оне научне. Његове су амбиције големе, али он са њима никако не може да усклади и научне резултате, пре свега зато што се, у настојању да се „вишедисциплинарно докаже“, упушта у расправе о проб-

лемима о којима не зна ништа и које, једноставно, не разумије и ја ћу овдје, остављајући по страни наше старе спорове о односу између *књижевног* и *стан дардног* језика, поменути само покоју појединост којом се то потврђује« [Петровић 2007⁶: 218]. — Како је дијалектолог прошао на овим алтернативним темама пошто је изгубио битку у предмету спора, читалац ће видјети у посебном поглављу овога писма [види т. 4]. А овдје да видимо зашто Љуб предмет спора „оставља по страни“.

У погледу односа између *књижевног* и *стандардног* језика није Дп. П. у спору са мном него са науком, и не могу се ти његови спорови с науком тек тако оставити по страни — само о њима се и водила полемика. То су питања која и мој опонент, као дијалектолог-почетник [види минифусноту 2], мора да зна: како ће да разлучи (пardon: разлучи) дијалекатски облик, и дијалекатски текст, од књижевног облика, и текста на књижевном језику, а овај посљедњи од књижевног текста који је написан на дијалекту или садржи дијалекатски слој — ако не зна основне појмове?

Ја од Петровића нисам тражио (мада му и за дијалектологију као струку то не би нимало сувишно било) да зна терминологију, методологију и проблематику других филолошких дисциплина, на примјер фонологије [види минифусноту 1], историје језика, упоредне граматике словенских језика са старославенским језиком, дериватологије, науке о стиху, текстологије — то је све њему недостижно, уму непојмљиво. То он не мора да зна — али он о томе не може ни да суди: а не може о њима да суди јер за наведене научне дисциплине — није квалификован, иначе ће му се десити оно што му се и десило — да „вишедисциплинарно лаже“!

У другој полемици с Павлољубом, оној из *Књижевних новина* (прва се водила у *Летопису Матице српске*), цитирали смо фрагмент из хрестоматијског текста Драгољуба Петровића (хрестоматијског у идолатрији као помоћној дисциплини полтрона), који је објављен у *Јужнословенском филологу* (1992, с. 160–161), а у којем наш врли дежурни полемичар види у Ивићу „аутора коме данас нема премца у нашој (а у многим погледу — ни у светској) лингвистичкој науци. Ако је Даничић остао уписан у историји наше науке као ненадмашни презентатор података, Ивић ће остати као њихов ненадмашни тумач — и то са свих аспеката са којих је време захтевало да се протумаче: дијахроничног, синхроничног, територијалног, културноисторијског, структуралног, типолошког, општелингвистичког и сваког другог који се могао наметнути. И

чинио је то дубље и свеобухватније него ико пре њега и свугде где је стигао поставио је међаше за које се не зна када ће, и хоће ли уопште, бити домашени. И при свему томе — није одговорио једино на она питања која нису постављена“.

Петровић јадикuje (у *Књижевним новинама*, прије дванаест година) што се догодило оно што „се догодило да су Ивићи“ ‘створили’ њега, Петровића, „а да је за српску лингвистику било среће, као што није“, сада би Драгољуб, „у најбољем случају, био средњошколски професор у неком провинцијском градићу“ и не би се са Симићем спорио „о виталним проблемима српске језичке науке“ [Петровић 1996: 7].

Ја сам то овако прокоментарисао: »Као што је горњи цитат врхунац идолатрије у славистичкој науци, и не само у њој, тако је доњи цитат врхунац самоунижења у читавој нашој писаној традицији. И нехотице се сјећам, Петровићевим поводом, „уничженија“ као епистоларног манира који су примјењивали, кад би се обраћали цару-господару, царски поданици, од слугу до велможа, у Московској Русији: нису се смјели ни хтјели потписивати правим именом и патронимом (на примјер: *Иван Петрович*) него описним и пејоративним формама типа *Иванишко Петров синишко*. Али би и они позавидјели Петровићевом степену „самоуничженија“: они се бар нису одрицали титула и звања која су им государ „пожаловали“«.

И поставио сам питање: „Како несужени средњошколски професор онда може да суди о толиким наукама и толиким научницима?“ [Маројевић 2001: 212]. То питање и сада постављам, опет као реторско...

ДВИЈЕ МИНИФУСНОТЕ О МАКСИПРЕТЕНЗИЈАМА:

1. Дпетровић је имао претензије да буде фонолог.

Ту претензију није успио да оствари. Кад је прије дванаестак година покушао да научи бар *аз* из фонологије на штиву мог новинског чланка — није имао успјеха. У првој од *Двије фусноте о једном дијалектологу*, а она је била на тему: фонологија (српска), констатовао сам (на почетку закључне, осме тачке): »Није главни Петровићев проблем што он не зна фонологију (увјерен сам да ће је савладати), много је већи проблем што дијалектолог из Белановице (опет се вратио тамо) — пузи. Он због нечега сматра да фонолог може бити само Павле Ивић,

зато што је написао „досад преко 1.500 страница о проблемима фонологије (опште, упоредне, контрастивне, историјске, дијалекатске, стандардне)“, а подобострасном Петровићу „никад није пало на памет да за себе каже да је фонолог“, иако је досад написао више пута по пет страница о проблемима фонологије [Петровић 1995: 405]. ПЕТРОВИЋ *није фонолог* не зато што је написао само двадесет пет (или више) страна из фонологије него зато што то што је написао уопште није фонологија (фонологију он дибидус не разумије, бар засад). Али *фонолог није ни* Ивић, он се у фонологију разумије исто тако (а можда и мање) него Петровић, ни он није написао чак ни редак ни из педагошке фонологије: да би неко учио фонологији (друге), мора претходно да је (сам) научи« [Маројевић 2001: 122].

Преварио сам се: није ни фонологију научио. На Научном састанку слависта у Вукове дане, 13. септембра 2006, био је пријавио реферат, у коауторству, „Фонетске основе фонолошког система савременог српског језика — основне поставке“, али га није прочитао у првој, лингвистичкој секцији, гдје је био по програму (и гдје сам га ја чекао да провјерим је ли научио бар *аз* из фонологије), него га је тајно прочитао у другој секцији, како не би лингвисти од знања, угледа и савјести реферат могли критички размотрити! Није смио, курва, на фонолошки мегдан изаћи, па сам му послао кудјељу и преслицу, а он сад, из прикрајка, вади испод сукње свој арбанашки љукач!

2. Дпетровић је имао претензије да буде дијалектолог.

Ту претензију је успио да оствари, али само дјелимично — до нивоа дијалектолога-почетника. Оцјењујући лингвистичке могућности и резултате Дпетровићеве (тадашње, ситуација се до данас могла само погоршати), рекао сам:

»ЧЕТВРТО, Петровић — у погледу ијекавских рефлекса јата — не разликује дијалектологију као струку од дијалектологије као науке. Од стручњака дијалектолога захтијева се да да поуздан опис појава на терену. Колико је поуздан наш дијалектолог? Нимало није поуздан. У своме главном дјелу *Говор Баније и Кордуна* (Нови Сад – Загреб, 1978, с. 45) он у ијекавске рефлексе јата убраја фонетски слијед [ије] у облицима *разумијете*-ме, не *-разумијем* добро. У оваквим примјерима фонетски рефлекс јата је [и] испред *ј*: *разумђјете* > *разумијете*. Ова крупна омашка нашега дијалектолога још је крупнија ако се има у виду да се *ије* у глаголским облицима овога типа изговара двосложно, као

трофонемски низ. Сви моји информатори са наведеног подручја разговоријетно су двосложно изговарали *разумијем*, за разлику од једносложног рефлекса дугог јата у примјерима типа *с^ујено*, *д^ујете*. Зато се не може сматрати поузданом Петровићева грађа са терена јер је он скоро увијек, под утицајем свог матерњег изговора, у наведеним примјерима чуо *сијено*, *дијете*. Петровић је, као реце | зент и консултант, на танак лед навео версолога тамошњег, ЖАРКА РУЖИЋА, приређивача књиге *Песме и списи САВЕ МРКАЉА* (Топуско, 1994). Погрешно третирајући рефлексе дугог јата као посљедицу „Мркаљевог рускословенског читања“, Ружић вели, понављајући Петровићеву грешку: „Уз то значајна је чињеница што је овде Мркаљу промакао и двосложни облик *умије* (= *уме*, *одумјети/умети*)“ (с. 14)« [Маројевић 2001: 113–114 (знаком | обиљежавамо прелазак на нову страну у цитатима)].

»ПЕТО. Видјели смо да је Петровић непоуздан у дијалектологији као својој примарној струци. Још мање је, међутим, поуздан кад покуша да се из дијалектологије као струке успне у дијалектологију као науку. То он, додуше, и не покушава сувише често, ја сам запазио само један такав покушај, неуспио. „Истраживања Драгољуба Петровића показују да дуго јат у Банији и Кордуну даје ‘у основним линијама’ двосложан изговор, који је ‘доминантан’ (*Говор Баније и Кордуна*, стр. 43–46. и даље). Петровић у усменом разговору с правом каже да би то још више могло важити за Мркаљево време“ — вели Ж. Ружић у предговору поменутог издања Мркаљевих текстова (с. 13). Петровић, дакле, држи да је историјски примарнији двосложни рефлекс јата типа *сијено* („каже да би то још више могло важити за Мркаљево време“) од једносложног рефлекса типа *с^ујено*. Историја је овдје постављена на главу. [...]. Остајући (непоуздан) дијалектолог на терену, Драгољуб Петровић није успио да постави и дијалектолог у науци« [Маројевић 2001: 114].

2.3. Да је разлика између појмова (и термина) *књижевни језик* и *језик књижевности* дистинкција коју морају знати не само филолози него и сви посленици писане ријечи, па и представници седме силе (изузетак је, изгледа, само вјечити новосадски бруцош), показује слједећи примјер. Михаило П. Миљанић, у прилогу дискусији о језику медија на Бошковићевим данима, у мају 2005. године у Подгорици, између осталог пише: „Нећу рећи ништа ново ако се, као медијски посленик, заложим да језик новинара, дакле новинарствени језик, буде заснован на важећим

нормама књижевног језика. Не језика књижевности, јер би то, условно говорећи, оштетило језик новинара и удаљило га од већине принципа њихове професије. Произвело би неприродни брак | између два различита говорна субјекта — књижевности и новинарства, попут разлике између књижевне и новинарствене репортаже“ [Миљанић 2007: 62–63].

Ако вјечити новосадски бруцош неће (заинтачио се!) да учи од мене, нека покуша прву лекцију да научи — од Миљанића!

3. ДИЈАЛЕКТОЛОГ — И ДАЉЕ — БЛЕНЕ У УПОРЕДНУ ГРАМАТИКУ „КАО ТЕЛЕ У ШАРЕНА ВРАТА“

3.0. Други проблем (не рачунајући ономастичку игру ријечима у којој Павлољуб не види проблем) тиче се мог тумачења по ком »су из српскога „преименовани“ хрватски, босански/бошњачки и црногорски и да се на исти начин не може посматрати издвајање словачког из чешког, или украјинског и белоруског из руског, или македонског из српског јер „упоредна граматика словенских језика посматра словачки, македонски, бјелоруски и украјински као посебне словенске језике, док се српски језик... | третира искључиво као један језик.“ Свему томе Маројевић додаје и „поуку за дијалектолога“ наводећи да је „граница између српског и бугарског или српског и македонског »мека« јер су из истог стабла, а граница између штокавског и чакавског или штокавског и кајкавског »тврда« јер су то генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти).“ У вези с тим Маројевићевим умовањима могу се ставити тек три ситније напомене« — закључује дијалектолог и (новопроглашени) социолингвиста [Петровић 2007⁶: 213–214]. А зашто „тек три ситније напомене“ кад су наведена питања била основ и повод за дискусију? Или је то тек начин да се избјегне признање да сам у свим тим питањима био потпуно у праву? Неће да призна „часни пораз“ него ставља три ситне напомене кад мени не може ни три ситнице да оспори. Па да размотримо три Павлољубове ситне напомене.

3.1. Прва Павлољубова напомена гласи: »Упоредна граматика може „посматрати словачки, македонски, бјелоруски и украјински као посебне словенске језике“, али ко може бити сигуран да она неће на исти начин „признати“ и оне са „тврдим“ границама ако је већ „признала“ оне са „мекима“« [Петровић 2007⁶: 214].

— Овдје је или неко луд или прави кулу (од карата): упоредна граматика словенских језика као наука не може признати тзв. хрватски, босански/бошњачки и црногорски (књижевни) језик као посебне језике у односу на српски (кад би то учинила, она би престала да буде наука), и то је битно. А да ли ће признати чакавски и кајкавски као посебне језике, чија је граница према српском тврда (мада је унеколико ублажена српским утицајем на њих), то за наше питање није толико битно: то зависи од тога да ли ће ти народни језици имати пуноправне (и пунокрвне) књижевне језике.

3.2. Друга Павлољубова напомена гласи: »Не зна се ко је Маројевића поучио да је граница између штокавштине и чакавштине „тврда“ и да су то „генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти)“. Биће, наиме, неспорно да је Маројевић ту нешто „преучио“ будући да та два дијалекатска комплекса припадају истом типолошком масиву, при чему је чакавштина у свом развоју „заостала корак“ за штокавштином и као периферна словенска област сачувала доста дубоких архаизама. Граница између штокавштине и кајкавштине, међутим, јесте „тврда“ [...] будући да се на словеначки језик (тј. на целину кајкавштине, дакле — и оне словеначке и оне „хрватске“) може гледати као на ареал у коме су *јужнословенске особености мање изразите од западнословенских*, толико чак да се кајкавска граница према чакавштини и штокавштини, према неким схватањима, може поставити не само као језичка већ и као антрополошка« [Петровић 2007⁶: 214]. — Било би боље да се дијалектолог мане антропологије кад ни у лингвистици није код куће: словеначки језик, заједно с тзв. кајкавским нарјечјем као својим унутрашњим дијалектом, спада у јужнословенске језике, а упоредна граматика словенских језика учи да постоје црте које повезују западне и источне словенске језике, да постоје црте које повезују источне и јужне словенске језике, а да нема заједничких црта које би повезивале јужне словенске језике са западним словенским језицима као цјелином (по једној особини чешки и словачки се слажу са свим јужнословенским језицима, по другој особини средњословачки говори се слажу опет са свим јужнословенским језицима). А што се тиче чакавског (= хрватског) као посебног словенског језика у односу на штокавски (= српски), томе се дијалектолог поново вратио, па му је у повратку и одговорено [види т. 4.1]. Овдје ћемо само мало прејудиицирати тему и рећи да

данашњи водећи стандардолог у Хрватској, Јосип Силић, за разлику од нашег дијалектолога-почетника, признаје да су чакавски, штокавски и кајкавски посебни језици (на моје изравно питање, у дискусији на научном скупу у Подгорици, 2004. године).

3.3. Трећа Павлољубова напомена гласи: »Српски језик „уситнио се“ једнако као и руски и чешки и ми на те чињенице можемо гледати како нам се допадне (или као на „преименовање“ или као на њихово утемељивање на „сопственим дијалекатским основама“), али је занимљиво да тим словенским процесима нема паралела међу западним језицима, па тако из немачког још нисмо добили ни „аустријски“ ни „пруски језик“, из шпанског још немамо „мексички“ нити из португалског, рецимо, „бразилски“. И биће да разлоге због којих се то није и „тамо“ десило треба тражити у чињеници да је њихова „упоредна граматика“ утемељенија од оне у коју се куне Маројевић (или да наука његових комунистичких учитеља тамо још није допрла)« [Петровић 2007⁶: 214]. — Не можемо „гледати како нам се допадне“: српски језик се покушава преименовати, словачки, украјински, бјелоруски и македонски су засновани на својим говорима, и само је то било први и прави предмет спора, и тај спор је Драгољуб Петровић изгубио. Али не треба упоредну граматiku словенских језика стављати под знаке навода: њу треба, ако није касно, научити. И не треба идеолошки ружити компаративисте: мој непосредни учитељ, Радосав Бошковић, није био комуниста; совјетски компаративисти су између два свјетска рата били под најжешћом тортуром („дело славистов“): једни су своју „Прасловенску граматiku“ (Иљински) платили главом, други су остали живи и потом написали двотомну „Упоредну граматiku словенских језика“ (Бернштејн)...

4. ИЗГУБИВШИ У ПРЕДМЕТУ СПОРА, ГУБИТНИК ПРЕЛАЗИ НА АЛТЕРНАТИВНЕ ТЕМЕ

4.0. Губитник вели да су моје амбиције големе, али да са њима никако не могу да ускладим и научне резултате, прије свега зато што се, у настојању да се „вишедисциплинарно докажем“, упуштам у расправе о проблемима о којима не знам ништа и које, једноставно, не разумијем, па ће он овдје, „остављајући по страни наше старе спорове о односу између *књижевног* и *стандардног* језика“ (тј. спорове у којима је све изгубио да је

морао извући испод краве љукач еда се како одбрани), „поменути само покоју појединост којом се то потврђује“ [Петровић 2007⁶: 218]. Заборавља Губо (хипокористик од Губитник, с даљим асоцијацијама) да сам у свим тим дисциплинама остварио значајне научне резултате и објавио бројне радове који се проучавају и цитирају, а да се он у тим дисциплинама није ни огледао (није из њих урадио ни семинарски рад), али хоће, жив није, да се — „вишедисциплинарно угрува“. Само напријед, али се ипак попримдржи за љукач или крави за реп, не можеш задовојек држати за реп аци-Аца!

4.1. *Прва* му је појединост »већ помињана, Маројевићева „теорија“ о „меким“ и „тврдим“ границама између јужнословенских језика, као и да се „једна од заблуда идеологизоване науке о српском језику састоји у томе што се овај језик сврстава у западнојужнословенску подгрупу јужнословенских језика“. У вези с тим умовањима може се рећи једино да Маројевић још није успио да се обавијести ни о најосновнијим проблемима балканологије, а камоли о природи односа између јужнословенских језика и њихових дијалеката и, отуда, само он може тврдити „да се на српском историјском југоистоку одвија процес типолошког удаљавања“, а на сјеверозападу процес „типолошког приближавања“, као што само он може тврдити да су штокавштина и чакавштина „генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти)“« [Петровић 2007⁶: 218].

(1) Најауторитативнији лингвиста епохе у области словенске етногенезе и етимологије, О. Н. Трубачов (1930–2002) сматрао је да није могуће генетски извести „данас постојеће српскохрватске дијалекте директно из прасрпскохрватског језичког јединства“ и да су то самостални древни дијалекти. На научној конференцији о индоевропском проблему (Институт археологије АН СССР-а, 18–19. децембар 1986) Трубачовљево гледиште о важности и виталности конвергенције у историји и развоју језика подржао је О. С. Широков, позвавши се при том на примјер јужнословенске групе језика, који сигурно ни су представљали полазно јединство, него су само секундарно, у току консолидације, развили низ „општејужнословенских“ специфичности [Трубачев 1992: 14 (подвлачења су Трубачовљева)]. — Дакле, нисам само ја „могао тврдити“ да су штокавштина и чакавштина „генетски разни језици (односно прасловенски дијалекти)“, то је прије мене „могао тврдити“ један Трубачов, који

је на примјеру тих језика (укључујући кајкавштину) образлагао тезу о важности и виталности конвергенције у историји и развоју језика (подвукли смо термин како би и дијалектолог схватио да *конвергенција* и јесте „типолошко приближавање“), а у томе га је подржао Широков. То је мој коментар о мојој наводној усамљености у ставу да се на српском сјеверозападу одвијао процес „типолошког приближавања“.

И бруцошева теза како тобоже само ја тврдим „да се на српском историјском југоистоку одвија процес типолошког удаљавања“ може се оспорити позивањем на једног веома значајног претходника. Српски језик — „илирски језик с различитим говорима: бугарским, рацко-српским, босанским, славонским, далматинским и дубровачким“ односно „данашњи славонски или илирски (у Бугарској, Србији, Босни и Далмацији)“ — по концепцији утемељивача славистике Јозефа Добровског један је од два јужнословенска језика, поред хрватског (= кајкавског нарјечја) са словеначким. У српски језик Добровски је укључивао бугарски дијалекат, сматрајући да је старославенски језик формиран на старосрпској језичкој основи. Касније је „патријарх“ славистике унеколико измијенио своју концепцију: издвојио је словеначки као посебан словенски језик, а старославенски је посматрао као српско-бугарско-македонски идиом [Јгич 1910]. Ми смо то овако прокоментарисали: „Класификација јужнословенских језика Ј. Добровског у двије своје верзије само је наизглед противрјечна. Прва верзија | је тачна са историјског, а друга са савременог гледишта. Старославенски као први књижевни језик словенски био је заиста формиран на старосрпском дијалекту позног прасловенског језика; од тог заједничког дијалекта одвојио се најприје бугарски, а потом и македонски језик, док је српски остао типолошки и генетски најближи својој основи“ [Маројевић 2008: 48–49].

(2) Научна концепција Вука Караџића била је: три посебна језика су српски (штокавски), хрватски (чакавски) и словеначки (кајкавски): „Из свега овога што је овдје казано види се да се Јужни Славени сви осим Бугара по језику дијеле на троје: први су *Срби*, који говоре *што* или *шта* (и по чему се према *чакавцима* и *кекавцима* могу назвати *штокавци*) и на крају слогова имају *о* мјесто *л*; други су *Хрвати*, који мјесто *што* или *шта* говоре *ча* (по чему се зову и *чакавци*) и на крају слогова не промјењују *л* на *о*, а у осталоме се врло мало разликују од Срба; трећи су

Словенци, или као што их ми зовемо *Крањци*, који мјесто *што* говоре *кај* (по чему их наши и *кекавцима* зову), који се и од Срба и од Хрвата по језику много више разликују него Срби и Хрвати између себе, али су опет њима ближи него иједноме другоме славенском народу. Међу Словенце иду и данашњи Хрвати у вармеђи загрепској, вараждинској и крижевачкој, којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски“ [Карацић 2007: 201].

Петровић, међутим, у свом другом чланку у истом двоброју *Слова*, није цитирао ову, на етничким и језичким основама грађену подјелу, коју прихвата научна србистика, него цитира Вуков иронични став, који је, већ без ироније, уграђен у хрватски филолошки програм, тачније: у његову вјерску етапу: „Ја друкчије не знам казати, него овако. Хрвати по правди могу се звати: 1) Сви Чакавци; 2) Кекавци у краљевини Хрватској, који су се на то већ навикли. *Срби* по правди могу се звати сви Штокавци, макар које вјере били и макар гдје становали [...]. Ако Хрватски родољупци не пристају на ову на разуму основану диобу, онда се за сад у овоме ништа друго не може учинити, него да се подијелимо по закону или вјери: ко је ког закона, Грчкога или источнога, онај се макар гдје станао, не ће одрећи Српскога имена, а од онијех, који су закона Римскога, нека каже да је Хрват, који год хоће. Истина да би се иностранци могли насмијати оваковоме нашем дијелењу народа у данашње вријеме, али шта ћемо, кад смо несрећни људи, те се друкчије не може“ [Петровић 2007^в: 257].

(3) Можда је Петровић Вука читао само фрагментарно те није запазио да су за Карацића три посебна језика српски (штокавски), хрватски (чакавски) и словеначки (кајкавски). Али је морао прочитати оно што је сам написао и што цитира у свом другом чланку у истом двоброју *Слова*: »Петар Матија Катанчић (1750–1825) из Валпова, нешто млађи Рељковићев савременик, сведочи да „*Илири сами себе зову Србима, па да их и други исто тако зову Србима, а и Илирима, а и Власима*“ и он је, „као и сви његови Славонци, сматрао свој језик за *језик српски*“. Уз све то, он наводи да је „*кајкавитина (Carniolica) језик словеначки*, док му је *чакавитина језик хрватски*“, при чему „Хрвати живе западно од линије повучене од Драве, па кроз Мославину до утока реке Цетине у Далмацији“, а да „Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској — и то са обе стране Дунава, говоре једним истим јези-

ком којим и Далматинци“ и за штокавштину „изречно каже, да је језик *илирски* — *Illyricus*“, по чему је „очевидно, да су сви Илири говорили штокавски. Кад њему сви Илири само штокавски говоре, и кад се такође по њему апсолутно сви Илири разликују у свему од Хрвата, — онда нема сумње, да су Хрвати говорили са свим другим језиком, различним од штокавштине“« [Петровић 2007^b: 228]. — Закључићемо, дакле, да Петровић није казао да само Маројевић може тврдити да су штокавштина и чакавштина разни језици зато што за друге ауторе није знао: он то каже зато што — грађе не држи (толико говори истину!).

4.2. Ми смо реконструисали облик *Кома* у 173. стиху Горског вијенца: једна сину од *Кóма* к Ловћену [Маројевић 2005: 231–235; претходно у Маројевић 2000] као генитив множине настао преображајем генитива двојине, и ту реконструкцију поткријепили свом потребном аргументацијом. Овај фрагмент наше „Текстологије Горског вијенца“ [Маројевић 2005: 5–34, 227–1000] послужио је дијалектологу Петровићу да се и он, први пут, огледа као његошолог, као текстолог и као историчар српског језика, али су му се сва три огледала поломила, па је успио само једно: поново је довео у питање своју компетентност (и поузданост) и у дијалектологији као јединој дисциплини. А ево како.

За наведени топоним, то му је *друга* појединост, Дп. П. мене оптужује како тобоже не водим рачуна „да се нешто што је погрешно постављено може и интерпретирати једино — произвољно“ [Петровић 2007^b: 218]. Не каже шта је ту погрешно постављено, али вели „да у Васојевићима тај топоним има парадигму *Ком* – *Кòма*, у Кучима *Ком* – *Кòма* или, на објема странама, *Комови* – *Комòвā* – *Комовима*, с тим што је у Кучима редовно и преношење акцента у облику 'у *Комове* (*Пáде сн'ијег* 'у *Комове* – не знам да ли је то исто и у Васојевићима), а све су остало Маројевићева домишљања која немају никаквог утемељења и због чега се према његовој науци нормалан читалац мора односити с резервом и провјеравати и оно што је могло имати изгледа да буде тачно“ [Петровић 2007^b: 219]. — Да је Дп. П. непоуздан и у дијалектологији као јединој научној области из које је савладао *аз* (али не и *буки*), показује и овај одломак. Научник м о р а да зна о н о о чему пише, а наш кандидат за научника, молим вас, „не зна да ли је то исто и у Васојевићима“! А шта онда зна? А да је Дп. П. само дијалектолог-почетник види се по томе што

он не зна да објасни како су настале прозодијске разлике између ова два говора међусобно и у односу на књижевни језик.

За текстологију Горског вијенца ова његова танка „знања“ и дебела незнања — никаквога значаја немају. Није спјев написан ни на кучком, ни на васојевићком говору, него је спјеван на српском књижевном језику који се тада налазио у формирању, и карактерише га нова, пренесена акцентуација, како сам ја то научно доказао у одјељку „Версолошка реконструкција“ поменуте студије [Маројевић 2005: 886–918].

Моје научно објашњење није „погрешно постављено“ него стоји на чврстим филолошким темељима. Двојинска парадигма је посвједочена у старом српском споменику: према генитиву *кѡмѡу* и инструменталу *кѡмома* сваки бруцош ће већ на првом колоквијуму из старославенског језика лако реконструисати номинатив **кѡма* (за новосадског бруцоша, додуше, више нисам сигуран). Ако су сви други топоними наведеног типа преобразили своју двојину у множину по обрасцу *Пѡда – Пѡдѡ – Пѡдима*, онда се то мора претпоставити и за другу фазу развоја анализираних топонима (*Кѡма – Кѡмѡ – Кѡмима*). Ако је у Свободијади облик (вѣнац) *Кома* несумњиво генитив множине, онда је неоспорно и у Горском вијенцу муња синула од *Комова* (а не од кучког *Кома*, и не од васојевићког *Кома*) према Ловћену. Питање „Јесте ли разумјели, колега?“ оvdје би одиста било само реторско...

4.3. „Овај држи за реп аци-Аца“ — с разлогом смо изнијели овај Његошев стих у мото писма: наш Драгољуб-Павлољуб читавог живота свога држао је за реп аци-Павла, до потоње уре овог последњег, а и након тога — а сад држи за реп аци-Александра: »Потврђује то и *трећа* појединост коју помињемо: тумачење облика *раздвајати* ~ през. *раздвајем*, прил. вр. сад. *раздвајући*. То је питање сасвим просто ријешено А. Младеновић [...]. Маројевић такво тумачење одбија наводећи, „у свом стилу“ (тј. несојски), да „Младеновићу очито није позната историја питања о [том] необичном облику“, да је своју концепцију „позајмио из (Стевановићевог) Речника Његошева језика, не знајући да је од ње — Стевановић одустао“« [Петровић 2007⁶: 219]. Зашто би то било „несојски“, а „сојски“ је рећи (а не поцрњети) да Маројевић „ружи Стевановића због тога што је [...]“, а Маројевић Стевановића — похвалио: „заслуга дијалектолога Стевановића је, међутим, у томе што је“ (оповргао не само лексикографа Стевановића него и Бошковића: у дијалекту нема не само исконструиса-

не презентске парадигме него ни посвједочених облика *раздвају* и *раздвајући*“) [Маројевић 2005: 736; претходно у Маројевић 1998 и 2001]? Зашто би оно прво било „несојски“ кад сам, прво, документовано показао да је Александар Младеновић концепцију о двострукој презентској парадигми глагола *раздвајати* позајмио од Михаила Стевановића не наводећи извор (Стевановићев *Речник* је изашао 1983, Младеновићево прво издање — 1996) — није питање „сасвим просто ријешо А. Младеновић“, него га је био „сасвим просто ријешо“ М. Стевановић, и кад сам, друго, показао да је Стевановић одустао од те концепције у својој другој књизи о језику Горског вијенца; уп.: „Облик *раздвајући* [...] деформисан је (облик глаголског прилога *раздвајајући*), ради удовољења законитостима метрике Његошева стиха. Ова врста хаплоглогије не би, иначе, била објашњива, па ни могућа, у невезаном слогу, тј. у каквом прозном саставу“ [Стевановић 1990: 180]; „А у одређивању песникову за општејезички или дијалекатски лик, или пак и за позајмицу из другог језика, поетски моменат је био одлучујући. Отуда код њега погдекад нешто и чега нема ни у општекњижевном језику ни у дијалекту, као већ раније навођено *размишљавати* или *раздвајући* (у стиху 2121)“ [Стевановић 1990: 243]?

Да су фонологија и текстологија не Маројевићева него Петровићева „научна фантастика“, то смо знали од самог почетка, али да видимо каква му је дијалектологија, једина лингвистичка дисциплина за коју је чланкописац (полу)квалификован. Држећи „задовијек“ за реп овог или оног аци-Аца, овог пута овог, Александролуб, шепурећи се у новом презимену, вели: „ликови *раздвајати* – *раздвајем* – *раздвајући* **широко су распрострањени** у говорима Црне Горе и јасно је да се њихово тумачење мора свести на оно које је формулисао Младеновић“ [Петровић 2007⁶: 220]. Није га, прије свега, формулисао Младеновић него Стевановић (аци-Ацо га је само присвојио). Друго, Стевановић је концепцију о двострукој парадигми и позвао у помоћ зато што му је било познато да неки глаголи у дијалекту имају једну, а у књижевном језику — другу презентску основу (неке од тих глагола помиње Дпетровић покушавајући чак и да их објасни, додуше „у свом стилу“). Петровић, са старим презименом, упада у нову, овога пута дијалектолошку „научну фантастику“ (његов „термин“): он није доказима поткријепио своју тезу и указао у ком је дијалектолошком опису, и на којој страни, нашао облике *раздвају* и *раздвајући*, да бисмо и ми то могли прочитати, а ако их није нашао у литератури, да каже у ком дијалекту их је записао,

и од ког информатора, да бисмо и ми то могли снимити односно провјерити. Ништа од тога Д. Петровић (опет раздвајамо иницијал да коначно не срасте) не даје — поново, дакле, обмањује научну јавност, грање не држи!

А и када би се нашао такав дијалектизам, опет би се Његошев облик научно тумачио онако како смо га ми протумачили: не могу постојати у истом идиолекту и „раздвају“ и *раздвајају*, али могу *раздвајају* и *раздвај'ју* (с фонетском редукцијом вокала *a* између двају *j* у овом посљедњем случају, која се редовно остварује у брзом изговору).

5. ЦРНОГОРСКА КУЛТУРА ЈЕ — И ДАЉЕ — „У ШИРЕМ И ИСТОРИЈСКОМ СМИСЛУ ДИО СРПСКЕ КУЛТУРЕ“

5.0. Кад је видио да је изгубио у предмету спора — а спор је отпочео мојим доказивањем да се српски није „распарчао“, онако као што су се од руског одвојили бјелоруски и украјински, од чешког словачки и од српског македонски, него да се преименовао у тзв. хрватски, босански/бошњачки и црногорски језик [види т. 3], а наставио се мојим доказивањем да је Ивићев пројекат протјеривања ијекавице из српског књижевног језика, који Дп. П. још подржава, чин културне издаје који горњим преименовањима треба да да легитимитет, и да је тврдња Дп. П.-а да се ијекавица не протјерује из књижевног него само из стандардног језика и да је термин *књижевни језик* исто што и термин *језик књижевности* резултат грубог незнања, али незнања које треба да замаскира ту културну издају [види т. 2] — мој опонент је прешао на алтернативне теме, које немају никакве везе с предметом спора, али су макар лингвистичке [види т. 4]. Знајући унапријед да ће и на том попришту изгубити, јер те нове теме нису из научне области за коју би он био научно квалификован, Дп. П. се упушта у политиколошке теме, од којих му највише замагљује поглед тема о мојим погледима на српски етнос и његове регионалне и конфесионалне варијетете (уопште), и да ли има противрјечности у тим погледима за посљедње три деценије (посебно). При том опоненту није циљ да утврди научну истину него да мене оцрни и тиме покуша да негира оне резултате које сам у предмету спора остварио. Ако је собом хтио да илуструје своју тезу о несоју по дефиницији — „у сваком спору **људи** говоре о проблемима а несоју једино о **људима**“ [види т. 7.0] — мора му

се одати признање: себе је живописно представио.

Тему о мојим погледима на српски етнос и његове регионалне и конфесионалне варијетете Дп. П. разматра на примјеру двају цитата (први је из приказа који спада у теорију превођења, а други из чланка који припада ономастици, дакле: у оба случаја ријеч је о филолошким дисциплинама) и на примјеру мог наводног националног (и идеолошког) конвертитства.

(1) У критици руских препјева црногорске поезије XX вијека, а не у полемици с Павлом Ивићем око националног статуса „руских препјева црногорске поезије 20. вијека“ [Петровић 2007⁶: 215], ја сам истакао да би се „мogle ставити извесне примедбе“ на формулацију да је црногорска поезија XX вијека „значајна како оним што је заједничко за српску културу нашега века, тако и оним што је у њој посебно и што одликује регионални аспект те културе, природни и културно-историјски“: „Пре свега, иако у ширем и историјском смислу део српске културе, црногорска култура није само регионално него и национално обојена“ [Маројевић 1977: 293].

(2) »Други цитат је из чланка који је објављен у часопису који је уређивао Павле Ивић: „Презимена на *-ић* имају данас и Срби, и Црногорци, и Хрвати. Имају их и Муслимани. Иако су наши Муслимани примањем ислама напустили словенски ономастикон и примили исламска имена, они су | сачували словенски ономастички систем. То значи да су чували, прво, патрониме на *-ић* типа *Муратовић*, од којих су данашња истоимена презимена, и друго, имена по мужу типа *Хасанагиница* ‘Хасанагина жена’“ [Маројевић 1984: 191]. — Мисли ли Петровић да се друкчије могло написати кад су наведени етнимима коришћени у тадашњим значењима, неки у смислу припадности држави, други у смислу вјерско-језичке припадности (на примјер, јесам ли могао тада написати да презимена на *-ић* имају само Срби)? Издвојивши „наше муслимане“ из етнимског низа, ја сам јасно показао да је то вјерски назив, а не властито етничко име (о писању великог слова одлучивао је већ главни уредник)« [Маројевић 2007⁶: 181–182].

(3) Не доказавши претходно тезу о мом двоструком конвертитству, Дп. П. полази од ње као од готове чињенице, па вели једном: »Откад је промијенио идеолошку и националну чапру и „постао Србин“ [...]« [Петровић 2007⁶: 217 (крај цитата види у т. 6.0)], па збори други пут: »[...] опседнутост уверењем у сопствену величину код њега је замрачила чињеницу о величини његовог *кон вертитства* од „црногорског комунисте“

до „српског националисте“« [Петровић 2007^b: 217], па и трећи пут (што да не!): »Све је то, дакле, било из оне Маројевићевој фазе кад је он био комуниста и Црногорац и која је претходила његовом „српском националном просвјетљењу“« [Петровић 2007^b: 215]. Исто то варира и у претходном тексту: »Маројевић је имао у животу различите идеолошке, националне и друге „фазе“: био је љевичар — сад хоће да је „десничар“, [...] био је „Црногорац“ — сад хоће да је „Србин“« [Петровић 2007^a: 140]. И још једном: »Као школован марксиста, наима, Маројевић се залагао за право сваког народа (и „народности“) да своју судбину уређује по својој вољи, а кад су се његова „залагања“ завршила деструкцијом и српског етничког простора и српског језика, он је успјешно промијенио и идеолошку и националну чапру« [Петровић 2007^a: 136].

5.1. У вези с коришћењем синтагме „Срби и Црногорци“ навешћемо скраћену историју питања (свешћемо је на Вука, на један руски извор и на Његоша). Да је мој опонент положио бар први колоквијум из политичких наука као што није онај из филолошких наука о односу између књижевног језика и језика књижевности, научио би да се термин *нација* користио (и користи) у два значења ‘припадност народу’ и ‘припадност држави (земљи)’, а знао би да ја нисам одређивао која ће се припадност уписивати послје рата у Црној Гори.

(1) Ево шта каже Вук Стефановић Караџић: „Свак може видјети да су ове разлике, кад се говори о два различна језика и народа, врло малене; а још кад се узме да их је највише могло и морало постати у нашијем крајевима (пошто су се Срби и Хрвати амо доселили) за хиљаду и двјеста година; тако врло ласно може бити да су Срби и Хрвати, кад су се амо доселили, | били један народ под два различита имена, као нпр. сад гдјекоји што говоре и пишу: Срби и Бошњаци, или: Срби и Црногорци, или: Срби и Далматинци, или: *Serbien und Raizen* итд.“ [Караџић 2007: 200–201]. — Ако се изузме оно што је данашња наука утврдила (да се Словени нису ниоткуда доселили, него да су одвајкада живјели на средњем Дунаву и његовим притокама, и да су Срби и Хрвати били од почетка два различита словенска племена која су говорила на два разна словенска дијалекта), Вуково запажање је и занимљиво, и историјски тачно. Синтагма *Срби и Црногорци* нарочито се раширила пошто је друга српска држава у XIX

вијеку добила име *Србија* иако је заузимала само један дио српске етничке територије.

(2) Синтагма *Срби и Черногорци* (по новом руском правопису етроними би се писали малим словом) често се среће у Русији царскога периода иако нико није тврдио да су то и етнички два различита народа. Тако у Нацрту СТАТУТА ДРУШТВА ЗА ПОТПОМАГАЊЕ ЛУЖНИХ СЛОВЕНА из 1871. године читамо: „§ 1. Цѣль Общества есть вспомошествованіе южнымъ Славянамъ. / § 2. Для достиженія этой цѣли Общество будетъ по мѣрѣ средствъ: / 1. доставлять желающимъ изъ *Болгаръ, Сербовъ, Черногорцевъ* и друг., возможность *прибыть в Россію* для полученія высшаго образованія; [...]“ [МУИ 1871: 14 (курзив је у оригиналу)].

(3) У писму Милошу Обреновићу од 15/27. јануара 1837. године [цит. по: Његош 1951: 376–377] ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ каже да из Милошевог писма од 1/13. октобра претходне године види „Ваше драгоцјено расположење к мени и народу црногорском“ молећи „свевишњег творца да сохрани Ваше за свакога Србина драгоцјено здравље за похвалу и срећу славеносрпскога народа“ [Његош 1951: 376]. Да израз *славеносрпски народ* значи исто што и ‘српски народ’, тј. ‘Срби’, показује синонимична формула из истог писма, у којој „Владика црногорски и брчки“, како се потписао, жели „пресвијетлом Кнезу“ да проводи Ново љето „у добром здрављу, спокојствију и благоденствију за похвалу и радост српскога народа“ [Његош 1951: 376].

Али у истом том писму налазимо и синтагму *Срби и Црногорци* у значењу ‘грађани Србије и Црне Горе’: „Поради мене била би неограничена радост да бисмо сви Славеносрби учинили међу собом једно правило књигопечатања, а особено Срби и Црногорци“ [Његош 1951: 376]. Треба напоменути да у народном језику српском у оно вријеме није коришћен назив *Србијанци* у значењу ‘грађани Србије’.

5.2. У чланку *Народ којег нема?* (објављен најприје латиницом у ревији *Duga* у прољеће 1990, прештампан ћирилицом и ауторизован у књизи *Ћирилица на раскрићу векова: Огледи о српској етничкој и културној самосвести*) један од међунасловла гласи „Турци, Муслимани или Срби муслиманске вере“. Одјељак почиње: „У дезинтеграцији српскога народа по верском критеријуму завршну фазу представља проглашење 1969. муслиманског становништва у Босни и Херцеговини за посебну нацију“

[Маројевић 1991: 62]. Наведеном књигом отпочиње научно третирање етничког, тј. националног статуса „наших муслимана“ (сад ми нико неће замијенити мало слово великим).

(1) Ево како Драгољуб-Павлољуб „накнадно тумачи“ историју текста одломак из којег смо горе цитирали [види т. 5.0.(2)]: »Такви његови манири потврђени су и у „накнадном тумачењу“ презимена на *-ић*: „Издвојивши ‘наше муслимане’ из етнонимског низа, ја сам јасно показао да је то вјерски назив, а не властито етничко име (о писању великог слова одлучивао је већ главни уредник).“ И то је, опет, несојлук на који пристају само морално неутемељени људи: као главни уредник, Ивић би тамо увијек написао „мало слово“, али се он тим ситницама, напросто, није бавио и о томе је одлучивао | једино Маројевић, *и по ауторском праву и по идеолошком налогу*« [Петровић 2007⁶: 215–216].

(2) Ако занемаримо начин на који Драгољуб Петровић пише, а пише у пуном складу са својом дефиницијом несоја [види т. 7.0], запитаћемо се: како тако нешто може тврдити кад није био учесник у процесу објављивања мог чланка?

Стварно сам ја питао (данас покојног) Светозара Стијовића, који је био одговоран за лектуру (као и за коректуру и техничку редакцију часописа), можемо ли оставити мало слово у ријечи *муслиман*. Он је одговорио: „Морамо питати Павла“. Касније ме је обавијестио да је Павле Ивић рекао да ставимо ипак велико слово у складу с важећом ортографском нормом. И нико од учесника у процесу објављивања мог чланка није учинио ништа нечасно: главни уредник је заштитио часопис од могућих оптужби за кршење „националних права“, лектор је себе заштитио питајући главног уредника, а ја сам се задовољио синтагмом „наши Муслимани“ коју ће свако ко зна да чита прочитати ‘муслимани српскога (тада: српскохрватскога) језика’. Нечасно (и лажљиво) поступа само Дп. П.

(3) А што се тиче прве тврдње, да би Ивић „тамо увијек написао ‘мало слово’“, њу је требало поткријепити неким примјером из богате научне и издавачке дјелатности Павлове. Без тог примјера тврдња виси у ваздуху као и све друго што Павлољуб пише. На другу тврдњу, да се Ивић „тим ситницама, напросто, није бавио“, одговорили бисмо да имамо коме: бавио се крупницама! Он у поменутом часопису, у коме је објављивао ономастичку грађу својих сарадника, не користи ни научни термин (*Срби* исламске

вјероисповијести), ни политички термин (у коме је неадекватна само ортографија: *Муслиmani*), па чак ни туђе етничко име (како су себе најчешће звали, и како су их звали православни: *Турци*), него пројигира назив новог свјетског поретка: „Бошњаци“!

5.3. Постављамо круцијално питање: с колико права Драгољуб Петровић оптужује црногорски народ да је промијенио „националну чапру“ (некоћ Црногорци постадоше преко ноћи Срби)?

(1) Изјашњавали смо се (скоро сви) као Црногорци. Па и Веселин Ђуретић. Али је он први, јасно и гласно (и храбро) казао да су Црногорци Срби (у Политици, 1982. године). Тај његов чланак имао је историјски значај.

Па и ја сам се изјашњавао као Црногорац (тако ми је писало у свим документима, од рођења). Али сам ја први, пет година прије Ђуретића, написао да је црногорска култура у ширем и историјском смислу дио српске културе (у Прилозима за књижевност..., 1977. године).

(2) Међу онима који су били из Црне Горе а гласно говорили (у Београду) да су Срби био је Јеврем Брковић. Ако би неки Црногорац казао да је и он Србин, заглавио би у затвору. Тако је данашњи Дукљанин Јеврем Брковић, по казивању вјеродостојних свједока, денунцирао данашњег саборца, матичара црногорског Бранка Бањевића званог Ћикарица (по ћику Мирку Бањевићу), па је овај други одлежао у затвору дужи низ мјесеци. (Људи причају да ова двојица, без обзира на данашње сабораштво, ни данас не зборе.)

(3) У вези с питањем које смо горе поставили неко може приговорити аутору овога писма: Дп. П. није читав црногорски народ који говори српским језиком а православне је вјерско-културне припадности оптужио за промјену „националне чапре“ него само Радмила Маројевића. Формално је приговор тачан, али је он тачан само формално. Ако су се (скоро) сви Срби у Црној Гори национално декларисали послје рата као Црногорци, онда су сви они који се сада изјашњавају као Срби (једна трећина), а и они који су за свој језик казали да се зове српски (друга трећина), промијенили „националну чапру“, остали су досљедни само они који се и данас изјашњавају као Црногорци и говоре црногорским језиком — они нису мијењали „националну чапру“, и они Драгољубу не сметају! При том је веома занимљиво да своју вулгарну квалификацију Дп. П. не примјењује на оне који су се прије рата изјашњавали као Срби,

а послје рата као Црногорци (а у ту групу спадају и сви данашњи „етнички“ Црногорци односно њихови очеви) — ни они Драгољубу не сметају!

Политикологу Петровићу можемо одговорити следеће. Не, нису мијењали „националну чапру“, него су се прије рата (и данас она једна трећина) изјашњавали етнички, по једном значењу термина *нација*, а послје рата (а и данас она друга трећина која зна да говори српским језиком) — територијално, по другом значењу термина *нација*.

И да га обавијестимо, преко новина: Радмило Маројевић није мијењао „националну чапру“: он је и даље Црногорац по обиљежју ‘припадност земљи (држави)’, као што је одувјек био Србин по обиљежју ‘припадност етносу’. А то значи, у првом лицу, да сам ја хтио, и хоћу, да будем с Веселином Ђуретићем (и црногорским народом), а нећу да будем с Јевремом Брковићем (и изродима црногорског народа).

И једна мала напомена, малецка-малецка. Нисам написао: „нећу да будем с Јевремом Брковићем (и Драгољубом Петровићем)“. Никако то не бих написао (а не бих волио ни да имам разлога да тако напишем). Дјечак Драгољуб послје рата је са својима колонизован из родних Куча у Војводину, па њему и његовима нико није бранио да се изјашњавају као Срби. Поред тога, они више нису ни били Црногорци по територијалном обиљежју, тј. *Црногорци* у значењу ‘становници Црне Горе’ (овај етноним нема, сложићемо се макар у томе, етничко, него само територијално, земаљско, државно значење).

Да дјечак Драгољуб послје рата није колонизован из родних Куча у Војводину, и он би се, сигурно, писао као Црногорац. А да ли би промијенио „националну чапру“ — е у то баш нисмо сигурни!

6. СРПСКА „ИНТЕЛИГЕНЦИЈА“, ИЛИ: „ЧУЈТЕ СРБИ: ЧУВАЈТЕ СЕ СЕБЕ“

6.0. Вели Дпетровић: „[...] Маројевић је сâм успио да изружи и изблати више српских лингвиста него што је то икоме успјело од када постоји наука о српском језику“ [Петровић 2007⁶: 217, почетак цитата види у т. 5.0.(3)]. — Изружили су и изблатили они себе у пуном складу с Рајсовом оцјеном српске „интелигенције“ [види т. 6.1], а у тој „интелигенцији“ лингвисти су одувјек били перјанице. Ја сам оне који су удружили рад,

таленат и етику (квалитете које научник мора имати по оцјени Радосава Бошковића) из два пута високо оцјењивао судећи по цитатима које наводи мој други биограф [види т. 6.2]. Мој опонент, напротив, куди управо такве лингвисте који воле научну истину изнад свега и који љубе свој род [види т. 6.3].

6.1. На почетку свог знаменитог завјештања (из 1928. године) Рудолф Арчибалд Рајс пише: »У набрајању ваших врлина нећу морати да вам говорим о ономе што ви називате „интелигенцијом“. Њоме ћу се позабавити тек у деловима посвећеним вашим манама« [Рајс 2008: 7]. А при крају: „Истина је да на универзитету имате људе велике вредности, али су велика већина медиокритети који су на та места стигли захваљујући страначкој политици или њеној подршци“ [Рајс 2008: 90]. „Њиховом кривицом универзитет вам је постао апатриотски“ [Рајс 2008: 91].

6.2. Вели Дпетровић да »Маројевић повезује себе са „кремом српске лингвистике, филологије и књижевности“ у који спадају потписници *Слова о српском језику* (1998)« [Петровић 2007^б: 216]. Требало је да наведе пун цитат, истине ради: „Стварно су лингвисти који воле научну истину изнад свега и који љубе свој род (а те двије љубави нису ни у каквој колизији) — врло сложни. Зар у првим редовима борбе за одбрану ијекавице од њених прогонитеља нису били екавци Живојин Станојчић и Радоје Симић? Зар није први професор Симић констатовао да је екавска верзија српског књижевног језика настала екавизацијом Вукове ијекавице, а не на основу србијанских говора? Зар није *Слово о српском језику* (1998) и његове идеје окупило крем српске лингвистике, филологије и књижевности?“ [Маројевић 2007^а: 9].

6.3. А ево како Дпетровић као новојављени терминолог „ружи и благи“ те исте лингвисте, и то све редом: „Сви референти“ [на Научном скупу „Статус ијекавице у стандардном српском језику“ у Никшићу, 17. јуна 1994. године, на којем је чланкописац „присутствовао“ по задатку, као Павлова извидница], једноставно су *промашили тему*, јер су се окупили да расправљају о статусу ијекавице у *стандардном српском језику*, а сви говорили *једино* о њеном статусу у *књижевном језику*“ [Петровић 1994: 273]. Тако су „’лингвисти од знања, | угледа и савести’ (по поменутој Маројевићевој квалификацији) расправљали *једино о ономе што нигде никад нико није довео у сумњу* и што просечан сту-

дент добро схвати после прве (они мало ‘тежи’ — после друге) године студија: они оперишу термином *књижевни језик*, а термин *стандардни језик* служи им само као ‘стилска резерва’“ [Петровић 1994: 273–274].

7. ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ — ИЛИ „НЕСОЈ“ ПО ДЕФИНИЦИЈИ

7.0. У уводном дијелу памфлета тамо он вели: „у сваком спору *људи* говоре о *проблемима* а *несоји* једино о *људима*“ [Петровић 2007⁶: 213]. Тиме је, користећи и методологију одређивања значења помоћу антонима, дао својеврсну дефиницију „несоја“. Колико он сам одговара тој својој дефиницији?

7.1. Прво ћемо размотрити примјер у којем је требало да Д. Петровић говори о *проблемима* (мом сукобу с Ивићем око пројекта прогона ијекавице из српског књижевног језика и последицама тог сукоба), а он говорио *једино о људима*.

(1) Из његовог текста прави проблеми се не виде (и не помињу се): »Маројевић је сâм успио да изружи и изблати више српских лингвиста него што је то икоме успјело од када постоји наука о српском језику. Најистрајније то је чинио с Павлом Ивићем који је Маројевићу отворио сваки часопис у којем је имао утицаја и то је трајало до онога тренутка кад је Маројевић за себе „процијенио да је (до)зрио за академике“, а Ивић се „није сјетио“ да га за ту високу част предложи. После тога почеле су Маројевићеве несојштине и његови напади на Ивића, напади који годинама нису престајали будући да их је он, у складу са својим несојским манирима, „ширио и преносио“ из једних новина у друге, из једног часописа у други [...]« [Петровић 2007⁶: 217 (крај цитата види у т. 8.2)].

(2) Како то изгледа кад научник говори о горњим *проблемима* види се из ова два одломка студије ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА, објављене у прошлом броју *Слова*, у којој је дата мериторна оцјена рада Другог конгреса српских интелектуалаца и позицијâ које смо на том скупу заступали Павле Ивић и ја (23. априла 1994. у Београду):

1° »Десило се, међутим, нешто непредвиђено. Реферат Павла Ивића, који је сасвим јасно ишао у смеру наметања

екавице као језичког стандарда за српски народ, наишао је на полемичку реакцију прво русисте Радмила Маројевића, а затим и других учесника скупа. Тако се десило да је у први план Конгреса избила несагласност око стандардизације српског језика. Тези Павла Ивића о томе да Срби треба да граде српски језички стандард само на екавици супротставили су се сами ијекавци. Поред Маројевића, који је ијекавац (рођен је у околини Никшића), исту тезу су заступали Црногорац Бранко Поповић, Херцеговац Жарко Ружић и Србијанац Тиодор Росић (рођен је у Рашкој области). Павла Ивића су подржавали лингвисти из његовог круга: Бранислав Брборић, Слободан Реметић, Светозар Стијовић и други. Скуп није ни потврдио нити одбацио тезе Павла Ивића. У Резолуцији нема ни речи о овом проблему о којем су се на Конгресу укрстила копља. Последња реченица ове Резолуције гласи: „Јединственој држави српског народа нема алтернативе“. Показало се да има и да је морало бити. / Концепција о српском језику коју је на Конгресу заступао Радмило Маројевић најпре је изложена у његовој књизи *Ћирилица на раскришћу [векова]* (1991). Она је сагласна са концепцијом Вука Караџића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, па и самог Ивића из књиге *Српски народ и његов језик* (1971). Маројевићева концепција је изникла из српске филолошке | традиције. Она је уграђена и у идеје Покрета за обнову србистике и *Слова о српском језику* (1998). Професор Маројевић има неспорне заслуге што је ту концепцију у пресудном тренутку обновио и поткрепио речима и аргументима; показао се на делу и као одговоран научник и као одговорно политичко биће« [Милосављевић 2008: 76–77].

2° „[...] Овај скуп [је] на неки начин био преломан догађај у новијој српској историји која се тиче филолошких питања. Оно што се после дешавало показује да је на овом скупу исправнији став имао проф. Радмило Маројевић него академик Ивић. Било би по Србе трајно лоше да су Ивићеви ставови добили неподељену подршку. / Моја прича показује да је у Републици Српској једно време стварно била на делу Ивићева концепција (јесен 1993 – почетак 1998). Али и да је ова концепција одбачена као лингвистички и политички неоправдана. Лингвистички тим који је у означено време подржавао Ивићеву концепцију, наставио је и после овог пораза да држи све konce у националним научним и просветним институцијама у Србији. То је и | један од разлога што је ситуација у којој се данас налази српски језик (а посредно

и српски народ), и даље замућена“ [Милосављевић 2008: 84–85].

(3) Петровић изналази друге разлоге мог сукоба с Ивићем, а прави прећуткује. Зашто? Зато што њему није стало да се дође до истине него жели да благи друге људе (у конкретном случају мене), при чему се служи неистинама и клеветам (о овим посљедњим види у коментару уз наставак цитата [у т. 8.2]). И неистине су му, међутим, не само лаже, него и клевете. Двије од њих ћемо прокоментарисати.

1° Колико је тачно да ми је Павле Ивић „отворио сваки часопис у којем је имао утицаја“?

Ако занемаримо један приказ из 1976. („Политичка енциклопедија као лексикографско дело“), који је паралелно објављен и у часопису *Ideje*, прва два чланка у Зборнику [Матице српске] за филологију и лингвистику, који је уређивао Павле Ивић, објавио сам 1977. (књ. XX/2, с. 161–165, 205–208). Исте године изашла је и прва моја студија у Јужнословенском филологу, који уређује Милка Ивић (књ. XXXIII, с. 99–116). Али су мени били „отворени“, у то вријеме или раније, и часописи које Ивићи нису уређивали: *Мостови* (1972, III, св. 3 (11), с. 193–203; св. 4 (12), с. 345–348), *Књижевност* (1974, XXIX, књ. 58, св. 3, с. 293–295), *Зборник* [Матице српске] за славистику (1976, књ. 11, с. 15–68), *Књижевна историја* (1976, IX, св. 33, с. 93–118), *Живи језици* (1976–1977, XVIII–XIX, бр. 1–4, с. 51–82), *Филолошки преглед* (1976, XIV, св. 1–2, с. 193–196), *Наш језик* (1977, XXIII, св. 1–2, с. 37–44), *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* (1977, XLIII, св. 3–4, с. 292–302).

Први чланак у Ономатолошким прилозима, које је уређивао Павле Ивић, објавио сам 1981. (књ. II, с. 153–154). Али су ми се у међувремену „отворили“ и *Летопис Матице српске* (1978, CLIV, књ. 421, св. 1, с. 33–44), *Овдје* (јул 1978, X, бр. 110, с. 5–6), *Strani jezici* (Zagreb, 1978, VII, бр. 3–4, с. 167–175), *Преводна књижевност: Зборник радова Четвртих београдских преводилачких сусрета* (8–9. децембар 1978, с. 146–153), *Научни састанак слависта у Вукове дане* (11–14. IX 1980, с. 177–192), а нешто касније и *Књижевност и језик* (1982, XXIX, бр. 3–4, с. 231–234), *Гласник Одјелења умјетности Црногорске академије наука и умјетности* (1982, књ. 4, с. 125–136), *Анали Филолошког факултета* (Београд, 1982, књ. XIV, с. 335–347), *Prevodilac* (1983, II, бр. 3, с. 25–28)...

Широм су ми се отворила врата и руских часописа: Вопросы языкознания (1981, № 5, с. 106–118), Русский язык за рубежом (1981, № 2, с. 85–86), Этимология: 1981 (с. 44–49), Филологические науки (1983, № 5, с. 56–61), Тетради переводчика (1983, вып. 20, с. 49–57), Международная ассоциация по изучению и распространению славянских культур: Информационный бюллетень (1983, вып. 9, с. 57–59 [исто у издањима на енглеском и француском])...

Нехотице ваљда, Дпетровић баца сјенку и на Павла Ивића (1924–1999) — као да је радове објављивао из неких других, а не научних разлога! А то није било тако — Ивић је био одличан (и савјестан) уредник. И послије наших најжешћих полемика он је објавио два моја чланка у Јужнословенском филологу (1996. и 1998). Инсинуације Дпетровићеве, и у односу на Ивића и у односу на мене, немају основа.

2° Није истина да је сукоб избио због мог неизбора у САНУ, истина је оно што је написао Петар Милосављевић [види горе т. (2)]. Поред тога, Ивић се сјетио да ме треба бирати за академика: кад је упитан да ли хоће да пише реферат за мој избор у звање редовног професора (то је било 1988. године), он је одговорио да неће да пише реферате за изборе на Филолошком факултету, али да ће ми ускоро писати реферат за избор у САНУ, само треба да му прође кандидат кога је предложио (Александар Младеновић). Како му је тај први кандидат неколика пута пропадао на изборима, ја нисам могао у наредних неколико година бити предложен. А у међувремену је избио сукоб око ијекавице и српског књижевног језика на Другом конгресу српских интелектуалаца...

7.2. А сад да погледамо примјере у којима Дпетровић (са несташним Д) ни формално не говори о *проблемима* (који су били предмет спора), него говори *једино о људима*, како би и објективни читалац могао провјерити је ли овај чово, који „терорише“ и мене и њега — *сој* или „несој“ (као илустрација своје дефиниције, а не по мојој квалификацији).

Говори ли Петровић о *проблемима* (који су били предмет спора или су предмет његове науке) кад каже да сам ја „промијенио идеолошку и националну чапру“, да сам конвертита од „црногорског комунисте“ до „српског националисте“, да сам био љевичар, а сад хоћу да сам „десничар“, да сам се „као школован марксиста“ залагао за право сваког народа (и „народности“) да

своју судбину уређује по својој вољи [види т. 5.0.(3)]? — Не, не говори о проблемима (по дефиницији је, дакле, „несој“), али не говори ни истину.

(1) Двије-три ситне опаске о душици ситној.

Идеологија је, дијалектоложе, лажна свијест, а ја нисам пао с љукача да прихватам лажну свијест. Нисам „школовани марксиста“ него сам, по жељи породице, завршио студије дипломатије на Факултету политичких наука, а прихватио сам то да бих студирао и оно што сам желио — словенске језике, књижевности и културе. Испоставило се да су ми ванредне студије биле од користи за неке ванредне прилике. Да нисам студирао (и завршио) међународно-политички смјер на Факултету политичких наука, како бих, Павлољубе, могао аргументовано критиковати вас социолингвисте? (Напомињемо, узгред, да је Драгољуб Петровић представљен и као аутор великог броја књига из социолингвистике, *Слово*, бр. 12, с. 223; ја не знам ни једну осим ако збирке памфлета нису социолингвистика.)

Откуд му та идеја да сам био „љевичар“, а сад хоћу да сам „десничар“? Па ја саме те појмове не прихватам, а камо ли да сам био једно или друго. То што сам у групи најбољих матураната никшићке гимназије примљен у Савез комуниста (1968) и што сам прихватао тадашње друштвено уређење које је било хуманије (и демократскије) од свих досадашњих, није ни у каквој противрјечности с чињеницом да подржавам српске радикале као једину патриотску странку у Србији. Подржавао сам и социјалисте, све док су чинили патриотско крило.

Гдје сам ја то, Лажољубе, написао да се залажем за право сваког народа (и „народности“) да своју судбину уређује по својој вољи? Ја сам само објашњавао да је термин *национална мањина* потпуно легитиман: односи се на *мањи дио* народа чији *већи дио* живи у својој националној држави, а то објашњење је било и тачно, и потребно.

(2) Двије исправке (у тамо његовој интерпретацији).

1° Вели опонент да ми се »чињенице вечито међусобно „боду“: Маројевић на једном месту, рецимо, вели да је окупациони намјесник у Босни најавио „повратак Калајеве формулације »босански језик«“ [*Слово*, 12, 22], а на другом утврђује да Бењамин Калај није озваничио „босански језик“ [*Слово*, 13–14, 186].)» [Петровић 2007⁶: 216]. — Јесте то била Калајева

формулација, али њоме тадашњи окупациони намјесник није хтио да уведе „босански језик“, него се послужио варком како би Срби прихватили назив „српскохрватски језик“. Чињенице су чињенице, и оне се никад не боду, а у мојим формулацијама нема противрјечности.

2° »Занимљиво је, при том, да Маројевић каже [...] како је Милаш издао Србе на Католичком конгресу у Загребу (1900) „признањем“ да су „Срби само православни“« [Петровић 2007⁶: 217–218]. — Није то рекао Маројевић него се с мојим текстом боду чињеничар: православни владика није могао бити учесник на Католичком конгресу.

(3) Два откровења.

1° Открио је Дпетровић шта га боли: „он ће једнога дана, коначним бројем својих библиографских јединица, вјероватно надмашити многе најпродуктивније ствараоце у историји славистичке науке“ [Петровић 2007⁶: 220]. — Па шта ћемо, дијалектоложе? Ни теби то нико није бранио, али ти си више волио да држиш за реп аци-Аца.

2° Дп. П. вели: „од Маројевића било би лепо очекивати да се врати проблемима руске дериватологије (а ако у руском језику нема других суфикса осим посесивних, нека опет напише две књиге о њиховој историји у неком другом словенском језику). Српску лингвистику ваљда је већ довољно осрамотио и опоганио“ [Петровић 2007⁶: 213]. — Па и српски језик је словенски. Поред тога, не бавим се ја само посесивним суфиксима: ниси, дијалектоложе, обавијештен. А чиме се још бавим, можеш се обавијестити из страних научних публикација у којима су моји радови приказивани или цитирани: *Мастерство перевода* (Москва, 1977); *Проблемы теории стиха* (Ленинград, 1984); *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі* (Київ, 1985); *Мовознання* (1986, № 1); *Language* (1987, № 2); Г. Бирнбаум: *Праславянский язык: Достижения и проблемы в его реконструкции* (Москва, 1987); *Александр Блок: Исследования и материалы* (Ленинград, 1987); *Общественные науки за рубежом: Языкознание* (1987, № 2); *Русский язык за рубежом* (1988, № 1); Г. Хабургаев: *Имена* (Москва, 1991); *Славяноведение* (1992, № 5); *Новгородские берестяные грамоты* (Москва, 1993); *Русская ономастика* (Москва, 1994); *Энциклопедия „Слова о полку Игореве“* (Санкт-Петербург, 1995); *Славянское языкознание: XII Ме-*

ждународный съезд славистов (Москва, 1998); *Филологические науки* (2002, № 4). Посљедњих година моји радови су цитирани и коментарисани и у сљедећим значајним славистичким публикацијама: *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*. Т. VI. Москва, 2000; Б. А. Успенский. *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. Москва, 2002; Snježana Kordić. *Riječi na granici ripoznačnosti*. Zagreb, 2002; А. А. Зализняк. *Древненовгородский диалект*. Москва, 2004; В. Л. Васильев. *Архаическая топонимика Новгородской земли*. Великий Новгород, 2005 (цитира се 5 радова); *Историческая грамматика древнерусского языка*. Т. III. *Прилагательные*. Москва, 2006 (цитирају се 4 рада); В. С. Ефимова. *Старославянская словообразовательная морфемика*. Москва, 2006 (цитирају се 2 рада); Бранко Тошович. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва, 2006 (цитирају се 3 рада).

7.3. Кад каже: „никад није имао ни родитеља, ни кума, ни пријатеља, ни учитеља“ [Петровић 2007⁶: 212], говори ли то *сој* — о проблемима, или „несој“ по дефиницији — о људима?

Одговор се лако може добити по елементарној логичкој процедури, али, да сам себе није тако назвао, ја за Драгољуба никад не бих рекао да је *несој*. Не због њега, него због других Петровића (његов рођени брат, историчар Илија Петровић, частан је човјек), због Дрекаловића (Дрекаловић је био и Марко Миљанов Поповић), па чак ни због њихових далеких арбанашких предака.

Кад сам се, у Москви на једном од митинга за вријеме бомбардовања, пожалио Веселину Милићу, Кучу, на овог Петровића, и на једног другог историчара из истога братства, он ми је одговорио: „Е, Радмило: нису они Старокучи, они су Дрекаловићи!“ Све ми је било јасно: Дрекаловићи су, по мушкој линији, потомци србизираних Арбанаса. Куче, оне праве, српскога рода, нико није требало да учи чојству и јунаштву — њима је то било у крви. Али нико није бранио ни Дрекаловићима, а ни сад им не брани, да то науче од својих српских мајки, баба и прабаба или да то науче од својих комшија Старокуча (као што је то учинио Марко Миљанов пишући своје знамените *Примјере чојства и јунаштва*, за које дијалектолог не зна да су написани на дијалекту а не на стандардном, тј. књижевном језику).

Драгољуб Петровић то није научио (гени су чудо!): он се у сваком свом ретку слика са својом дефиницијом „несоја“,

а кад види да му и то не помаже, он призива аргументацију „љукача“ позајмивши и аргумент и његову фонетику — *љукач* није од *лучити* (краву од телета) него од „ључити“ (уп.: „е јеси *љисица!*“) — од својих далеких арбанашких предака, који су од жена учили српски (па га нису добро научили). Али то је већ предмет наредног, завршног есеја овога писма...

8. КАД ДРУГИХ АРГУМЕНАТА НЕМА — ДОБАР ЈЕ И АРГУМЕНТ „ЉУКАЧА“

8.0. А „љукач“ је Петровићева легитимација, национална, научна и људска.

8.1. »(Ја не бих волио бити у Маројевићевој кожи ако он негдје налети на неког „Дпетровићевог“ или „Павлољубовог“ братственика јер док објасни шта је то „псовање антропонима“ — могло би му се десити да заборави и шта је лингвистика.)« [Петровић 2007⁶: 216]. — У криминалистици се ово зове подстрекивање на линч.

8.2. »[...] и тако „помогао“ Ивићу и да умре прије времена. Изгледа, међутим, да та чињеница Маројевићу још није допрла до свијести јер он и даље продужује да се с Ивићем „спори“ и да га ружи, што и није необично будући да нема никог ко би му рекао да такво понашање више није ни несојлук него — дијагноза. (Нејасно је, уосталом, ко би то и могао да му каже кад он, рекосмо, никад није имао ни родитеља, ни кума, ни пријатеља, ни учитеља, а и љукачи су се већ прориједили.)« [Петровић 2007⁶: 217, почетак цитата види у т. 7.1.(1)]. — У криминалистици се ово зове тешка клевета и пријетња физичком интегритету личности, истовремено.

8.3. „Не могу ја све то више да пратим, стеже и ишијас и мораћу да набавим неки штап. Ако ми се деси да негдје случајно налетим на Маројевићеву памет — можда ће и он моћи да послужи умјесто љукача“ [Петровић 2007⁶: 220] — тако тамо он закључује своју полемику, уз поновљену физичку пријетњу.

Закључићемо је и ми, дилемом. За три инкриминисане радње (тешка клевета, пријетња физичком интегритету личности и позив на линч), осим у бесудној земљи, слиједила би позамашна новчана казна. Не би га подмирило све благо које је стекао

за свој вишегодишњи научни труд, морао би да прода или заложу свој љукач. А како ће Драгољуб Петровић без љукача? То једно без другог не иде!

Друга дилема тиче се главног уредника: и он би настрадао као саучесник у трима инкриминисаним радњама. Жао би ми га било, али би ми најжалије било нашега *Слова*. А већ у наслову написасмо: српски језик и србистика — изнад свега!

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 1957: Иво Андрић. *Проклета авлија*. Нови Сад, 1954 [1957].

Караџић 2007: Вук Стефановић Караџић. *Срби сви и свуда*. – Слово, Никшић, новембар 2007, IV, бр. 15–16, с. 189–201.

Маројевић 1977: Радмило Маројевић. *Црногорска поезија XX века у руском преводу*. [Приказ]. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1977, XLIII, св. 3–4, с. 292–302.

Маројевић 1984: Радмило Маројевић. *Словенски антропоними*. – Ономатолошки прилози, Београд, 1984, књ. V, с. 183–195.

Маројевић 1998: Радмило Маројевић. *Прилог текстологији Горског вијенца (реконструкција глаголског прилога у 2121. стиху)*. – Радови / Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 1998, бр. 1, с. 9–12. [Прештампано у књизи:] Маројевић 2005: 732–740.

Маројевић 2000: Радмило Маројевић. *Нека питања критике текста Горског вијенца*. (II). – Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик. Београд, 2000, V, бр. 1–2, с. 251–276. [Прештампано у књизи:] Маројевић 2005: 231–271.

Маројевић 2001: Радмило Маројевић. *Нови Рат за српски језик и правопис*. Београд – Подгорица – Бања Лука, 2001.

Маројевић 2003: Радмило Маројевић. *Реконструкција сугласника у критичком издању Горског вијенца*. – Наш језик, нова серија, Београд, 2002–2003, књ. XXXIV, св. 3–4, с. 209–233. [Прештампано у књизи:] Маројевић 2005: 719–744.

Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.

Маројевић 2007^а: Радмило Маројевић. *Црногорски — језик борових шума!* [Разговор водио Веселин Матовић]. – Слово, Никшић, април 2007, IV, бр. 12, с. 7–22.

Маројевић 2007^б: Радмило Маројевић. *Трећа фуснота о истом дијалектологу*. – Слово, Никшић, август 2007, IV, бр. 13–14, с. 169–186.

Маројевић 2008: Радмило Маројевић. *Српски језик, србистика и славистика*. – Слово, Никшић, фебруар 2008, V, бр. 17, с. 42–50.

Матовић 2007: Слово, Никшић, новембар 2007, IV, бр. 15–16. [Главни уредник Веселин Матовић].

Мацановић 2007: Никола Мацановић-Мацан. *Путеви божјих заборавника*.

Подгорица, 2007.

Милосављевић 2008: Петар Милосављевић. *Шта се десило на Другом конгресу српских интелектуалаца*. – Слово, Никшић, април 2008, V, бр. 18, с. 75–85.

Миљанић 2007: Михаило П. Миљанић. *Ехо. Моја задушница. Свједочанства – од стране до домаће агресије*. Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2007.

МУИ 1871: *Проектъ устава Общества для вспомошествованія южнѣмъ Славянамъ*. – Московскіе университетскіе извѣстія, 1871, № 4, с. 14–15.

Његош 1951: Петар Петровић Његош. *Писма*. I: 1830–1837. Београд, 1951. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књига седма).

Петровић 1994: Драгољуб Петровић. *Српски језик данас или зла памет у злом времену*. – Летопис Матице српске, Нови Сад, септембар 1994, год. 170, књ. 454, св. 3, с. 259–280.

Петровић 1995: Драгољуб Петровић. *Опет о посртању српскога језика и неким његовим „ослободиоцима“*. – Летопис Матице српске, Нови Сад, фебруар 1995, год. 171, књ. 455, св. 2, с. 393–413.

Петровић 1996: Драгољуб Петровић. *Рат против српског језика и правописа*. – Књижевне новине, Београд, 15. фебруар – 1. март 1996, бр. 924/925, с. 7.

Петровић 2007^a: Драгољуб Петровић. *Пресукана памет*. (Поводом текста Р. Маројевића *Распарчавања језика није било*, Слово, 11, 2007). – Слово, Никшић, април 2007, IV, бр. 12, с. 135–141.

Петровић 2007^b: Драгољуб Петровић. *Нови прилози несојској лингвистици*. (Поводом текстова Р. Маројевића: Слово, 12, 13–14, 2007). – Слово, Никшић, новембар 2007, IV, бр. 15–16, с. 212–220.

Петровић 2007^b: Драгољуб Петровић. *„Три стољећа хрватскога стандардног језика“ — на српској основи*. – Слово, Никшић, новембар 2007, IV, бр. 15–16, с. 222–269.

Рајс 2008: [Рудолф] Арчибалд Рајс. *Чујте Срби! Чувајте се себе*. Београд, 2008.

Речник МС 2007: Матица српска. *Речник српскога језика*. Нови Сад, 2007.

Речник САНУ 1973 VIII: Српска академија наука и уметности. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књига VIII. Београд, 1973.

Стевановић 1990: Михаило Стевановић. *О језику Горског вијенца*. Београд, 1990.

Трубачев 1992: О. Н. Трубачев. *Етногенез славян и индоевропејскаја проблема*. – *Этимология: 1988–1990*. Москва, 1992.

Јгич 1910: В. И. Јгич. *Исторія славянској филологији*. Санкт-Петербург, 1910. (Энциклопедія славянској филологији. Вып. 1).

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко ДИМИТРИЈЕВИЋ:
ПИСМА МИОДРАГУ ЋУПИЋУ

ХАЈД' МО ДА ЧИТАМО РАШКА (3)

(Писма Рашка Димитријевића Миодрагу Ђупићу)

29. јун 1980.

Драги Миодраже,

Покушавам да Вам напишем писмо какво заслужујете, иако ми тек нешто боље здравље то још онемогућује. Важно је да сте добро Ви коме је потребно здравље, снага и расположење да бисте наставили и остварили онако лепо дело какво ја већ видим у блиској будућности. О томе сам говорио јуче двојици дивних људи, блиских и Вама и мени: Мому и Драгану Лакићевићу, кад су ме неочекивано посетили. Драган ми је донео своју нову књигу, ИСТОРИЈУ БОЛЕСТИ, песме необичне, помало страшне, али у складу са “многа чим”. Као мото збирци је исписана једна реченица из ВРЕМЕНА СМРТИ, испод које зрачи пишчево име, иако одштампано врло ситним словима. А на унутарњој насловној страни блиста песма исписана руком и посвећена мени. Ето, тако ја живим још за вас драге и добре људе, ствараоце поштене и без уступака “другима”, а још више живим од вас.

Дирнуло ме је што сте у писму поменули како бисте дошли да ме обиђете, кад сам Вам рекао да се опет не осећам добро. Хвала на таквој пажњи, али бих Вам тешко пребацио кад бисте тако нешто и учинили. И далеко од мене, Ви сте ми близу. Ви имате свој живот, чији ритам не сме да прекине или измени ништа изван Вас. Ви морате сад да ојачате живце и цели организам друговањем са природом и да се бавите пољским радовима и писањем, што лепо иде једно с другим. Замишљам Вас, и видим, у мени непознатом пределу, али који је ПРИРОДА, па самим тим близак и ликом који му дајем, у чему ме моја машта изневерава врло мало. Своје садашње драгоцене часове не смете прекидати ничим сувишним, морате да осетите сву пуноћу доживљавања које Вам ускраћује живот у граду. Ухватио сам себе како у неким тренуцима, кад не мислим на Вас, наједном изговарам тихо те две чаробне речи - ДОЊИ ЗАГАРАЧ. Ето, толико смо блиски, јер душевно везује више него што простор удаљава.

Мој доживљај на Караванкама је толико Ваш да је сувишно да се ту ставља и моје име. Нека то буде још нешто што ће Вашем јунаку /Вама/ да употпуни свет “утвара”. И сад као да уздрхтим кад се сетим оног тренутка, који је потрајао, кад сам **видео**, окренут северу, да ми је десна страна одела и тела, отворена истоку, светла, а лева – црна! Било је то као да враћам у стварност нешто прадавно, да се тако одужујем прапрецима који то нису умели да виде, а којима је било даровано издашније него нама, потомцима...

Идеја да само краће време проведете у Паризу изврсна је. Трајни боравак Вам не би пружио што очекујете, а разочарања би било много. Тако ми се чини, дугујем Вам овај свој утисак. Видећете много, доживећете потпуно једну велику културу, мада сад ни она није више што је била. Ништа више није исто, на свему лежи /већ !/ пепео под којим сагорева наше славно потрошачко друштво.

Задовољите се данас овим, молим Вас. Више кад будем боље. Дотле, топли поздрави свих нас који Вас волимо и врло често помињемо. Срећно!

Рашко

7. септембар 1980.

Драги Миодраже,

Био сам радостан док сам у рукама држао Ваше још неотворено писмо: одавно ми се нисте јавили, а ћутања ме увек забрину /то ме је научио данашњи живот многе људе, па и мене/. Мање сам био задовољан кад сам прочитао писмо. Прво: нисте ишли на море, на одмор, толико потребан сваком, а нарочито оном ко ствара умом. Затим, нисте решили ништа одређено у вези са данима који долазе, а нагласили сте ми више пута да је то врло потребно. И тек на трећем месту сам се осетио погођен вешћу да Вас је извесна Р. Мечанин напала у последњем броју загребачког ОКА. Писаћу Вам прво о том “нападу”. Не знам ко је та цењена дама која се бави “критиком”. Да се бави заиста **критиком**, она би поступила сасвим друкчије. Ваша књига је одлична, то понављам. О њој су Вам рекли људи: позвани да знају шта је књижевно дело и да о њему дају готово непогрешан суд. Слободан сам да и себе уврстим међу њих. Зашто је та жена тако поступила, може бити само два тумачења: да не познаје оцењивачки занат, или да је подговорена. И ја, дакле, долазим до

истих закључака до којих Ви. Само сам склон да поверујем да је први тачнији. Данас код нас мало умеју да се баве критичарским позивом. Свакако сте приметили да је мало оних који, пишући критику, на прво место стављају писца и дело. Много је више оних, безбројни су, којима је дело повод да некако истичу себе и да уплићу друге ствари, често и неvezане за дело о коме говоре. Недавно сам о томе разговарао са Драганом Јеремићем, и он се потпуно сложио са мном /иако и њему може да се учини сличан приговор за неке критике које је објавио - ово само за Вас и мене!/.

Да сам на Вашем месту, не бих много мислио на то. Истина, лепше је кад нас неко хвали, него кад напада. Али постоји и треће: најгоре је кад се ћути о оном што смо урадили. Овако, неко ће прочитати дело “из ината”, да би видео колико је оно слабо. Или да би свој суд супротставио изреченом и објављеном. Знам такве случајеве: баш да видим је ли то тако! И онда се долази до оног закључка, који дело као Ваше намеће без приговора. Потрудићу се да дознам ко је та Р. Мечанин. Име ми не каже ништа. Али ми се због нечег не допада. Због чега, не знам. А свакако и зато што Вас је напала.

Што се тиче Вашег даљег опредељивања за рад у школи или против њега, не могу да кажем ништа. Једино Вас молим да не пренаглите. Видите какве су данас прилике, како је тешко наћи службу, а живот постаје толико скуп, новчана средства толико мала, да се плашим неког непредвиђеног догађаја. Не желим ништа неугодно својој земљи, народима и себи, али сам стално врло неспокојан већ дуже времена,.. Ако долазите на Сајам, или иначе, моћи ћемо о том више да поразговарамо. Овако - да ставим тачку.

И овом приликом Вас молим да ми не замерите што су ми писма сад кратка, нимало налик на негдашња. Здравље и даље врло колебљиво, не зависи више од временских промена него од оних у мени, оних које су најиздашнији дар високе старости. Са тим се морамо помирити. Кажем, откуцам колико могу, знајући да увек сад остајем дужник и оном са ким општим и - себи.

Још једном, и не последњи пут: Хвала Вам што сте ми посветили УТВАРЕ!

Од Марије топли поздрави, од Косовке пољупци, од мене пријатељски загрљаји. И желим Вам, као и увек, све најбоље!

Ваш Рашко

26. септембар 1980.

Драги Ћупићу,

Обрадовао сам се Вашем писму: увек волим да знам шта и како радите, како се осећате, кад сам о томе обавештен, осећам да смо и просторно мање раздвојени. Али ме је и растужило: тешко се мирим са Вашом продајом библиотеке. Знаш шта значи књига оном ко је њој посветио живот, замишља сам себе у Вашој садашњој ситуацији, па утолико више разумем колики је то губитак за Вас. За време рата - притиснут тешким приликама - помишљао сам да и ја поступим као Ви сад. Али, нисам могао никако да се одлучим. Гладовали смо жена и ја, моја плата није била велика за тадашње цене, њена пензија врло мала /а пензионисана је била зато што јој је муж високи службеник: био сам тада професор Ликовне академије, али ето, библиотека је до данас сачувана. Ваше прилике су друкчије и Ви знате најбоље шта морате и како да урадите. Овај мали разговор о Вашим и мојим књигама ми је потекао из срца. Знате колико волим књигу!

Чуо сам и ја да су се УТВАРЕ појавиле у овдашњим књижарама, прочитао сам их ових дана поново. Привукле су ме кад сам то најмање очекивао, сасвим изненада. Прелиставао сам их, а онда почео и да читам *in extenso*. И још сам задовољнији него први пут. Наша "критика" још углавном ћути. Бојим се да ће још подуже тако бити. Немам нимало лепо мишљење о тој критици, то и кажем критичарима, али ми они, изгледа, отписују такву оцену на старост. А да знају колико је "старост" код мене само физичка! Умем још како и колико да видим и проценим. Није ово самохвалисање, него утврђивање истина. Као, и увек, умео сам себе да проценим боље него друге. /Супротно од оне античке нетачне изреке да је "најтеже познати себе сама"./ Не знам да ли ћу дочекати и УТВАРЕ II и друга Ваша дела, али знам да ће сва бити на високом стваралачком нивоу. Открио сам тајне Вашег пера и многе његове могућности.

Воја Зорић ми се јавио једном давно и поменуо ми да ради наставак ЛЈУЉАШКЕ. А онда ми је донео и рукопис. Прочитао сам то дело, дао му неке савете у вези са дотеривањем, али могу да Вам кажем да је то добро дело. Нашао сам у њему много лепог. Момо ми је рекао у једном телефонском разговору да сте били сви заједно и да је поменуто и моје име. Хвала Вам. То ме одржава још мало.

Ако се у време Сајма књига видимо, моћи ћемо више да поразговарамо о свему, па и о Вашој идеји да напустите тај крај.

О томе не могу да Вам кажем ништа одређено, а и плашим се да дајем савете кад не познајем добро све околности. Ви знате ипак најбоље шта и како морате да урадите. Али се плашим да не пренаглите. Тешко је овде, нарочито кад се нема стални посао. Можда сам ја песимист и зато што недовољно пратим данашњи живот, али ми се чини да је све око нас теже и теже. Забринут сам за нашу сутрашњицу. И овде и свуда у свету.

Волео бих да сам Вам написао ведрије писмо. Али Вас уверавам да на Вас мислим много и да Вас увек - и у мислима - поздрављам најтоплије.

Ваш Рашко Димитријевић

6. фебруар 1981.

Драги Миодраже,

Опростите што Вам пишем на оваквој хартији. Сву бољу сам потрошио, чекам да наиђе неко кога бих смео да замолим да оде и купи ми је. А Марија је код своје куће и доћи ће тек кроз који дан. Уосталом, ако су речи праве, хартија и не мора бити таква.

Много мислим на Вас и делим ваш бол и Вашу тугу. Знам да Вам није лако, али се морате помирити са чињеницом, да бисте и даље стварали оно у чему сте постигли тако лепе успехе досад. Осећам да је писање код Вас велики и снажни императив, па ће Вам несумњиво помоћи сад кад Вам је таква помоћ најпотребнија. Кад сте последњи пут одлазили од мене, било је много ведре наде у Вашим очима, то је прешло и на мене, отуда је удар био још тежи и поред свег и као неочекиван. Молим Вас, драги Миодраже, да заиста верујете да сам много са Вама и да су сва Ваша садашња осећања и моја.

Није требало да интервенишете код ДНЕВНИКА. Они врло тешко плаћају хонораре, то су ми рекли многи. А ја нисам на тај хонорар ни рачунао, пошто нисам ни знао да ће део моје књиге бити поново објављен. Они ми, то сам Вам већ рекао, нису послали чак ни ауторске примерке својих новина. Донео ми их је један њихов новинар, мој бивши студент, и тек сам тад сазнао да сам опет штампан. Хвала Вам за Ваш племенити гест, али од тога неће бити ништа. То не само да осећам него и знам.

Био ми је Момо. Свакако да знате да је долазио због снимања левог ока. Забринуо сам се за њега, нисам знао за погоршање. Рекао је да ће доћи још једном пре повратка, па

није. Молим Вас да ми га топло поздравите. Нека Вам каже, свакако Вам је већ и рекао, резултат прегледа, па ми то јавите. Волим га много и бринем за његово здравље. Он је диван човек и прави песник. Треба да буде ослобођен свих невоља, како би, као и Ви, стварао лепа дела.

Данас није дан који ми олакшава да подносим своје високе године и да се борим са телесним тешкоћама. Али сам хтео да ово кратко писмо што пре пође на пут и стигне Вам. Увек се осећам непријатно кад знам да неко већ чека моје писмо, а оно још није ни написано. Оног дана кад сте били овде осећао сам се боље, па Вам се можда чини да сад претерујем дајући Вам овакве податке о себи; али ми верујте да је тако. Можда ће све бити нешто боље кад стигне пролеће, сад већ не више тако далеко, али треба и ја да стигнем до њега! Тај пут је кратак, рећи ћете ми; али ја знам да је у овим годинама све и дуго и далеко...

Обећавам за следећи пут писмо и дуже и садрчаније. И уз поздраве Маријине и мале Косовке шаљем Вам своје пријатељске загрљаје и жељу већу од свих осталих: да нађете опет свој мир и да наставите своје успешно писање. Нека тако и буде!

Ваш Рашко

15. јун 1981.

Драги Миодраже,

Да Вам пре свега захвалим што бринете за моје здравље. Знам да је то искрено. Хвала Вам и зато што сте ми послали адресу оног Словенца. Али морам да поновим /а обећавам да то чиним последњи пут/ није код мене у питању реума или малаксалост која се лечи: код мене “раде” високе године и ту нема никакве помоћи. Отимам се колико и како могу, мада успех изостаје. Најнеобичније је то што ми сви кажу како добро изгледам - па и огледало то говори мени - а ја знам како ми је и колико лице вара. Али - да прекинем. Има лепших ствари, њима треба дати првенство.

Има их, то је истина; али увек се наметну оне друге, ружне, мучне, прљаве појаве којих ће бити све више и од којих се нећемо лако ослободити. То је данас тако свуда, изузетка нема, Кад сам написао да смо заслужили ово што се догађа на Косову, то сам урадио потпуно убеђен да је тако. Има две појаве које не могу да опростим врховним лицима: чинило се много, врло много, једној средини која је примитивна и МОРА да доведе

тренутак кад ће се показати незахвална; и друго: сви “врховни” су јавно признали то и друго, а нико није ни покушао да се повуче и сноси свој део кривице. Нећу даље да развијам ову тему, она је само за усмено саопштавање, али толико сам хтео да Вам кажем, јер Ви сте човек пред којим се не ћути. Кад се видимо, после Вашег боравка на мору, биће и више материјала за разговор.

Нисам био на Телевизији. Била је само моја фотографија. Један истакнути фоторепортер има изложбу најуспелијих фотографија. Она је отворена зимус и још траје. ВЕЧЕРЊЕ НОВОСТИ и МЛАДОСТ донели су најбоље снимке, мене поред осталих. Сад, недавно, и екран. Ето, то је све. Али ћу се појавити још једном, свакако последњи пут, пред Сајам књига, јер су снимили недавно моју кратку изјаву о негдашњем нашем великом књијару и издавачу Цвијановићу. Био је велики човек и одличан познавалац књиге. Први је објавио Андрића, Вељка Петровића, Милутина Бојића, Достојевског, Ничеа, Антологију Богдана Поповића /пет издања, ако се не варам/, ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ /шест издања/, и много још одличног. Можда Ви све то знате, али ја се још једном одужујем њему кад Вам о томе говорим.

Желим Вам лепе снове и после њих још лепше дане. Другујте што више са природом и окрепите се за даље стварање. И кад сте у Титограду, природа није далеко од Вас. Онде Вам је најближа. Ви умете да је осетите, она зна за Вас. Није ово игра речи: и мене је Природа добро познавала и богато даровала. Кад Момо “пронађе” оне сепарате које сам му дао одавно, видећете да сам и ја добро познавао и умео да употребим књижевну реч. Како ви тамо кажете: ријеч - што је много лепше.

Останите ми добро и здраво, јавите се неки пут, и поред тога што ја овако оскудно одговарам.

Сви Вас топло поздрављамо, ја и грлим.

Ваш Рашко

ПРОМОЦИЈЕ

ПРОМОЦИЈЕ

**Милица КРАЉ
Коста РАДОВИЋ**

ЧАСОПИС СЛОВО

„Слово“, часопис за српски језик, књижевност и културу условила је драма око преименовања српског језика у матерњи, драма негирања Српске православне цркве, драма прогона и изгона неистомишљеника, политичко насиље, кривотворење и фалсификовање идентитета и интегритета српског националног бића.

У том контексту, часопис „Слово“ представља данас, и то не само на просторима српског језика, већ и на много ширим просторима, и географским и духовним, јединствени знак, и траг и сведочанство о драматичном раздобљу у коме је поникао, а изнад свега, етички принцип непристајања и неприхватања владајућег терора који затире, обезвређује и негира српски језик и ствараоце на српском језику. Односно - ону прецизну математичку истину од 64 % исказану последњим пописом становништва у Црној Гори.

Ако се зна, а требало би да се зна, јер је пред нама већ 18. број „Слова“, да часопис издаје Актив професора српског језика и књижевности из Никшића, то јест, отпуштени професори, то јест они без икаквих материјалних примања, то јест они који су у властиту драму непристајања и неприхватања бесмислених наредби, „увели“ и породице и децу, то јест да је њихова свакодневица испуњена и егзистенцијалним проблемима – сваки нови број овог часописа представља прави подвиг уредништва на челу са Веселином Матовићем.

„Слово“ је часопис који је у обезвређеном добу повратио и смисао и одговорност и личног и колективног става; часопис који је и улогу и углед књижевности и уметности вратио ону високо естетску хијерархијску скалу која јој и припада.

„Распеће језика српског“, првобитни назив часописа, изишло шест бројева, а затим „Слово“ успешно је фиксирао драму српског језика у Црној Гори, скренуо је пажњу читалачке и стручне јавности на све оно што се са језиком и око српског језика дешава.

„Слово“ кроз различите тематске оквире, у духу најбољих књижевних часописа, осветљава маргинализовану савремену српску књижевност у Црној Гори, односно сегмент литературе која се ствара на српском језику а која по свим одређењима припада савременој књижевности овог простора.

Отвореност часописа за различите културне контексте, различита интересовања, однос према традиционалним књижевним и уметничким моделима, динамичност и виталност различитих поетичких деловања, критичко сагледавање и осветљавање, вредноснилитерарни стандарди, индивидуални стваралачки захтеви, најинтригантнија поетичка усмерења, разнолика генерацијска припадност, преводна књижевност – одреднице су које следи уређивачка концепција.

Сваки наредни број часописа побија наметнути облик дежурне медијске цензуре, исказујући одговарајућим вредносним донетима гетоизовану стварност, растакање и разбијање српског националног бића кроз обесмишљавање вере и језика.

Даље, часопис је успео да окупи велики број релевантних стваралаца, стваралаца од интегритета у књижевном и научном смислу, угледних имена српске културе, успео је да стекне завидну читалачку публику, успео је да сачува принцип саборности у духу најбољих часописа на просторима српског језика.

Садржај часописа чине рубрике: разговор, језик, скица за портрет, белетристика, есеј, истраживања, критика, ставови, у маказама, књижевни архив, преводи, дневник, књига слова, уз илустрације наших ликовних уметника, тако да се читаоцима пружа увид у стваралаштво оних српских писаца које већ деценијама не могу да прате у штампаним и електронским медијима. Јер су, подразумева се, затворени за српски језик и писце на српском језику.

Такође се подразумева да је „Слово“ отворено за различите ауторске ставове, као и за представљање и других националних књижевности.

Од оног ћириличног записа „Искони бе Слово и Слово беше у Богу и Бог беше у Слову“, од узнеснеог „Слова љубве“ деспота Стефана Лазаревића, љубави која „све превасходи“, и која нас сабира и чува у творачком принципу првом – са Богом, а Бог са Божјим сином Исусом Христом – до прегршти ововременог „Слова“ које међу својим корицама сабира нашу духовност – населио се трајни знак памћења.

И за нас, а поготову за оне који долазе и који ће тек доћи.

Знак – слово - етичког и знак естетског промишљања тамног доба.

Сајам књига у Подгорици,
10. маја, 2008.

СЛОВО О СЛОВУ

Припремајући се за ово скромно слово - о *Слову*, осамнаестом броју часописа за српски језик, књижевност и културу, коме су (то ваља поновити као податак) – оснивачи отјерани професори српског језика из Никшића, а уредник професор и књижевник Веселин Матовић, - прожимала ме нека посебна узбуђеност, јер није ријеч само о овом *Слову*, већ и асоцијација о протословенском, јеванђељском старословенском, ћириличком, српском слову, које се кроз вјековне културне слојеве и језичке разубјености, изговара, записује, урезује, памти од Сита сина Адамова, па пророка Мојсија, до Вука Караџића и послије њега, све до данашње збрке слова, када су професори српског језика протјерани из школа као богумили. Професори, из матице српског језика – Старе Херцеговине, са Олимпа десетерца, Дурмитора и Вукова завичаја, не само да су јавно куђени него су их лизисани себични, јавно убјеђивали да слова није предао Бог Ситу, као духовно добро свим земаљским људима, него је то „штедио“ тако дуго – да их „преда“ данашњим моћницима, који би спржили свако писмо које није строго повјерљиво и имбецилно туђинско. Тако су се професори српског језика суочили са забраном – аз, буки, вједи, глагоље, добро, јест, земља, пет, иже, мислити, наш, покој, реци, син, тврдо... (...)

Професори српског језика у Црној Гори и сто педесет књижевника који пишу ћирилицом своје књиге, данас су изведени пред незакониту осуду као да су издајници народа и државе. Најморалнији, историјски примјер отпора таквом духовном насиљу, први и најдоследније – пружили су средњошколски професори из Никшића. Зато они нијесу само људи достојни своје струке, него су и професори морала и патриотске свијести...(...)

У осамнаестом броју *Слова* остаће записано и запамћено нарочито онај најобимнији дио посвећен Косову и Метохији, савременим писцима српским из те старе колијевке духовности, писмености и славе. Врло је значајно да су објављена и предања

наших предака о косовској бици која и данас живи у народу српском, на примјер у Никшићу, Бањанима, Пиви и сл.

Објављујући портрете савремених српских пјесника, као и критичко-синтетичке радове о њиховим дјелима (на пр. радови Милутина Мићовића) – часопис *Слово* омогућава будућим антологичарима, историчарима књижевности, лингвистима – да имају поуздане податке и јасно језички одређене изворе, захваљујући и сарадњи са лингвистима са катедре за српски језик у Никшићу. Та сарадња је примјер духовног подвига и велике стручности у данашњој Црној Гори коју ће стићи Божија казна ако изда Косово, јер Косово је крст који нам није поклонила власт, нити је српски језик цигански барјак, нити је стародревна Православна црква дјечја слагалица.

Часопис *Слово*, афирмишући српску савремену књижевност, афирмише и памћење српског језика, а памћење језика је аморејски феномен, неуништив. (...)

Предложио бих, ако је изводљиво, ако има вајних спонзора, да се овај број промовише на Косову и Метохији. Толико смо обавезни пред Грачаницом и пред Дечанима, и пред оним српским дјевојкама из Ораховца које је спасао усамљени италијански официр – да их нововарвари не стријељају.

На сајму књига

У Подгорици,

16. маја 2008.

Остаци Каменог града на периферији Нишњића

У СПОМЕН

У СПОМЕН

Буко БЕЛАШ
1947-2008.

Вуко ВЕЛАШ (1947 – 2008)

Упокојио се Вуко Велаш, професор српског језика, витез новски (Достојно јест!) и књижевник српски.

Човјек назбиљ!

Соларни и цвијетни троповић Старца на камену и Херцега од Св. Стефана и Св. Саве, који је стао иза свих, „баш свих, вриједности које су доступне слабој људској природи“.

Погребен је 4. јула у сјени храма Св. Спаса у његовом родном Мојдежу.

Радуј се, душо праведничка, јер ти је приправљено мјесто спокоја!

Вуко... О, Вуче!
 Вуче, Вучино!
 Људино! О, чоче!
 Чојство је твоје својство.
 О, добри, предобри!
 Доброто једна,
 једно поштење,
 прапоштење!
 Образу чисти,
 Чиста сузо,
 Чиста чистото!
 Честитост твоја,
 Не често
 већ читав твој живот...

Нанин старији,
 чудо од чока,
 ни мрава згазио,
 читав живот тако
 и никако друкчије,
 тако му Бог дао!

Кућни одгој,
 Дом Велаша,
 Мојдеж – Нови,
 Отац Јошо
 није стиго,
 смрт га спријечила.
 Хвала Нани,
 Мајци мученици!
 Хвала ђеду Илији!
 Хвала Андрији,
 добром стрику!
 Хвала ујацима
 Петру и Јовану!
 Хвала ти Мијо, брате,
 Стане, сестро!
 Жеке, Владо,
 дјецо мила!
 Хвала свима!

Вуко, брате,
 савезничке људи,
 племенити племениче!
 Роде...Рођо!
 Рођаче мој мили,
 милино једна!
 О, благи...обзирни
 образни... образовани,
 васпитани васпитачу,
 господине професоре!
 Општа оцјена – највећа!
 Владање, мало је рећи –
 беспрекорно...

Професоре Велаш,
 учитељу дјеце...
 И одраслих!!!
 Васпитачу за сва времена!!!
 Витеже...
 Заштитничке
 језика... и образа!!!
 Књигу начитана,
 листаће се странице
 душе твоје...!

Хвала ти, Вуче,
 хвала човјече!
 Хвала на даровима
 твојим... највећим
 могућим... раскошним,
 господским...
 На души твојој,
 великој и отвореној
 чистој и честитој...
 Хвала ти, Вуко...
 Нека ти је лака
 ова земља српска!
 Почивај у миру!
 Амин!

Мојдеж, 4, јула, 2008.

Оливера ДОКЛЕСТИЋ

ПРОМЕТЕЈ

*(Професору Вуку Велашу
и борби за српски језик)*

Не жали се, Прометеј, што је на Земљу сишао
Да слијепима поново запали ватру
И огрије срца обрасла у незнању
Он је опширан, колико и историја и
књижевност,
Зар би Прометеј кретао у ватру
Да не зна како жари
Зар би кретао да отима ватру
а да не зна колико су кивни они што су му орла
послали
да му трга цигерицу,
зар би кретао Прометеј
а да не би пркоса, а да не зна колико су жестоки,
колико су гњевни на тај његов инат.
Мали је смртник људски сагријешео
Отео је језик од својих богова
А богови му људски одмјерише
Да скапа, канда у сиротињи и сам,
А он, не да није сам, но ватру сажеже,
Расламса жар, развигори дим,
И од стијене и орла ругалицу справи.

КЊИГА СЛОВА

КЊИГА СЛОВА

Вуко БЕЛАШ
КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (2)
(ПРЕДЛОГ ЗА ПРОМЈЕНУ ИМЕНА ШКОЛЕ)

Вуко ВЕЛАШ

КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (2)

(Предлог за промјену имена школе)

КАРНЕВАЛСКА ФОРМУЛА

Можемо прецизно изразити практичну формулу карневализације. Можемо је документовати у потребној мјери. Можемо и више, грађе има, карневализација прелива све обале. Формула гласи:

$$X^{-n}=1:X^n$$

X – културолошко писмо, сложеница дугог трајања и памћења; калем препун садржаја, напона и напора, тајни и искушења, остварења и могућности. Сложеница која индукује најпривлачније успјехе хуманизма и еманципације. Сложеница коју културологија и литургија виде као живи свијет људи и његових радних могућности.

1 – номиналне вриједности сложенице. Њена конкретна **вриједносна вертикала.** Догађаји, људи и чињенице у којима се **мијеси тијесто** присног свијета и универзалних вриједности. Конкретни тоталитет и **конкретни логос** калема X. **Битна претпоставка** унутрашњег мира и равнотеже, снаге и здравља присног и конкретног свијета. У јединици су рад, садржаји, вриједности и обрасци из којих се развија и универзални логос културе. Они садржаји, вриједности и обрасци, у којима кад се помјери једно, доводи се у питање и све остало. Или „када главу раздружиш тијелу...“, чини се што се зна али се не зна што се чини – карневализујеш се, мјесечариш, тумбаш, плуташ, тонеш, тутњумашиш – у вировима ирационалности; у расцијепљености од себе, од свијета, од разума; од истине, од љепоте, од благослова – од три чисте.

У јединици су битне чињенице номиналног **искуства** и претпоставке здравог и уравнотеженог **развоја.** Универзални логос човјечности и документи очовјечења не препоручују њено умањивање, презиру њено инструментално силажирање, захтијевају њен **неимарски развој.** Њено уважавање **бистри** мисли, **јача** карактер, **суспреже** површност, бахатост и супербију. **Захтијева** хуманистички напор који се људима враћа као **благослов.** У њој искра разума, суза љубави и зрно соли раде уза-

јамно. Дакле, спречава расцијепљеност и отуђивање. У њој је поуздан компас за сналажење у олујним временима и вртложним збивањима као што је ово у коме се карневал разлио преко свих обала разума и у коме одлучујемо и о овоме Предлогу.

–**n** – негативно потенцирање садржаја, вриједности и чињеница из сложенице **X**, нарочито из **1**.

Формализација и заборав вриједности. Силажа, лажирање, парлажа. Цинизам, самопрезир, очај, самодеструкција.

Случајне рационализације, дизајнирање и редизајнирање. Редефинисање и ревидирање. Манипулација, кртичење, мица, пипиревка и таламбасање, којевитезација и витезнојца. Хокус–покус. Триковање и трафиковање. Бркљачење и дудукање... Демијуршко или неронско лудило. Лудило језуитизма, идеологизма, инструментализма, онеређеног субјективизма.

Крајњи производ ове продукције на „овим просторима“ су: трикови за банане, натуралистичка сна’одљивост, дехуманизација културе, десоцијализација друштва. Лазарет. Или „**Вилина Гора**“, епистема број 8, страна 46–47, Библ. **Луча**, књ. 33, Титоград, 1971.

Свако (–**n**) нужно производи изразито негативне последице баш на **1** културолошке сложенице **X**.

*Ова формула резултат је увида у карневал и скверневал у друштву и култури, увида у стање и у појаве које живимо, у којима одлучујемо о Предлогу и – узајамно са реченим – глас је љубави према завичају и израз забринутости према **X** и **1** завичаја и номиналне културе.*

*За **Xⁿ** потребан је истрајан, **неимарски рад**...*

*За **X⁻ⁿ** довољна је секташка зловоља, заборав регула просвећеног свијета и заборав самога себе. Довољно је бити лудак, имати чекић... или – непросвећенима дати власт...*

Ова формула је интегрална. Обухвата безброј инфинитезимала. – Нема поштећених. Осим божјака, птица небеских, сви смо њене инфинитезимале – наше биће – наш разум, наш образ, наш лакат, наша имагинација, послови и обичаји – три чисте бића.

*Систем **Xⁿ** је злочиначки јер у њему страдају: а) вриједности, б) просвећене регуле и закони в) **дјеча** и будућност, г) човјечност и очовјечење. То је само **техничко питање** – тј. систем **X⁻ⁿ**, произвођач **четвороструког лудила**.*

КАРНЕВАЛСКО Xⁿ – ОБРАЗ, МЕМЕНТО И ПЕСНИЦА

Карневал Xⁿ је прави давеж, препун слина и сплина. Мрцина. Милост за људе, али по регулама свијета људи – мрцина је.

На Предлог – обим, садржај и стил – нужно пада тмаста сјенка карневалских особина, али карневал пружа Предлогу **обиље грађе** за прецизније означавање предмета о коме се ради.

Шумови – ударна карневалска сила – који прате Предлог, шуу – шуу – шушкају да је Предлог велики проблем. Проблем: коме, зашто, како... – таквих аргумената нема.

Тмаста тумба, тушта, тма и тмуша шумова.

У тим шумовима нема предива за јасан исказ, нема грађе за пристојну реченицу, за дјечју разбрајалицу, за еци–пеци–пец предмета о коме се ради. Такви шумови и „прасци зловоље“ су грађа, снага и логистика карневала, његов мemento и песница. Образ, мemento и пест.

Карневал тако живи, онеређујући јавност – уситњава је, збуњује – мрцинећи друштво, господари... ћакула, тороче, кундура, клепеће...

Пред проблемима карневал је стварно мртвих очију и равне душе, зато он настоји да онеређи јавност да би себе уградио у прогрес згуре испод затвореног неба.

Збуњује јавност, омаловажава је, продубљује проблеме, силажира друштво и културу, господари, горостас тмасте тумба, тушта, тма и тмуше.

У шумовима има и карневалске слике предлагача.

То је стара карневалска навика. Карневал не уочава проблеме. Не рјешава их. Он етикета и омаловажава људе, оговара, подмеће, производи непријатне излучевине, слини сплинове... Тражи кривце, слијеп за властити гријех и лудило.

Искусство нас учи да иза тих појава стоје: психичка нездравост, моралне слабости и незнање; језуитска потреба карневалских кадрова за рационализацијом сопствених мана и могућност за овјеру сопствених опачина; некомпетентност

и неодговорност, мјесечарство карневализоване масе. Ријечју – стоји нешто друго, стоји сила онога другог...

☞ **Предлог**, његови садржаји, аргументи и метрика, све заборављено, карневал рита по својим тактовима.

Предлог наглашава:

- први Предлог (јун, 2002), пристојан обим, осам страница, једна уводна, двије критика и пет афирмација. Погледајте сами овај (2005) и његов обим и садржај;
- први Предлог карневал је „растурао и разбијао“ својим тмастим поступцима – слиједи опис;
- својим тмастим поступцима карневал је онемогућавао да могући аргументи и ставови другачији од Предлога дођу до просвећеног изражаја;
- стручну, културну и друштвену јавност мрцинио је у карневализовану масу, мјесечарио је;
- и кад уууче, дудуче или дудукљачи, карневал је стид и срамота, самопрезир и очај, гријех који не зна за властиту кривицу: планирао X^n ; убједљиво остварио X^{-n} ; дакле, тај карневал је мрцина над мрцинама; све ваља разумјети као термине хладне логике; своје страсти – Предлог предлаже – ваља се чувати за праксу еманципације, у регулама свијета људи и културе;
- Предлог (2002) потписима је подржало 25 професора ове школе; неки од њих, у међувремену, преселили су се у мир вјечности – из предметне тачке Предлога, они су у његовој Плејади; имена потписника Предлог ће објелоданити кад почнемо озбиљан и одговоран разговор – божанску земљорадњу – о теми Предлога;
- на првом и једином разговору о Предлогу (јуни 2002) управа школе није себе удостојила ни к а в и ц о м за пензионере ове школе, учеснике разговора...;
- тај разговор је вођен под сјенком скинутих натписа „Српски језик и књижевност“, са учионица у овој школи, неке поноћи, вељача 2002;
- Закључак тога разговора гласио је да ово име школе треба промијенити;
- Ипак, лакше је, јер је часније и честитије, бити на мети карневала него сачувати људско достојанство у карневалском дудукању.

Пружићемо избор из карневализације Предлога.

Многе реченице немогуће је писмом пренијети. Не држе се ни граматички ни логички ни садржајно. Ни фонетски.

Можда би носач звука то могао. Ту логолалију супербије, онеређене осјећајности и карневализованог садржаја – ту сапуницу менталне нехигијене индуковали баш образовани људи...

☞ Брундање. Бректање. Басови, дубински доживљај. Гнушање.

Кликовање. Дизање паре. Високо Ц осјећајност. Огорченост.

Пострижено кумовање. Умовање, избркљачене емоције, издудукљачени садржаји. Тикови и трикови. Зазед финоће. Зазор тмасте финоће.

Раскринкати их треба, до ногу. Мементо је. Фрустрирани професори...

☞ Хмммуууу. Уууу. Шшшш. Мууу... Јел'да. Тако, тако... Да, да, да. Само тако. Да, да, да. Боље да нијесте бијељели зуба.

☞ Нијесам то видио, извија и врти вратом, гледа у страну, чеше задњицу. Нијесам добио, они мангупи, кез, грчи, шири прсте. Изгубила сам, крши руке, преврће очи. Здраво, жури, кез. Занимљиво, занимљиво, сир. Јел'да, хмуу – ууу...

☞ Шта 'во би? Шта нас ово снађе? Ој, јој, шјор коко мој. Нека пазе што раде, коме се плазе. Ово име неће наћи, у свијет га нема. Иссс... Зашто гурате нос у оно што вам не припада? Узнемиравате јавност.

Баш ме брига и за ово и за било које друго. Хоћете ли што добити за то?

☞ Ретроградно и реакционарно. Празне ријечи. Пета колона, накинђурисала се празним ријечима, не мирује. Има и заведених. Дошла одоскора нека нова мода. Има, има, вазда их је било. Шачица је то. Шачица јада. Ууу, трееба и то нахранити.

☞ Горана нам хоће. Главе ће нам доћи мрачни шовинисти. Нарогушили се на Горана. Око њега смо ковали нераскидиво

братство и јединство наших народа и народности. То је криво четништво. Крвави четници. Вазда вас је било. Али овако нешто никоме раније није падало на памет. Шта теби би? Откуд ти међу њима? Није моменат.

☞ Шшшш... Уууу... Да, да, да... Нема везе, није важно... Коколо мој, треба их изиграти, околo–наоколo. Није Горан било ко, он обавља лавовски дио посла, лав је то, свака књига препуна његових пјесама... А ови, шака јада, одими–дођими, иш. Црви...

Копитање пуним стопитом по тлу. Поскакивање. Зајапурени образи. Страсни пољупци према Горановој слици. Столица клима под тешком супербијом. Тросјед шкрипи од узнемирене осјећајности, јаучу федери од тмасте финоће. Поглед упрт у небо. Вапи за помоћ одозго. – Поглед у сабесједника, лед и туча, мраз. Шта ти је то?

Шта ти хоћеш? Шовинисто!

☞ Шта ови хоће? Имају ли они карактера? Откуд паде ово чудо? Шта нас снађе? Ко су они? Ко је тај што хоће да ми ијења Горана? Гоорана?! Јуу. Нашега Горана. Свашта. Шшшш... Госпе моја, јесу ли пали смарца? Шшшш... Нијесу то марсовци, то су шпијууни, шпијуунска афера. Чији шпијуни? Шшш, ууу, хмуу, а'бе'ба... Ја сам га ба' годинама славио у'мустару. Гдје сам сада пао? Најбоље године му дао. Најбоље ба. Сваке сезуне држао предавања и пјеснићке већери на изворима тјентишта. Теве све снимила и документарци. И'ба шта би било да њега није било? Нигдје таква братства и јединства није било сигурно ја 'ба кажем, ја 'ба знам... а'бе'ба...

☞ Шта ви хоћете? Видимо ми вашу тенденцију. Некако би ми без њега, навикли смо, преживјели смо и тита, мало нам треба, али што га младима укидате? Није ово вријеме за марсовце и шпијуне. На младима свијет остаје. Гнушам се од те ваше идеје. Многи се гнушају. Није то никаква идеја. Ми смо имали идеју. Ми. Нама су га дали објективна стварност, дијалектички материјализам и конфигурација терена, ове обале, овога цвијећа и зеленила. Нијесмо га добили на лијепе очи. Неће нас бити без њега. Неће ни објективне стварности. Он је наша интернационала. А шта сте ви? Ту међу вама има данас и наркоманије.

☞ Ово је горе но што су ми пенсију укинули. Све вас треба на голи оток. Под шибе ве ко и оне. Много гуламите тај завичај боку. Зинули по завичају као да је бока мрсан бокун. Знате ли ви за интернационалу? Европа је ово данас.

Ко би ово сањао? Само је он остао што личи на нешто. Не на нешто 'ба него на бисер братства и јединства титиног.

Шта хоће ти малограђани? Да завади па владају. Да нам отму сјајни драгуљ нашега памћења. Остало су појели, друже тито ми ти се кунемо. Храни сироту за своју срамоту. Фрањини аустрофили. Хоћете ли двије њоке и макарул? Ево 'вага'на. Папај.

Ми смо криви. Ослабила нам будност. Отргло се то сколца и конопца док смо ми упирали у братство и јединство. Упињали се у прогрес збратимљених народа и народности. А ти, пињо, забијели и ти коју. Могао би богами. Мука ми је од те клике, гнушам се јадова.

☞ Хоће неку попину. Пооопу оће? Пооопу? Попину или учу? Попу и учу која није ни сеоска уча. Неће они попу, хоће њока. У цвијећу и зеленишу наших старих степеница. Знаа'ве јаа. То 'ве 'је нешто на говједарском, признај. Ни ђуки циганки не би то пало на памјет.

☞ Ти знаш меене. Меене је све јасно. Ништа ме немој причат. Ништа ме не питај, макар меене. Ни мене, богме. Шшшш... то је нешто политичко, боме, политичко. Ретроградно политичко. Са таквима у европу? Са таквима, а без горана? Са њиме смо летјели, звијездо сјајна тицо врана, сив соколе. Уууу. Шшшш. И'ссс. Еи'ссс... У нове побједи и акције славне, еее, мој господине, гдине мој, како су то биле лијепе акције. У нераскидиво... Ој 'ха...

Коме је то пало на памет? Та попа? Шшш. Тој попи која није ни сеоска уча. Уууу. Јеси ли попа или папа? Заведен си, заведен. Мрачни клерикализам диже опет своју змијску главу. Горан нас брани, ништа не видиш, ништа не знаш, залуду сте школе учили. Заведен си, заведен, синко. Знаш да те ја волим. Зашто не отвараш изложбе, ти то знаш, лијепо те је чути, а ти устао на горана. Какав устанак? Сад кад нам се сви путеви отварају и бога'ство нуди. За четири године а и прије тога. Златне кашике, не буди слијеп, за мање од пола године. Таман стали на ноге, тек закорачили у европу, треба сачекати ту европу ако ми-

слите нешто мијењат. Онда видите што се може ако вам је баш до тога.

☞ Шта теби то треба? Каквог смисла има? Ко ти је то написао? Није написао, диктирао неко. Онај клерикалац? Ко те је подмитио? Остави се тога попе. Гледај од чега живиш. Неће мита вазда бити. А ти могао би да се припазиш. Твоје активности веома се негативно односе према овој катастрофи у твоме родном селу М.

Шта то значи? Шјора кека ће вам запаприти својом експозом. Није то њен посао, није, али за вас не треба нико бољи. Псссс. Шшшш. Она ће то као да неће. Шшшш. И друг дулфо може само ако га не мрзи. Добро је казао господин ба да то треба из'мусти, те мустре. Каква бока, каква црна гора, европа је ово...

Зашто се не јаве невладине ординације? Има их ко шодера. Само цабе лебац једу. Мустре. Зашто ћуте независни интијелектуалци? Морали би сви подржати Горанову ствар. Бар дјелимично, ба. И више од тога, до краја. Није он пловичан и флеричан, он је један за све... Шшш... На интерни их треба, није ово шала, добићемо помоћ цијелога свијета, као земљотрес...

☞ Уууу. Ооој. Прште ми глава. Луда времена, испливали најгори наркоманија држи се на окупу душу ваде... Ским јаа и јаа и јаа, не заборавите ни меене, живимо у европу чиста образа... Ни 'с'ким'бо'ме .

☞ Великосрпски шовинисти. Хегмонисти су то. Хегемони мрака. А ми и горан дали вишевековну слободу и толијеранцију. И јааа, не заборавите мој допринос. Није мали. И јаа сам то у'мустару спроводио. Мајко јадна, јадна мајко, шта би им се десило у'мустару?! Мустре шовинистичке.

☞ Кукавичја јаја у медитеранском цвијећу, степениша и зелеништва. У мијеки вишевековних умијетника пијесника и независних интијелекуалаца. И миједини осталог креативног свијета.

Шта ви хоћете? Овдје гдје је сваки камен вијековима огријезао у толијеранцију и култимоторе.

☞ Не крсте се они свецима, иконама ни три прста ко да

су бацали динамит, него њоокама. Гратис 'аламаке. Ови се никад нијесу у мору осолили. А ми мислили медитјерански да им дамо мједитерански град. Како не нађоше некога сликара? Ођен 'и 'је много. Треба и то подстрићи, није сваки сликар за ђота. И ђота је већи сликар од те попе или уче ко би то запамтио, како се ђота ниесте сијетили, могли сте зар ово није град сликара...

Могли сте и Локија, он вам је из оних стотину метара...

☞ Уууу... Шта учини она уча, ууу? Види га. Види га ка'ки је. Ништа бољи ни остали. Храни сироту да ти однесе образ. Залуду им школа кад опијум завладао. Шшш. А са њиме нам је било тако лијепо, боме лијепо и кувијетно. И тако осиеђајно. Он је тако пијесник. Велики пијесник, име, фигура, па онај шешир тророги... Велики пијесник од триглава до ђевђелије у свакој књизи га има. И у срцу, друже мој фома, у срцу га носимо. Нема више закона. Нема нама заклона од најгоријег, најогорелијег, само ако оде, шта ће овој дјечи остати. Морамо се сви упрегнути у гуранову ствар, сви за један, један за све. Браво соколе! С тобом можемо све. Можемо и више. И'ссс... Само да нема ових који муте бистре изворе наше борбе...

Јадни Горане што си дочекао? Он је написао нашу јаму и слободу, описао гробове плутају. Јао, јао, шта мисле ко су они, хоће да зајашу, само свађају да владају, хоће влаас, таку громаду свјетионик у туњелу није нећеш наћ, већи је од његоша, андрића и вука заједно, шта су им те попе, владике, поморци према горану. Браво, то, тако им треба, скреси у брк ако га имају. Нијеси ти, трофиме, још за старо гвожђе.

Горан представља све оно против чега се ми боримо. Он нас брани од свега овога. И од онога. То је, сигуран сам, нешто талијанско. То је латинско лукавство, завади па владај, црни витез опет међу нама.

☞ Зажељели се неки макарула, а мене горан при срце прирастао. И меене. У'души ме као да ме од срца отпао по овој посљедњој моди то ве је јасно. Није он мода гологуза. Он је вјечан. Од срца ме то ве је јасно. То им није треебало, баш није треебало, шта ће свијет рећи стид ме гдје живим шјора кека, кека моја да се то нама догоди у ове скалине вишевековне толијеранције, не каже се толијеранције, него како, тако и тако, тога, тога и тога и не смо тога... Тога њима триеба.

☞ Шшшш. Уууу. Мууу. То је чујем нешто усташко. Крепане усташе. То они хоће. Шшш... А ја мислио крваво четничко. Многи смо мислили четничко, ма не, не, не, ма ке, шшш, то они хоће. Ништа ти не видиш, не знаш, успавао си се...

☞ Ти само гледаш каква је боја расе вјера бројиш по кожи крвну слику нације језик а не какав је ко човјек треба да се стидиш неке обријати мустаће обриј их немаш брк образа неке промечити ребра... дигли хајку на горана шта ти би ојкају као да смо овце зар не видиш завијају на нас као гладни курјаци ево им њока у мамулади мисле да смо слијепи... њока њока то си ти...

☞ У београду и србији толико школа улица вртића гордо и поносно носе гораново мило име а ми овдје толико нас мало толицки шака јада црви а не завичај какав завичај горан један громада пјесник лав и монументат. пази ти. у цијелој црној гори колика је све нахије нема ниједне успомене на сарајлију који је већи учитељ од ове твоје попе шта ти мустро хоћеш ти хоћеш попу за горана његошу нећеш ђота то никоме није јасно ни теби није не знаш шта ти се догодило куда си кренуо са киме е недамо бисер свињама скучених видика то ти је граница то си нажалост ти жалим те не видиш од првога ћошка то су ти празне ријечи ретроградно све сама багра лако се накинђуриши празним ријечима и боком, мртви сте нема вас нема боке не може попа његошу и сарајлији иза горана, нећеш великог ђоша нешто скучених шовиниста то је све иначе сте мртви нијесмо више титови пионири ни штафете младости нема шангића ни боке и није ово радничко самоуправљање нема више лудих... каква те бока спопала, каква црна гора, европа је ово, европа, култимудијални свијет, није монотеизам, ма шта ти мислио, не мислиш ти ништа, драги мој, не би радио то што радиш...

☞ Иххи хи, ови умислили да се нешто ради и то по некаквим законима. Као да нам није доста и овога? Као да нам није добро и овако? Као да не постижемо и више него што смо се надали? Причају о некој пловидби и навигавању. О чему то? Шта су умислили? Као да им то нијесмо укинули да се не муче и не топе. Какав је ово народ? Муче се топе се хвале се. Нека науче нешто поштено. Не знају се укрцати у објективну стварност. А ове што хоће мијењати Горана треба их укрцати у ту навигацију нека плове отплове далеко им кућа нека се не враћају. Та ти је

од чистог злата као и вазда ба ваља барену главушу. Та ће их спржити.

Зини да ти нешто кажем. Говориш ли то говједарски?

☞ Ма треба то уз к а в и ц у. Хмуу. Уз кавицу? Неће ићи. Неће. Кавица и ово што су смислили не иде заједно. Не може кавица уз кукавичје јаје Горану. Треба им онда...

Итд...

Ето дестилата из карневалских слина.

Ето ентелехије данашњег стања.

Ето технике предатора.

Ето метода предатора оштрих канџи и кљунова, карневалом поткресаних крила.

☞ Како ко, коме, када, зашто, са киме, гдје...

☞ Дудуче и бркљачи, крчка, чвари, чмари, чара, гнуша се, умире од финоће, ложи се и залаже, очарава и очајава – јавност, друштво, законе, стручност, културу – карневал, задолгач, тмаста тумба, тушта, тма и тмуша.

Дивље месо тотњумаштва. Црвени вјетар мозга. Rubor et tumor cum calore et dolore. Мементо и песница. – Карневал је Лета, његова сколастика и логистика – заборав свих вриједности рада, реда и културе.

Слава карневалу, он воли славу и сласт.

Локију „из оних стотину метара“ вјечнаја памјат.

Једно је сигурно. Часније је и честитије, љепше, истинитије и праведније – мезгавије и животније – бити на мети карневала него дудукати очај, самопрезир и лудило карневала.

Колико је карневала стекло, на сличан начин сласт побједе, славу „растурања и разбијања“.

☞ **Ни трага чињеницама.**

Ни капи знања. Без зрна стручности. Без метрике предмета. Без бриге за номинално културолошко писмо, за драму његове скрневализације и за карневализацију образаца и праксе пристојног и просвећеног свијета.

Потпуни заборав да Предлог није прича о имену него о имену школе.

Потпуни заборав свега људског. Непристојне и нехигијенске излучевине карневала. Сапуница карневалске нехигијене.

Тако карневал клепеће и влада изототњумашеном – измозганом, испошћеном, изможденом – јавношћу. Савалити, Савалити, мајко Хуанита, шта во би?!

Мноштво шумова. Безброј етикета из свих могућих и немогућих меморија.

Само из једне их нема.

☞ Радне хипотезе Предлога

а) Карневал силно индукује мане које су вјечне.

Ту нема помоћи.

Регулативна индукција карневала је у меморијама чијим атрибутима Предлог није означен; из тророгих шешира и рукава, из лажних шпилова и осталих дионица те меморије.

Ту се може и мора нешто учинити.

Људи су људи, сви, људи смо. Овакви, онакви. Добри. Мање-више. Одлазимо, долазимо.

Идеје, програми и методе живе и раде. Неки програми производе еманципацију, регулативност и добре обичаје, навике и потребе. Неки мрцине људе у слијепе монаде секташтва, у разуздана бића која играју лажним картама и оштрим канцама, која очај и самопрезир трафикују у „прогрес“.

Ту се мора – ваљда може – нешто учинити.

б) Карневализацијом најприје је управо та **меморија** онеређена, деградирана, формализована... те не може стећи ни властито достојанство у регулама свијета људи.

в) Квалитет реакција на Предлог **јасно** говори да се карневал не залаже ни за школу, ни за просвету, ни за културу; ни за ово мјесто, једино гдје јесмо и за које смо одговорни; ни за **квалитетан** однос према Другоме... Карневал се залаже за себе и за причу о себи у којој је себе *устоличио као бога*, за

причу која је потрошена и од које су, у бишинама и трулежи, остали њени вируси. Карневал се ложи, залаже и деспечи за своје тотњумаштво.

☞ Предлог не говори о људима

Него о карневалу који се игра људима. Понајприје људима који су његови играчи. – И људе чвари у нуле и соврњу. Понајприје људе који су његови играчи, тек потом остале, тек потом оно што остане на ивици црне јамометићке празнине. Предлог мора имати **нужно разумјевање** за све људе карневалом обузете.

ОСС, за људе. У мени, у теби, у нама, међу нама...

СОС, због карневала. У мени, у теби, у нама, међу нама...

☞ Шта са карневалом?

Нека му остане банана, макарон гратис, њока аламаке. Ваган. Чанак. Пињата. Корито. Чабар. Озбиљни људи су утврдили да су банана, макарул и њока карневалови. Ова расподјела задовољава и кутуролога дарвина.

Али треба му **просвећена стега** да својим балинама не губа млијeko човјечности.

Али му радну њиву и честиту трпезу треба **одузети**.

Њива поштенога **рада** никада није карневалова. А засјео за трпезу мозга, душе и рада.

Карневал јапаја, јапајајош, јајош, свијет је моја огризина... Карневал Јабихјош Јапајајија... дивље месо живота и црвени вјетар разума.

Треба карневалу укидати млијeko искони, живота и вриједности. Изворе, врхове, школу. Да не дудуче по X и I, да не бркљачи трнови вијенац и ауру еманципације, да не бали у искру разума, сузу љубави, со живота... да не абрума своје сплинове у три чисте... у честитост и могућности људи.

☞ Предлог заиста јесте проблем. Јер –

– карневал и скврневал мрзи стручност; грози се искре разума, сузе љубави и зрна соли; не зна за законе и знање; неподношљиве су му бројанице и читко писмо; он воли стање изван себе, мимо свијета, испод разума; он добро живи у тој болести. Тако расте, горостас тмасте тушта, тумба, тма и тмуше.

Предлог признаје: шумови и пропратне појаве будили су незадовољство, свијест и љубав, отварали очи према бащини, конкретној стварности и могућностима, захтијевали од имагинације јасне чињенице и садржајне појмове.

Предлог мора признати тај производни допринос карневалске буке и бијеса своје садржају. Такође и допринос његовом обиму: тврдокорност карневала, маглуштина и супербија, условили су непристојни обим Предлога. У просвећеном и уравнотеженом свијету, нема грађе каква је Предлогова, једноставно – нема је... и зато се та друштва – Предлог их не идеализује, далеко било – ипак браје у просвећена, уравнотежена и успјешна.

☞ **Изречимо јасно** шта је, поред осталог, овај Предлог.

Он је **испит** наше културолошке зрелости и сазријевања; човјечности и очовјечења.

Пред позивом и **струком**, пред **законима**, пред **јавношћу**, пред **старом баштином** – номиналном, медитеранском, европском – и **могућностима** – номиналним, медитеранским, европским (да не би било култимоторалне, мотокултикварне, култимолошке, мини, миди, макси – забуне) – које су пред нама.

Пред родним и радним листом и њиховим индукцијама.

Пред дугим **напорима** и тешким **остварењима**, пред изазовима **развоја**, пред збуњивањима, ујамљеном новом **радио-ницом**.

Пред напорима у весељу царства еманципације.

Нико нас није **овластио** да било шта заборавимо или да сметнемо – бацаканишемо – под папке карневала, на буњите. Нико не може присилити да било што заборавимо и трафикујемо, побацакујемо акузативом лудила, у јамометичке сплинове.

☞ У **нормалним и здравим културама**, културама са собом у свијету, разуму и образу, које нијесу карневал секташтва него су културе здраве проактивности, сва ова питања (– и многа друга –) **уграђена су** у њихов културолошки X и 1, одавно су ријешена и нема чегрсти око њих.

Уграђена су у животност праксе, у **обрасце** културе, у **традицију** просвећивања и одгоја, у **карактер**, навике и потребе људи, у **законе**, хуманизам и демократију, у чврсте валуте и успјехе због којих та друштва сматрамо успјешним и тежимо им, иако карневалски. Тежимо им пропадљиво. Ирационално.

Дочим, код нас, кад се укаже на проблем и проблем стручно изложи, постајеш проблем свега и свачега, ничега разумног.

Постајеш ууу, оој–јој, шшш, хмуу... а`бе`ба...

Постајеш пета колона, остатак мрачне прошлости, црв и шачица јада, ускогрудни националиста, крвави четник и крепана усташа. Нешто политичко. Аустрофил. Латинско лукавство... Сеоска уча, папа и поопа, попина. Змија из њедара у граду вишевијековних умјетника, независних интијелектуалаца и „осталог креативног свијета“. Уууу. Скучен видик и ретроградне идеје... Итд. Читав низ етикета, инверзија, рационализација, карневалских саморефлексија.

Уосталом, по истини, нимало није лоше бити пета колона карневалу и скврневалу. Искру разума, сузу љубави и зрно соли, вјечне захтјеве здравога живота и скромне човјечности, чињенице дугог памћења, метрику струке, документе важећег свијета, примјере из праксе успјешних и арбитражних – литургијичност живота и хуманизам културе – све то, карневал, по својој вепровској ћуди – соврња, риља, бали, онеређује... баца-канише, кујише, ујише...

Такво је стање. То су нам карневалски дарови.

☞ Карневал убацује своје вирусе у струку, у пријатељства, међу ближње, у сроднике.

У Божије заповјести.

Тај скврневал је дијаболично чудовиште.

Треба да се давиш у његовим вировима и сплиновима, цијепа ти родни лист и матичну књигу, дере и чапру и душу и могућности соларног раста, при том треба да ћутиш, да мучиш, да не пушташ аваза. Ни по коју цијену, нијесмо сами у свијету, не смије се бити сам у свијету – иако смо изван себе, мимо свијета, испод разума – не смије карневал судити логосу.

Уосталом, карневал ипак завршава суђењем крневалу и спаљивањем крневала. Вријеме је да посустане – нашим просвећеним радом – и овај, најављен лозинком – јауком, из пакла, ледене зиме ‘41. на ‘42.

„Пуца живот на четверо, ал не пуца скврневал.“

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога.**

Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори.

Од августа 2006. излази под именом **Слово.**

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају